

CIVIL SZEMLE

WWW.CIVILSZEMLE.HU

XI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM



■ **KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM**

**SZÍNHÁZI NEVELÉSI PROGRAMOK
ÉS A TÁRSADALMI RÉSZVÉTELRE NEVELÉS**

(Bethlenfalvy Ádám–Cziboly Ádám)

**A BENNÜNK ÉLŐ ALKOTÓ FELÉBRESZTÉSE —
A KÖZÖSSÉGI MŰVÉSZETEK ÚTJÁN**

(Katona Krisztina)

**A KULTURÁLIS TEVÉKENYSÉGET FOLYTATÓ
NONPROFIT SZERVEZETEK JELLEMZŐI,
TÁMOGATÁSUK VÁLTOZÁSA**

(Reisinger Adrienn)

■ **TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM**

**A KORMÁNYZÁS MINŐSÉGE ÉS A BIZALOM SZEREPE
A CIVIL SEKTOR KULTURÁLIS SZEREPVÁLLALÁSÁBAN**

(Tóth Ákos)

■ **KISEBBSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM**

**A ROMÁNIAI MAGYAR KULTURÁLIS SZERVEZETEK
ERŐFORRÁSAINAK SZOCIOLÓGIAI VIZSGÁLATA**

(Dániel Botond–Kiss Dénes)



CIVIL SZEMLE

Szerkesztőbizottság/Editorial Board

Belia Anna, Harsányi László, Kirschner Péter, Kuti Éva,
Marschall Miklós, Mislivetz Ferenc, Nagy Ádám

Szerkesztőség/Editors

Felelős szerkesztő/Executive Editor	Nárai Márta
Rovatszerkesztők/Editors	Csongor Anna (Társadalom és állam/Society and State) Kákai László (Elméletileg/Theoretically) Péterfi Ferenc (Közösségek és civil társadalom/Community and Civil Society)
Képszerkesztő/Image Editor	Sebestény István (Világ-nézet/International Review)
Online szerkesztő/Online Editor	Gönczö Viktor Bod Levente

Cikkjavaslatokat, ötleteket, véleményeket a civilszemle@gmail.com címre várunk.
Előfizethető a www.civilszemle.hu címen

MMA Magyar Művészeti Akadémia



MAGYAR MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

Emberi Erőforrások Minisztériuma, Nemzetiségi és Civil Társadalmi Kapcsolatokért Felelős
Helyettes Államtitkárság



EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTERIUMA, NEMZETISÉGI
ÉS CIVIL TÁRSADALMI KAPCSOLATOKÉRT FELELŐS
HELYETTES ÁLLAMTITKÁRSÁG

Kiadó

CIVIL SZEMLE ALAPÍTVÁNY

www.civilszemle.hu

1137 Budapest, Pozsonyi út 14.

Tel./fax: (+36-1) 221-8099

E-mail: civilszemle@gmail.com

Felelős kiadó: Nizák Péter kuratóriumi elnök

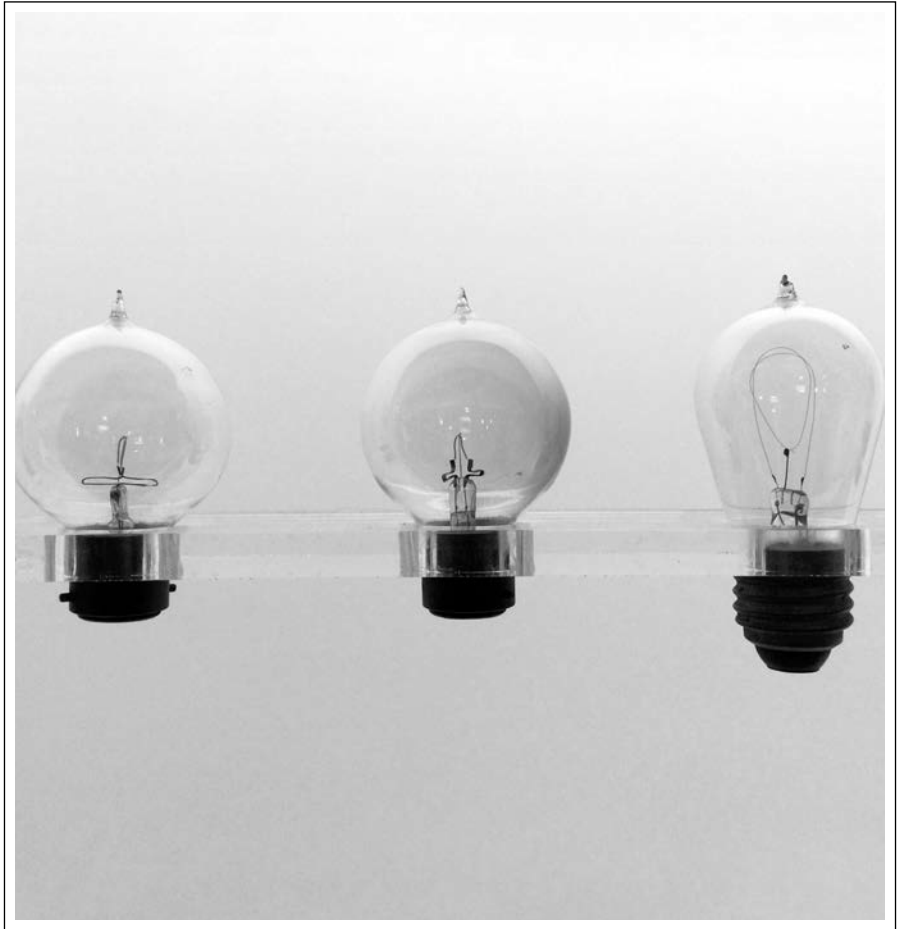
Tördelőszerkesztő: Erlei & Társa Bt.

Készült a Pharma Press Nyomdában

Felelős vezető: Dávid Ferenc

ISSN 1786-3341

■ ■ KÖZÖSSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM	
Bethlenfalvy Ádám–Cziboly Ádám: SZÍNHÁZI NEVELÉSI PROGRAMOK ÉS A TÁRSADALMI RÉSZVÉTELRE NEVELÉS	5
Katona Krisztina: A BENNÜNK ÉLŐ ALKOTÓ FELÉBRESZTÉSE — A KÖZÖSSÉGI MŰVÉSZETEK ÚTJÁN	19
Reisinger Adrienn: A KULTURÁLIS TEVÉKENYSÉGET FOLYTATÓ NONPROFIT SZERVEZETEK JELLEMZŐI, TÁMOGATÁSUK VÁLTOZÁSAI	37
■ ■ TÁRSADALOM ÉS ÁLLAM	
Tóth Ákos: A KORMÁNYZÁS MINŐSÉGE ÉS A BIZALOM SZEREPE A CIVIL SEKTOR KULTURÁLIS SZEREPVÁLLALÁSÁBAN	55
■ ■ KISEBBSÉGEK ÉS CIVIL TÁRSADALOM	
Dániel Botond–Kiss Dénes: A ROMÁNIAI MAGYAR KULTURÁLIS SZERVEZETEK ERŐFORRÁSAINAK SZOCIOLÓGIAI VIZSGÁLATA	71
■ ■ SZERZŐINK	107



Fotó/Gönczö Viktor

SZÍNHÁZI NEVELÉSI PROGRAMOK ÉS A TÁRSADALMI RÉSZVÉTELRE NEVELÉS

Bethlenfalvy Ádám–Cziboly Ádám

■ A 2012/13-as színházi évad második felében egységes szempontsor mentén felmértük, milyen főbb színházi nevelési gyakorlatok léteznek ma Magyarországon. Ennek a kutatásnak az eredményeképpen 2013 végén jelent meg a Színházi nevelési programok kézikönyve (Cziboly–Bethlenfalvy 2013). Színházi nevelési program alatt olyan (tánc-, báb-stb.) színházi előadást vagy jelenetsort tartalmazó programot értünk, amelyhez kapcsolódik valamilyen interaktív program, beszélgetés, előkészítő vagy feldolgozó foglalkozás. A kutatásba bevont programok esetében további négy szempontot is figyelembe vettünk, de az előadás és az interakció megléte volt a kiinduló két alapszempont.

Jelen cikkünkben arra szeretnénk rámutatni, hogy a színházi nevelés területe milyen sokféle módon és témában kínál lehetőséget a társadalmi részvétel erősítésére, milyen lehetőségeket kínál diákoknak az önkifejezés, az akaratképzés fejlesztésében, illetve az egyéni és társadalmi problémákra való reflektálásban.

Mivel kutatásunk nem hatásvizsgálat volt, hanem a magyarországi színházi nevelési programok teljes körű feltérképezésére és elsősorban az eredmények rendszerezésére, a definíciók és a fő kérdéskörök megfogalmazására koncentrált, így a terület átfogó képét bemutatva fogunk kitérni azokra a lehetőségekre, melyek kimondottan kapcsolódnak a társadalmi részvétel általánosabb témájához. A cikkben a társadalmi részvétel erősítése alatt elsősorban bizonyos egyéni és közösségi készségek fejlesztését értjük. Annak ellenére, hogy a kutatásunk során nem mértünk hatást, bátran feltételezhetjük, hogy a színházi nevelési programoknak van társadalmi részvételt erősítő következménye, hiszen

több kvantitatív kutatás is erre az eredményre jutott. Például kimutatták már, hogy a komplex színházi nevelési előadások (a színházi nevelési programok egy speciális formája) pozitívan hatnak a demokratikus attitűdre (Németh–Cziboly 2003), illetve a nemzetközi DICE kutatás¹ kimutatta, hogy a dramatikus eszközök (köztük a színházi nevelési programok) pozitívan hatnak öt lisszaboni kulcskompetenciára, köztük a „személyközi, interkulturális és szociális kompetenciára, állampolgári kompetenciára”, illetve az anyanyelvi kommunikációra (Cziboly 2010). Kvalitatív kutatásaikban rámutattak többen is, hogy a színházi nevelési programok hatással vannak a résztvevők későbbi hétköznapi cselekvéseire is, tudják az ott tanultakat máshol is hasznosítani (Horváth 2009; Fernezelyi–Váradai 2010).

Miért volt szükség egy átfogó, feltérképező kutatásra?

Leginkább azért, mert a kutatás előtt is látszott, hogy rendkívüli mértékben megnőtt a színházi nevelési programok száma. A kutatás adatfelvételi időszaka alatt 298 szervezetet kerestünk meg. A könyvben (Cziboly–Bethlenfalvy 2013) legjobb ismereteink szerint valamennyi fontosabb színházi nevelési program helyet kapott: 119 szervezet és 172 program leírása mellett rövid ismertetés szerepel benne további kb. 250 határterületi programról. A leírt programokból összesen 118-at néztünk meg személyesen. Ezeket a programokat összehasonlítható szempontok mentén, közérthetően mutattuk be, ez egyrészt a szülőket, iskolákat, befogadó intézményeket segítheti a megfontolt választásban, másrészt a terület szakembereit segíti abban, hogy széles körű, átfogó képet kapjanak a mai helyzetről.

Nem volt mindig ennyire sok színházi nevelési program Magyarországon. 1992-ben készült el az első színházi nevelési program a Kerekasztal Színházi Nevelési Központ gondozásában, 1996-ban alakult a Káva Kulturális Műhely, és ezt követően sok évig e két szervezet mellett több, projektszerűen dolgozó kis társulat volt még jelen a magyar színházi nevelési palettán. A kétezres évektől aztán a független társulatok mellett mind több színház is elkezdett ilyen típusú programokat létrehozni, mára már a legtöbb magyar színháznak van színházi nevelési programja.

A növekedés újkeletű: a színházi nevelési programok száma csak az elmúlt három évben nőtt csaknem duplájára Magyarországon. Az ilyen mértékű növekedés nemzetközi viszonylatban is egyedülálló. A magyar színházi nevelési szcéna európai, sőt világviszonylatban tekintve is sajátos olvasztótégely: több angolszász irányzat, valamint a germán, a skandináv és más nemzetközi gyakorlatok hatása is érződik és keveredik a magyarországi hagyományokkal.

A következőkben a módszertan rövid bemutatása után először a főbb (a helyszűke miatt elsősorban statisztikai) eredményeket foglaljuk össze, majd bemutatjuk, milyen javaslatokat tettünk néhány alapfogalom definiálására és a programok kategorizálására.

Módszertan

Összesen 298 intézményt kerestünk fel, és 118 programot néztünk meg személyesen. A kutatásban minden szervezet önkéntesen vett részt. *Kivételesen minden* olyan szervezetet bevontunk a kutatásba, amelyek megfeleltek az előre meghatározott alacsony-küszöbű kritériumainknak, válaszoltak a megkeresésünkre, az adatfelvételi időszakban a kutatásba illeszkedő programjuk futott, és erről tájékoztattak bennünket. Nem végeztünk semmilyen szelekciót vagy válogatást a szervezetek között: aki küldött időpontokat, annak a programját meglátogattuk. Ez alapján feltehetően csaknem a teljes magyar képet lefedik a könyvben közzétett leírások.

Minden egyes program kapcsán összesen hat különböző forrásból gyűjtöttünk adatot:

1. a programokon részt vevő gyerekektől vagy fiataloktól;
2. a résztvevőket kísérő pedagógusoktól;
3. a szervezetekkel kapcsolatban a szervezetek kapcsolattartóitól;
4. a programokkal kapcsolatban a programok alkotóitól;
5. a programok megfigyelésével és
6. internetes másodlagos kutatással.

Minden szervezetet nemcsak ugyanazon szempontok szerint, ugyanazokkal az eszközökkel vizsgáltunk, hanem a kapcsolatfelvétel lépései és a látogatás menete is azonos forgatókönyv szerint zajlottak.

Nem rangsoroltunk a programok között, nem minősítettünk. Ehelyett összefoglaló képet adtunk a hazai trendekről; közzétettünk statisztikai adatokkal alátámasztható eredményeket és megfigyeléseken alapuló elemzéseket egyaránt. Nem rejtettük el senki elől sem a múltunkat, sem a jelenünket (lásd Szerzőink c. rovatunkban Bethlenfalvy Ádám és Cibolya Ádám bemutatkozását – *megjegyzés a szerkesztőtől*), de a kutatás és a könyv megírása során legjobb tudásunk szerint a lehető legobjektívebb módon, azonos módszertan mentén közelítettünk a szakma minden érintettje felé.

A kutatás során a teljes képre kíváncsiak voltunk: hat egyszerű kritériumot határoztunk csak meg, szemben azzal a másik lehetséges alternatívával, hogy már a kutatás elején definíciókat alkotunk, műfaji meghatározásokat teszünk közzé. Egy még feltáratlan, nem kutatott területen meggyőződésünk szerint csak az első megközelítés hozhat eredményeket. Megkérdeztük az *összes érintett szervezetet*, ők hogyan nevezik saját munkájukat, *ők milyen definíciót adnának* annak, amit csinálnak. A teljes kép ismeretében megnéztük, lehetséges-e a programokat egységes rendszerbe foglalni, valamilyen modellt felállítani. A terület széles körű feltárása, azaz jelen kutatás eredményei *alapján* nyolc különféle kategorizálásra tettünk javaslatot, ebből a két legfontosabb bemutatásával és néhány kulcsfogalom definiálásával folytatjuk a cikket, amit aztán a színházi nevelési programok jellemzőinek ismertetése követ.

Főbb eredmények és ezek összefüggései a társadalmi aktivitásra neveléssel

A színházi nevelés rendszerezése

A megfigyelt programokból és a szervezetek önmeghatározásaiból is kiderül, hogy a színházi nevelés nagyon tág és szerteágazó terület, sokféle képzettséggel és háttérrel rendelkező érintett a lehető legkülönbözőbb tartalmú és formájú programokat érti alatta. Megítélésünk szerint Magyarországon pillanatnyilag a nehézséget és a félreértéseket leginkább az okozza, hogy átjárás van forma alapján, pedagógiai cél alapján vagy irányzat alapján történő kategorizálási rendszerek között, illetve, hogy ezeket egyszerre használják.

A Magyarországon meghonosított kifejezések többségének (például színházi nevelés, színházpedagógia, osztályterem-színház) szinte mindig van egy angol vagy német alapja, de Magyarországon az eredeti jelentések minden esetben módosultak, rendszerint kitértek. Például a „színházpedagógia” eredetileg a német iskolából tükörfordítással átvett elnevezés (Theaterpädagogik), amihez Németországban sajátos módszertan tartozik; Magyarországon viszont napjainkban már sokkal tágabb értelemben használják.

Kutatásunk alapján javaslatot tettünk néhány kulcsfogalom egységes definiálására és három kategorizálási rendszerre, cikkünk következő részében ezt foglaljuk össze.

Alapfogalmak

Javaslatunk szerint a **színházi nevelés/színházpedagógia** tág területébe sorolható minden olyan tevékenység, amely együttesen megfelel az alábbi három kritériumnak:

1. elsődlegesen a gyermek- és ifjúsági korosztály vesz benne részt;
2. elsődlegesen pedagógiai szándéka van a tevékenység vezetőinek;
3. akik dramatikus eszközökkel és/vagy színházi tartalommal dolgoznak.

Javaslatunk szerint a **színházi nevelési program** tág műfajába sorolható minden olyan tevékenység, amely együttesen megfelel az alábbi öt kritériumnak:

1. elsődlegesen a köznevelésben érintettek számára készült;
2. színházi, bábszínházi vagy táncszínházi előadás vagy jelenetsor van benne;
3. pedagógiai célja van az alkotóknak;
4. a résztvevők a program során annak menetét érdemben befolyásoló vagy az abban történetekre érdemben reflektáló interakciókban vehetnek részt;
5. repertoárszerűen többször, minden alkalommal különböző csoportoknak játszott program; minden program egyszeri alkalom, az alkalomhoz kapcsolódva elő- és utókövetés lehetséges.

A szakma nyelvhasználatából kiindulva javasoljuk, hogy használjuk szinonimaként:

- a színházi nevelést és a színházpedagógiát;
- a színházi nevelést, a színházra nevelést és a színházzal nevelést;
- a színházi nevelési programot, a színházi nevelési foglalkozást és a színházi nevelési alkalmat.

Megkülönböztetjük a **zárt végű interakciókat** a **nyílt végű interakcióktól**. A zárt végű interakciók a játzó színészek vagy a moderátor által feltett olyan kérdések vagy kérések, amelyek dramaturgiailag zártak, az előadás menetét érdemben nem befolyásolják, a nézők reakciója szinte százszázalékosan kiszámítható. A nyílt végű interakciónál a résztvevő valós döntési helyzetbe kerül, vagyis vagy valós hatással lehet az eseményekre (szavai és/vagy cselekedetei hatással vannak arra, hogyan cselekednek a karakterek vagy hogyan alakul a történet), vagy érdemben reflektálhat az előadásban történetekre, érdemben gondolkodhat az előadás által felvetett problémán.

Kategorizálás forma alapján

Az általunk javasolt modell a következő:

interaktív értelmező osztályterem-báb-/tánc-	színház	felkészítő beszélgetéssel/foglalkozással feldolgozó beszélgetéssel/foglalkozással
komplex színházi nevelési előadás (TIE)		

A középső sorban lévő színház egy konstans elem, de ehhez kapcsolódhat valamilyen jelző, ami a színházi formára utal. A jobb oldali oszlop pedig a színházhoz kapcsolódó interaktív részt írja le. A legalsó sorban, egy külön műfajként, az interaktív részek és a színházi részek vegyítésével létrejövő komplex színházi nevelési előadás áll. A műfajokról kicsit részletesebben:

- **„Interaktív”** színház: azok az előadások, amelyek kizárólag zárt interakciókat alkalmaznak. Ezeket önmagában, ha nem kapcsolódik hozzá felkészítés vagy feldolgozás, nem tartjuk színházi nevelési programnak.
- **„Értelmező”** színház: az előadást gyakran, akár jeleneten belül is többször megmetszik egy moderátor, aki a darabot a nézőknek értelmezi vagy az értelmezést kérdésekkel segíti. A kérdések nélküli változatot „értelmező színháznak” nevezzük. A kérdéseket is feltevő változatot „interaktív értelmező színháznak” hívjuk.
- **„Osztályterem-színház”**: olyan, tanteremben játszódó előadás, amelyben
 - a darabot általában 1–6 szereplő adja elő;
 - a darab témájában leginkább a gyerekeket, fiatalokat érintő morális, társadalmi vagy életkori kérdésekről szól;
 - az előadáshoz az osztálytermet nem rendezik át, a játék a standard osztálytermi kellékek (katedra, tanári asztal, padok, tábla) között, gyakran azok felhasználásával zajlik;
 - a színészek gyakran a jelenetből pontosan meghatározható szerepet kínálnak az osztálynak;
 - a program alacsony díszlet-, jelmez és technikaigényű, könnyen utaztatható, alacsony költségvetésű.

- **Komplex színházi nevelési előadás (TIE):** olyan színházi nevelési program, amelyben
 - előadás-részletek vagy jelenetsorok, felkészítő és feldolgozó beszélgetések és drammatikus munkaformák egyaránt megtalálhatók;
 - jellemzően többféle munkaformát, ezekben gyakran többféle szerepet és nézőpontot kínálnak a résztvevőknek;
 - ezen munkaformák között gyakoriak a váltások;
 - a színházi részek és a felkészítő/feldolgozó részek nem válnak el, hanem együttesen adnak ki egy szerves egészet;
 - a program kb. 2-4 óra időtartamú, többnyire tanrendbe van illesztve, és meghatározott korcsoportba tartozó résztvevőknek készült.
- A színházi előadást önmagában nem tekintjük színházi nevelési programnak, akkor sem, ha valamennyi jelző kapcsolódik hozzá (például interaktív értelmező osztályterem-színház). Ezek a formák önmagukban a színházi nevelés/színházpedagógia szélesebb területéhez tartoznak, de nem színházi nevelési programok. Ha beszélgetés vagy foglalkozás kapcsolódik hozzájuk, akkor már színházi nevelési programok.
- A komplex színházi nevelési előadás (TIE) színházi nevelési program.
- A komplex színházi nevelési előadást kivéve a modell összes eleme szabadon kombinálható, és a feltüntetett sorrendben logikusan összeolvasandó. Ha egy szervezet eszerint a modell szerint akarja besorolni programját, egyszerűen csak az összes eleméről végig kell gondolnia, igaz-e a programra, és az összes olyan elemet, amelyet igaznak talált, csak sorrendben össze kell olvasnia.

Kategorizálás pedagógiai cél alapján

A programokat az alábbi fő pedagógiai célok mentén soroltuk be:

- **emberi/társadalmi kérdéseket felvető:** morális, emberi, társadalmi, filozófiai kérdéseket vizsgáló programok;
- **beavató:** a színházi formanyelv értését, a darab értelmezését, a színház működésének megismerését segítő programok;
- **ismeretátadó:** elsődlegesen a NAT-hoz kapcsolódó tananyagismeret átadását (például irodalom) vagy egyéb ismeret átadását célzó programok. Ennek alfaja a rendhagyó irodalomóra;
- **prevenációs:** a függőség és a szerhasználat megelőzésére, pszichológiai vagy pszichiátriai problémák kezelésére vagy baleset- és bűnmegelőzésre szakosodott programok;
- **készségfejlesztő:** különféle kompetenciákat (például mozgás, kommunikáció, idegen nyelv) fejlesztő programok.

A legtöbb program hangsúlyosan ezen célok egyikébe illeszkedik, bár emellett részben megvalósíthat más célokat is.

Mint arra már korábban utaltunk, a színházi nevelési programokat érdemes forma és pedagógiai szándék mentén is kategorizálni, hiszen a kettő együtt áruhat el fontos információt a programról egy kívülálló számára.

Míg a forma leginkább arról árulkodik, hogy milyen szerepet, aktivitási formát kínálnak az alkotók a nézőnek, addig a pedagógiai szándékból kiderül az is, hogy milyen célok vezérik őket ebben. Az emberi/társadalmi kérdéseket felvető programok erőteljesen kapcsolódhatnak olyan témákhoz, amelyek a társadalmi aktivitást erősítik. Itt érdemes megemlíteni, hogy ezeknél a színházi nevelési programoknál két élesen elváló megközelítéssel dolgoznak a foglalkozásokban. A felkínált problémák kapcsán két feldolgozási móddal találkozunk, az egyikben a felvetett probléma megoldásának lehetőségeit keresték, a másikban inkább a probléma okait vagy párhuzamait vizsgálták. Mindkettő teret nyithat a problémákra való reflektálásnak és az ilyen témákhoz való egyéni viszonyok kialakításának.

Bizonyos szempontból a beavató célú programok is elősegíthetik ezt a célt, hiszen a színház kifejezési formáinak, gondolkodásának megismerése elősegítheti az önkifejezés formáinak fejlődését. Például több beavató célú program alkalmaz a színésztreníngben is használt gyakorlatokat, ezek a hétköznapi életre is adaptálható készségeket fejlesztenek. A következőkben a színházi nevelési programok fontosabb jellemzőit mutatjuk be, majd ismét visszatérünk a tágabb képhez, és bemutatjuk, hogy milyen mértékben van jelen ez a terület országos szinten.

A színházi nevelési programok fontosabb jellemzői

A programok tartalma és hatása

A kutatásba vont programokat áttekintve a következő alapanyagok a „legnépszerűbbek”:

- 5 program: Shakespeare: Hamlet;
- 4 program: Shakespeare: Rómeó és Júlia;
- 3 program: Antigoné-történet különféle feldolgozásokban;
- 3 program: Janne Teller: Semmi.

Természetesen egy-egy alapanyagból nagyon különböző szálakat, témákat lehet kiemelni. Tapasztalatunk szerint a programok fókuszában leggyakrabban álló téma a **hatalom(gyakorlás)** és az **ideális vezető** kérdésköre, életkortól és műfajtól függetlenül. Ugyancsak többeket foglalkoztat a jövő kapcsán a **kontrollált, manipulált utópia** témaköre és gyakoriak a jelenünket is befolyásoló **történelmi** témákat feldolgozó programok. Mindez reflektál a mai magyarországi társadalmi-politikai helyzetre is.

Míg ezt az alapanyagokból nehéz lenne megállapítani, a választott témákból egyértelműen kiderül, hogy milyen fontos terepe a színházi nevelés annak, hogy fiatalok a társadalom és az egyén viszonyának problémáival foglalkozzanak.

A programok hatásáról alkotott véleményt vizsgálva öt fő hatásprofil bontakozik ki:

- olyan programok, amelyek egy központi probléma mentén gondolkodtatnak, ezt különféle nézőpontokból járják körül, és ezáltal hatással vannak az empátiára és az önismeretre, és helyenként megkísérelik a diszkriminatív attitűdök csökkentését is;
- olyan programok, amelyek a kommunikációt és a kreativitást fejlesztik;
- olyan programok, amelyek színházi, dramaturgiai ismereteket adnak át.
Kisebb, de önálló csoportként jelentkeznek még:
- a prevenció hatású programok és
- bizonyos NAT-fejezetekről és/vagy a darabról, szerzőjéről konkrét tudást átadó programok.

Természetesen minden program kifejt hatást mind az öt területen, de hangsúlyosan csak az egyik profil érvényesül.

A felső három profil teljesen egyértelműen kapcsolódik, bár különböző módokon, a társadalmi aktivitás témaköréhez, az utóbbi kettő is kapcsolódhat bizonyos módokon, de ez általában nem jellemző.

Mi tetszik a diákoknak?

Minden alkalommal, amikor a résztvevőkkel beszélgettünk, ugyanazt a nyolc kérdést tettük fel, ebből az egyik az volt, hogy „Mi tetszett nektek a leginkább a mai napban?” A válaszokat lejegyeztük, abban bizonyos kulcsszavakat kerestünk, és ez alapján a résztvevők a leggyakrabban az alábbiakat említették:

- 48%: az **előadás** szép, érdekes, izgalmas volt;
- 46%: **színészi játék**;
- 36%: az a **probléma**, amiről **gondolkodhattunk**;
- 32%: **beszélhettünk** a rendezővel, színésszel, ügyelővel stb.;
- 32%: **meghallgattak** bennünket, kíváncsiak voltak a véleményünkre;
- 30%: **partnerként** kezeltek bennünket;
- 29%: **beleszólhattunk**, hogyan alakul a történet, hogyan cselekednek a karakterek;
- 19%: **kipróbálhattuk** a díszleteket, bábokat, jelmezeket stb.;
- 10%: **nem voltunk iskolában**;
- 7%: sokat **tanultunk** egy adott téma kapcsán;
- 4%: **új környezet** (bejöttünk a városba, szép nagy épület stb.);
- 3%: **büfé, ruhatár**;
- 3%: **buli volt**, haverokkal voltunk stb.

A diákok visszajelzéséből két rendkívül fontos megállapítás szűrhető le. Az egyik az, hogy rendkívül fontos a színházi nevelési programok esetében a minőségi színházi előadás. Ha nem elég jó az előadás színházi szempontból, akkor a diákok sem fognak kapcsolódni hozzá, és ez az interaktív elemekre is ki fog hatni. Másrészt, a diákoknak egyértelműen fontos az is, hogy izgalmas problémáról, és az ő gondolataik iránti nyitottsággal, partnerséget kínálva kezdeményezzenek velük interakciót a programot vezető. Leegy-

szerűsítve a dolgot, a diákok jó színházat, számukra fontos kérdéseket és partneri viszonyt igényelnek egy színházi nevelési programtól, és nem igazán izgatja őket, hogy milyen a büfé vagy a ruhatár.

Az interakció formái

Érdekes ránézni arra, hogy a fenti célokat milyen formákon keresztül valósítják meg a programok vezetői. Az összes program összes munkaformája között az arányok a következők voltak:

Színházi előadás vagy jelenetsor	24,6%
Egész csoportos munka, sem a vezetők, sem a résztvevők nincsenek szerepben (például fejtés)	20,7%
Programvezető prezentál, előad	14,1%
Egész csoportos munka, a résztvevők nincsenek szerepben, a vezetők közül legalább egy igen (például forró szék)	8,7%
Egész csoportos szabályjáték, gyakorlat (például bogozódás)	6,9%
Résztvevő(k) prezentálják a csoportnak a kiscsoportos munka eredményét	6,6%
Kiscsoportos munka, sem a vezetők, sem a résztvevők nincsenek szerepben (például kiscsoportos megbeszélés)	6,2%
Egész csoportos munka, legalább egy vezető szerepben, és a résztvevők is szerepbe lép(het)nek (például egész csoportos improvizáció)	4,8%
Kiscsoportos munka, legalább egy vezető szerepben, és a résztvevők is szerepbe lép(het)nek (például kiscsoportos improvizáció)	3,6%
Kiscsoportos munka, a résztvevők nincsenek szerepben, a vezetők közül legalább egy igen (például kiscsoportos jelenetrendezés)	1,6%
Önálló munka	1,4%
Kiscsoportos szabályjáték, gyakorlat (például koncentrációs játék)	0,5%
Páros munka	0,3%

Azt látjuk, hogy a színházi előadás, jelenetsor mellett a programvezetői prezentáció és az egész csoportos szerep nélküli munka a legközkedveltebb munkaforma, ez a három együtt kiteszi az összes programban megfigyelt összes munkaforma csaknem 60 százalékát(!). Bizonyos formák, mint például a páros vagy önálló munka, vagy a kiscsoportos szabályjáték meglepően alulreprezentáltak.

Nehéz lenne azt mondani az interakció bármelyik formájára, hogy jobban vagy kevésbé segíti elő a társadalmi aktivitást. Minden esetben érdemes a feldolgozott témával, a megvalósítás körülményeivel és az elérni kívánt céllal összefüggésben vizsgálni a formát. A vezetők részéről a legnagyobb biztonsággal megvalósítható interaktív forma a beszélgetés, ami egy izgalmas emberi vagy társadalmi probléma kapcsán könnyen kimozdíthatja a megszokott iskolai paradigmából a diákokat, és egy szerepfelvételere készítő

játék akár azt is lehetővé teheti, hogy új módokon szerezzenek tapasztalatot ilyen problémahelyzetekről a résztvevők.

A szokásos iskolai működésből való kimozdításban az is szerepet játszik, hogy új dolgokkal kerülhetnek interakcióba a diákok. A leggyakrabban, az esetek 49 százalékában a kellékekkel kerültek kapcsolatba a résztvevők, ezt követte az esetek 37 százalékában a díszlet, 16 százalékában a jelmezek. Megfigyeléseink alapján a programok 85 százalékában a színészekkel, 23 százalékában a rendezővel beszélgettek vagy dolgoztak a résztvevők. A többi alkotóval csak jóval kevesebb programban volt lehetőségük találkozni.

Mibe szólhattak bele a résztvevők?

Fontos hatással lehet a diákok önkifejezésére és akaratképzésére, hogy szándékuknak hatása lehet a színház fiktív világában. Az általunk kutatott színházi nevelési programokban a leggyakrabban abba szólhattak bele, hogyan cselekednek a karakterek (37 százalék), és kicsit kevesebbszer abba, hogyan alakuljon a történet (26 százalék), vagy hogy milyen központi problémákat vizsgáljon a program (21 százalék). A programok 18 százaléka ezen a három lehetőségen kívül egyéb bebeszélési formákat is kínált.

Ezt kiegészítő információ, hogy a programok 98 százaléka kínált nézői attitűdöt, 94 százaléka beszélgetést, 52 százaléka eljátszást vagy szerepbe lépést, 30 százaléka rendezést és 15 százaléka egyéb részvételi módot. Az előadás tartalmától függ, de önmagában már a nézői pozíció is kínálhat lehetőséget a társadalmi kérdésekre való reflektálásra, és az önkifejezés sokféle formáját kínálják a beszélgetés, szerepbélés vagy rendezés.

Létszám

Az alkotók által megadottak alapján a „legkisebb” programon egyszerre kb. 10 fő vesz részt, míg a „legnagyobb” egyszerre kb. 300. A programok több mint felén 25–32 közötti az átlagos létszám, vagyis a programok több mint fele egyszerre egy osztállyal dolgozik. A programok kb. 20 százaléka dolgozik kisebb csoportokkal, mint egy osztály, és kb. 27 százaléka nagyobb csoportokkal. Ebből a programok 5 százalékán vesz részt 100 vagy annál több fő. Összességében elmondható, hogy a színházi nevelési programok többsége egy osztállyal vagy kevesebb résztvevővel dolgozik.

A kisebb létszám önmagában még nem jelenti azt, hogy társadalmi aktivitásra való nevelés történik, viszont fontos előfeltétele lehet. Hiszen egy kisebb csoportban sokkal valószínűbb, hogy többen megszólalnak, érdemi beszélgetésre vagy cselekvő részvételre nyílhat lehetőség, míg egy több száz fős nézőtérre erre kisebb az esély. A program készítői részéről a résztvevők létszámának meghatározásában több tényező szerepet játszhat, de azt bátran állíthatjuk, hogy a kisebb létszám mögött leggyakrabban az érdemi kommunikáció, a közös gondolkodási lehetőség megteremtésének szándéka áll.

Korosztály

A programok 11 százaléka készül az óvodai korosztálynak, 16 százaléka alsó tagozatosoknak (1–4. évfolyam), 19 százaléka felső tagozatosoknak (5–8. évfolyam) és 54 százaléka, azaz a programok több mint fele a középiskolai korosztálynak (9–12. évfolyam) vagy idősebbeknek. A középiskolás korosztálynak készül a legtöbb program, a legváltozatosabb formák és pedagógiai célok szerint. Az alkotók azt gondolhatják, hogy ők már majdnem felnőttek, számukra felnőtt tartalom is bemutatható, vagyis a középiskolai korosztállyal való foglalkozás nem igényel különösebb „plusz” szakértelmet. Emellett ők már önálló büdzsével rendelkező, fizetőképes, potenciális nézők, akik „beszoktathatók” a színházba. Az óvodások a másik „véglet”: a fenti okokból kiindulva és azokat megfordítva számukra vélhetően azért készül nagyon kevés program, mert a velük való munka speciális szakértelmet, felkészültséget igényel, másrészt nem ők, hanem pedagógusaik vagy szüleik döntenek arról, hogy visszajöjnek-e a színházba.

A programok hossza

A legrövidebb program az alkotók szerint 30 perc (félóra), a leghosszabb program 360 perc (hat óra) hosszú – utóbbi egy háromalkalmas program. Az átlagos programhossz kb. két óra (121 perc). A leggyakoribb programhosszok 60 perc, 150 perc és 180 perc. A megfigyelések mindezt visszaigazolni látszanak: a legrövidebb megfigyelt program 34 perc, a leghosszabb 352 perc hosszú volt, az átlagos programhossz 134 perc volt. Természetesen sok esetben a program hossza és a célcsoport életkora között volt összefüggés, a legtöbb 30 perc körüli program óvodásoknak vagy kisiskolásoknak szült.

Az átlagos programhossz egy érdemi intervencióra kínál lehetőséget, 2 óra alatt egy-egy téma – legyen az emberi probléma vagy színházi forma – kapcsán lehet új megértésre jutni, új szempontokat megérteni.

Transzferhatás

A színházi nevelési programok kapcsán gyakran felmerülő kérdés a színházak részéről, hogy hatásos ellenszerei-e a színházi nézők öregedésének és megfogyatkozásának. Igyekeztünk ennek a kérdésnek is utánajárni. Arra a kérdésre, hogy „A program alapján kedvet kaptatok-e, hogy gyakrabban menjetek színházba?” az esetek 63 százalékában egyöntetű igen, 15 százalékában egyöntetű nem volt a válasz, 22 százalékban vegyes volt a kép (általában a résztvevők olyan típusú színházra kaptak kedvet, amilyeneken éppen részt vettek, másra nem). Arra a kérdésre, hogy „Segített-e a program abban, hogy egy másik színházi előadást jobban megértsetek?” a résztvevők 46 százalékban egyöntetűen igent, 34 százalékban egyöntetűen nemet mondtak, és 20 százalékban nem volt közöttük egyetértés.

Ez alapján nem állíthatjuk azt, hogy a színházak számára ez az a csodafegyver, ami megoldja a problémáikat, de az egyértelmű volt, hogy olyan előadásokra, amelyek nekik szólnak, sőt meg is szólítják őket, szívesen mennének máskor is a diákok.

Robbanás a színházi nevelési programokban

A programok jellemzőinek bemutatása után térjünk vissza a tágabb képhez. A színházi nevelési programok már korábban említett hirtelen elterjedése statisztikailag is beigazolódtott a kutatás során. A színházi nevelés tekintetében a „robbanás” a 2010/2011-es évadban következett be, amikor a szervezetek önbevallása szerint az ilyen típusú programok száma az egyik évről a másikra 109-ről 200-ra emelkedett. Mindeközben a színházak előadásszáma radikálisan nem változott, tehát a műsorpolitikákon belüli hangsúlyeltolódásokról, illetve az előző években kifejezetten színházi nevelési programok játszására létrehozott szervezetek „felfutásáról” beszélhetünk. Ez azt jelenti, hogy egy nagyon gyorsan növekvő, ugyanakkor rendkívül fiatal területről van szó, ami jelenleg is keresi saját határait, szakkifejezéseit, eszköztárát, módszertanát.

A 2011/2012-es évadban, és nagy valószínűséggel az azt követő évadokban is ez a fajta tevékenység *több mint százezer gyereket, fiatalt érintett*. Nem egy marginális területről van tehát szó, hanem egy erősödő trendről. Mindeközben viszont az érintett iskolák száma csak kb. 20 százalékkal emelkedett, ez azt jelenti, hogy vélhetően csak az iskolák egy bizonyos köre vonható be színházi nevelési tevékenységekbe, *értük viszont egyre növekszik a verseny*. Több mint 2000 iskolát még nem tudtak megszólítani a színházak, társulatok. Az egyértelmű, hogy igen nagyszámú gyerek, fiatal találkozik színházi nevelési programmal, így ezek hatása is nagy számokban válhat érzékelhetővé. Viszont fontos figyelmeztetés a hozzáférés szempontjából a színházi nevelési programokat kínáló szervezetek földrajzi eloszlása.

Székhely tekintetében erőteljes budapesti túlsúlyt tapasztalunk: a könyvünkben (Cziboly–Bethlenfalvy 2013) szereplő 117 szervezetből 67-nek Budapesten van a székhelye, ez a teljes mezőny több mint fele (igaz, közülük többen rendszeresen dolgoznak vidéken és/vagy látnak vendégül vidéki csoportokat is). Ez azt is jelenti, hogy Budapesten sokkal nagyobb eséllyel találkozik ilyen programmal egy fiatal, és hogy vannak az országnak teljesen ellátatlan régiói is.

Öt nagyobb kategóriába sorolhatók a szervezetek, színházak aszerint, hogy hány színházi nevelési programjuk fut:

- azok a színházak, szervezetek, ahol nincs színházi nevelési program (és gyakran színházi nevelési tevékenység sem);
- azok a színházak, szervezetek, ahol nagyobb repertoár mellett egy színházi nevelési program fut. Itt az esetek többségében a program a színház számára marginális, kísérleti jelleggel futó vagy akár „megtűrt” tevékenység;
- azok a színházak, szervezetek, ahol nagyobb repertoár mellett néhány (2–4) program fut. Ezek a színházak már általában felismerték a terület fontosságát, gyakran a szín-

ház egyik munkatársa idejének nagyobb részében ilyen programokkal foglalkozik. A színház kommunikációjában megjelenik a színházi nevelési tevékenység, gyakran a honlapokon is önálló menüpont jelzi;

- azok a színházak, szervezetek, ahol a repertoárelőadások jelentős részéhez (5 vagy több előadáshoz) kapcsolódik színházi nevelési program. Ezek a színházak művészeti-szakmai profiljukban, arculatukban hangsúlyos helyen képviselik a színházi nevelés ügyét. Gyakran több színházpedagógussal dolgoznak. Viszonylag kevés ilyen színház van Magyarországon;
- azok a színházi nevelési társulatok, akik kifejezetten *színházi nevelési programok (általában komplex színházi nevelési előadások, TIE) létrehozására jöttek létre.*

Ez a sokszínű kép leginkább arra világít rá, hogy elsősorban nem szervezeti formától függ az, hogy készül-e, és ha igen, akkor mennyi és milyen színházi nevelési program, hanem vezetői szándéktól és a rendelkezésre álló szakértőktől, illetve bizonyos esetekben anyagi erőforrásoktól.

Konklúzió

A cikkünkben bemutatott kutatás pillanatkép egy rohamosan változó területről. Számos olyan kérdéskör maradt, amit érdemes lenne tovább kutatni, amiről fontos volna további diskurzust folytatni. Jelen helyzetben mi a következő három kérdést tartjuk a legfontosabbnak a színházi nevelés terület szempontjából:

- *Mitől lesz egy program hatásos?* Meg tudjuk-e mondani, melyek azok a háttértényezők, programvezetői készségek, tudások vagy személyiségjegyek, programszerkesztési szempontok, amelyek jó eséllyel predesztinálják egy program hatásosságát, eredményességét?
- *Mi az, ami a színházi nevelés gyakorlatából tanítható és tanulható?* Egyáltalán: van-e igény arra, hogy akik a programokat vezetik, vagy abban részt vesznek (tovább)képezzék magukat? Szükség van-e egyáltalán ilyen irányú képzésekre vagy pedig végezhető a színházi nevelés „csak” színházi vagy drámapedagógusi végzettséggel is, vagy akár megfelelő képzettség nélkül?
- *És végül: létezhet-e érdemi szakmai együttműködés, közös szakmai érdekképviselés?* Megítélésünk szerint a következő években a továbblépéshez a színházi nevelési szakmának erre a három kérdésre kell választ keresnie.

Az átfogó kutatás célja az volt, hogy legyenek definíciók, kategorizálási formák, amelyek egy kezdődő párbeszéd alapjai lehetnek, és legyenek tájékozódási pontok szakmán belül és kívül. Kitekintve azt látjuk, hogy a terület iránti érdeklődés nem csökkent, hanem ismertsége és elismertsége tovább nőtt a könyvünk (Cziboly–Bethlenfalvy 2013) megjelenése óta eltelt évben. Vannak biztató jelek, érdemi párbeszéd indult meg a szakmán belül, új fórumok jöttek létre ezen párbeszédnek továbbvitelére. Az elmúlt év során szinte minden hónapra jutott egy meghatározó esemény, műhely, konferencia. Ezzel együtt a színházi nevelési tevékenység támogatására nem lettek új pénzügyi források. A meglévő

állami források pályázati kiírói részben átvették az általunk javasolt terminológiát (NKA), részben nem (EMMI), a források elosztásának szakmaisága több esetben erősen megkérdőjelezhető.

Reméljük, hogy ez a cikk is alátámasztja, hogy a színházi nevelési programok rendkívül sokat kínálhatnak az önkifejezés, az akaratképzés, illetve az egyéni és társadalmi problémákra való reflektálás, a társadalmi aktivizálódás területén. Ez leginkább akkor lehet így, ha az ez iránti igényt érzik a színházi alkotók is a pedagógusok és a szülők részéről, és ebben tudnak partnerként együttműködni civil szervezetekkel, iskolákkal.

Azt reméljük, hogy kutatásunk és a fenti írás kínál elég muníciót minden fél számára ahhoz, hogy megtegye a legfontosabb kezdő lépéseket ez irányba.

Irodalom

- Cziboly Ádám (2010): *DICE – a kocka el van vetve. Kutatási eredmények és ajánlások a tanítási színház és dráma alkalmazásával kapcsolatban*. Budapest: DICE Konzorcium.
- Cziboly Ádám–Bethlenfalvy Ádám (2013): *Színházi nevelési programok kézikönyve*. Budapest: L'Harmattan Kiadó.
- Fernezeyli Bori–Váradi Luca (2010): A Kerekasztal Színház foglalkozásainak hatása a marginalizálódó fiatalokra. In: Lip-ták Ildikó (szerk.): *Mindenkinek joga van megszólalni*. Szada: Kerekasztal Színházi Nevelési Központ, 39–46.
- Horváth Kata (2009): Az erőszak játszótere. In: Deme János (szerk.): *Színház és pedagógia 3*. Budapest: Káva Kulturális Műhely & AnBlok Egyesület, 6–82.
- Németh Vilmos–Cziboly Ádám (2003): Hogyan hat a színházi nevelés a demokratikus attitűdökre? (Egy négyszáz gyerekre kiterjedő hatásvizsgálat ismertetése). *Drámapedagógiai Magazin*, 26., (2), 34–40.

Jegyzet

- 1 A DICE (Drama Improves Lisbon Key Competences in Education) kutatás 12 országban (Csehország, Egyesült Királyság, Hollandia, Lengyelország, Magyarország, Norvégia, Palesztina, Portugália, Románia, Svédország, Szerbia, Szlovénia) 111 programnál csaknem 4500 13–16 éves fiatal bevonásával vizsgálta a tanítási színház és dráma hatását a kulcskompetenciákra (www.dramanetwork.eu).

A BENNÜNK ÉLŐ ALKOTÓ FELÉBRESZTÉSE — A KÖZÖSSÉGI MŰVÉSZETEK ÚTJÁN

Katona Krisztina

■ A Murál Morál Mező és a Pécsi Szín-Tér Egyesület kapcsolata

■ Művelődési menedzser szakos hallgatóként találkoztam először a közösségfejlesztés fogalmával, és az egyetem utolsó két évében gyakorlatban, testközelből, mélyvízszerűen tapasztalhattam ennek a szakmának különböző aspektusait: hátrányos helyzetű falvak kulturális irányú fejlesztésén, valamint egy faluközösségben a gyermek és ifjúsági korosztállyal való csoportmunkán keresztül.

Az életemben hatalmas fordulatot jelentett, amikor 2007-ben Nicaraguában megismerhettem a közösségi falfestés módszerét. Részt vettem egy hatalmas falfestmény elkészítésében úgy, hogy előtte komolyabban sosem foglalkoztam képzőművészettel. Hihetetlen volt megtapasztalnom saját magamban egy olyan képességet, amiről nem tudtam vagy nem hittem, hogy létezik. Első gondolatom az volt, hogy szeretném, ha ezt az élményt minél többen átélhetnék, hogy ezt az érzést saját magukkal kapcsolatban minél többen érezhessék. Az erős belső hívás »pályámra állított«: az ott látott módszert a hazai igényekhez formálva elkezdtem alkalmazni hátrányos helyzetű csoportokkal. A közösségi művészettel való közösségfejlesztő munka keretében 2007-ben a módszer iránt érdeklődőkkel megalapítottuk a Murál Morál Csoportot – ami az évek során Murál Morál Mezőre módosult –, és 2010-ben létrehoztuk a Pécsi Szín-Tér Egyesületet, ami a közösségfejlesztő tevékenységünk hivatalos szervezeti hátterét biztosítja. Közösségi művészetekkel való munkánk az évek során sokféle közösségre kiterjedt: zárt intézetek-



Fotó/Katona Krisztina

től (börtönök, gyermekotthonok), oktatási intézményeken (általános és középiskolák, egyetemek, főiskolák), művelődési és közösségi házak civil közösségein keresztül a nemzetközi csoportokig. A közösségi művészetekben is egyre inkább mint egymást kiegészítő, erősítő eszközökben gondolkodunk, és keressük a kapcsolódási pontokat a festés, a dráma, a mozgás, a zene, a fotó és a film, valamint egyéb vizuális technikák között.

Közösségi művészetek a közösségfejlesztés szolgálatában

A közösségi művészetről

Közösségi művészetnek a közösségi kontextusban, a közösség tagjainak bevonásával megvalósuló művészeti tevékenységet nevezzük, melyben alapvető az adott közösség és az alkotás folyamatát kísérő művészek vagy fejlesztők interakciója, párbeszéde egymással és az alkotás által a környezetükkel. Ezáltal a közösség tagjainak lehetősége nyílik kifejezni a közösséget foglalkoztató tartalmakat, és szélesebb társadalmi rétegek számára is láthatóvá tenni azt a művészet eszközei által. A közösségi művészeti folyamatok nemzeti vagy akár nemzetközi szintű változásokat is okozhatnak társadalomkritikai és tudatos-ságra ébresztő, az egyéneket saját képességeikben, jogaikban megerősítő funkciójuk által. A legelterjedtebb közösségi művészeti formák: a közösségi színház (például fórum színház), a cirkusz, a karnevál, a közösségi média, a murálfestés, az installációs alkotások, a közösségi zene, a tánc, a landart stb.

A közösségi művészeti folyamatban többnyire nem-formális és informális nevelési módszerek kapnak szerepet, melyek segítik a csoporttagok egyenlő bevonódását, a véleménynyilvánítást, az együttműködést. Lehetőséget biztosítanak arra, hogy a civil társadalom valamennyi szereplője kifejezhesse önmagát és az egyéni a közös részévé váljon. Mindez akkor a legteljesebb, ha a résztvevők az alkotás minden fázisába bevonódnak, vagyis a csapatépítéstől az alkotás egyéni szintjeitől elindulva a közös alkotás megtervezésén keresztül együtt jutnak el annak elkészítéséig. (Nem az történik, hogy a csoportvezető kigondolja, megtervezi, és a csoport végrehajtja az utasításokat.) A közösségi művészetek alkalmazásánál általában a közösségfejlesztés és az egyének megerősítése a cél, a résztvevők helyzetbe hozása olyan feladatok felkínálásával, melyeket többnyire közösen tudnak csak „megoldani”. Ily módon egy nagyszabású alkotás elkészítése az egyéni képességek megnyilvánulásának és az együttműködésnek ad teret. Az effajta alkotói folyamatokban nagy hangsúly helyeződik az elfogadásra, minden gondolat, ötlet és kifejeződés létjogosultságára, a folyamat demokratikus volta: a csoportenergiák egyben tartása érdekében a közösségi döntésre. Az önkéntes és a feltétel nélküli részvétel (a részvétel ne kötődjön előzetes tudáshoz, bárki számára nyitott legyen) az előbbiekhöz hasonlóan fontos alapelv. A közösségi művészeti nevelésnek nem a tehetséggondozás áll a középpontjában, az inkább csak a folyamat velejárója, hogy valakiről kiderül, hogy jó érzéke van valamihez, vagy különösen tehetségesen rajzol, fest, mozog, ír, énekel, zenél, vagy éppen komponál. Sokkal fontosabb, hogy mindenki elhiggye magáról, hogy amit Ő

tud, gondol, képzel, lát, alkot, az különleges és egyedi, és éppen az teszi azzá, hogy belőle születik. Vagyis nem attól lesz valaminek létjogosultsága, mert megfelel a közizlésnek vagy bármilyen társadalmi elvárásnak, mércének, hanem pusztán attól, hogy a csoporton belüli, a közösséghez tartozó és szükségesen létező, és ebből fakadóan legtisztábban születésének közegében értelmezhető, értéke ott a legteljesebb (Katona–Uri 2012:11).

A közösségi falfestésről, tapasztalatainkról

A módszer gyökerei

A falfestés (mural painting) őshazája Latin-Amerika, ahol minden országban, közösségben megvannak a sajátosságai. Ami mindegyikben megegyezik, hogy a festményeket közösen alkotják egy nagy falfelületre, és számtalan színt használnak a megfestésükre, melyeket legtöbbször a három alapszínből kevernek. Komplex közösségfejlesztő módszerként való alkalmazásuk nem mindig cél. Nicaraguában, Estelí városában például így jelennek meg (Katona 2008:8).

Nekem a nicaraguai módszert volt szerencsém megismerni egy ifjúsági csere és az egyéves EVS önkéntes szolgálatom által¹.

Nicaraguában a falfestmények megjelenése szorosan kötődött az ország aktuálpolitikai és gazdasági helyzetéhez, nem a közösségfejlesztés szolgálatában, hanem az emberek tudatformálásának eszközeként születtek művészek keze nyomán. A szandinista forradalom bukása után a FUNARTE munkájának köszönhetően funkciójuk átalakult, és attól kezdve a gyerekek kreatív művészetének illetve közösségeinek támogatását szolgálják².

Magyarországon teljesen politikamentesen, adott közösség kollektív tartalmainak kifejezőeszközeként, közösségépítésre és megerősítésre használjuk.

A módszer lényege

A mural painting az utcai művészetek egy olyan különleges formája, mely képzőművészetben alapul, ami „csak” eszköz a legfőbb cél: a közösségek fejlesztésének eléréséhez. A festés nem igényel művészi előképzettséget, a nagy méretben való képi megjelenítés által kiküszöbölhetőek olyan hiányosságok, melyek az iskolában megszokott kisméretű, részletezett alkotásoknál kitűnnének, így mindenkinek sikerélményt nyújt a nagyméretű közös festmény elkészítése.

Az alkotás folyamata két részre bontható: a folyamat hosszabbik részét kitevő témafeldolgozó, a festést előkészítő szakaszra és a folyamat kicsúcsosodását jelentő festménynek, mint fő produktumnak az elkészítésére.

A **témafeldolgozás** során a csoportvezető különböző nem formális nevelési módszerek segítségével (drámapedagógia, vizuális technikák, emberi jogi nevelés, környezeti

nevelés, globális nevelés és egyéb, az ifjúsági munkában és közösségfejlesztésben használatos civil gyakorlatok) formálja a csoportot és megpróbálja előcsalogatni a csoporttagokból az adott témával kapcsolatos gondolataikat, vágyaikat, érzéseiket, vagyis véleménycserére ösztönzi őket.

Komplexitása nemcsak abban rejlik, hogy segítségével bármilyen téma feldolgozható és a közösségi tudat tükréként egy nagy felületen megjeleníthető, hanem a művészi önkifejezésnek is nagyszerű eszköze. Ezenkívül az egész folyamatot végigkísérő, csoportban megvalósuló közösségi munka és alkotás fejleszti a fiatalok alkalmazkodó, együttműködési és kommunikációs készségét, véleménynyilvánításra, gondolataik kifejezésére, érvényesítésére ösztönzi őket, mely mindenképp hozzájárul a résztvevők közösségi-állampolgári részvételéhez. A módszer által kompetenciáik nemcsak közösségi szinten bővülnek, hanem a vizuális és más kreatív művészi eszközök alkalmazásával egyéni szinten is fejlődnek. Az önkifejezés útján önismeretük, kreativitásuk, problémamegoldó készségük is fejlődik és a témafeldolgozás-feltárás révén a világról szerzett ismereteik is bővülnek, egymásról és önmagukról alkotott képük pedig tágul, egyre holisztikusabb látásmód alakul ki bennük.

A falfestéshez a **festési technika**, a nagy felületen, nagy méretben közösen történő alkotás megismerésén, alapelveinek elsajátításán keresztül vezet az út. Ez azt jelenti, hogy először egyre nagyobb méretű (A/4–A/0) papíron, majd lepedővászonon készülnek egyéni, kiscsoportos és egész csoportos közös festmények. A résztvevők mindvégig csak a három alapszín (piros, sárga, kék), valamint a feketét és a fehéret használják, és abból kevernek minden további színt. Természetesen ecsettel dolgoznak (2–10 centiméteres szobafestő ecsettel), és figurális, univerzális szimbólumok ábrázolásával fejezik ki a mondanivalójukat, arra törekedve, hogy a mű mindenki számára érthető legyen. Ez szolgálja a plakátszerű megjelenítést, a kompozíció néhány, a képet kitöltő, kifejező formából, figurából való felépítését.

Ahogy a természet is a maximális térkitöltésre törekszik, úgy a művészetekben is tetten érhető az „ürtől (ürestől) való irtózás” (horror vacui). A mural painting technikában is alapvető a tér minél teljesebb kitöltése egy-egy kifejező szimbólummal, azok összekapcsolásával, az ezeket kiemelő megfelelő háttérszínnel. Ez az elv segíti a nagy formákban való gondolkodást – nem az a cél, hogy sok apró részlettel telezsúfoljuk a képet –, a képi egyensúly megtalálását. A plakátszerű, figyelemfelkeltő alkotások készítésénél ezek alapvető szempontok, melyek fejlesztik a résztvevő lényeglátását, a számára legfontosabb információk összefoglalását, képekbe sűrítését. Mindez a készség az élet egyéb területein is hasznos lehet számára, akár szóban vagy írásban fejez ki valamit.

Döbbenetes volt látni, hogy micsoda, önbizalmukat porba tipró, rájuk nehezedő nyomással rendelkeznek – „Én erre nem vagyok képes”, „Jó ez így?”, „Én nem tudok olyat, mint...” –, melyek legtöbbször az iskolai elvárások – „Ezt így *kell* csinálni”, „Az úgy nem jó...” – vagy a családi körülmények hatására alakultak ki bennük. Különösen arra gondolok itt, amikor olyan gyerekekkel találkoztunk, akit esetleg ezelőtt még tehetségtelennek is nyilvánítottak rajzból, és sikerült elhíttetnie magával is, hogy ő nem tud rajzolni. Pedig ahhoz, hogy ép és egészséges személyiség válhasson egy gyermekből, támogatnunk kell



Fotó/Katona Krisztina

természetének, egyéniségének kifejezését, akár a művészet eszközeivel is. Először tehát lassan le kellett bontani a falakat, melyek a gyerekekben épültek, és arra ösztönözní, hogy úgy fejezze ki magát, ahogyan tudja, mert annál több nem is kell. Látszólag könnyű nagy felületre alkotni, mégis rengeteg időbe telt, míg a gyerekek hozzászoktak a tér kitöltéséhez, a nagyméretű ecsetkezeléshez, a nagy formákban való gondolkodáshoz. A technika pontosan ezt a folyamatot hivatott támogatni: azt, hogy az a gyermek is, akinek nem adatott meg eredendően a magas szintű vizuális kifejezőkészség, az is fel tudja fedezni magában az értékeket, sikerélményhez jusson a saját szintjének megfelelő alkotás és a visszajelzések által. Mindezt egy csoport részeként teheti meg, ahol egymást kiegészítetik az egyéni képességek, csökkentve ezzel az egyes ember egyéni felelősségét, mely inkább kollektív felelősséggé alakul. Ha önbizalma növekszik, egyre nyitottabb lesz, egyre több mindent megoszt magából a közösséggel, ami visszatükrözi számára a saját értékeit. Ha ezt megtapasztalja, képes másokban is meglátni a jót, és tisztelni őket.

A módszer demokratikus jellege nemcsak a csoport résztvevőinek teljes bevonódásából adódik, hanem a csoportvezető és a résztvevők viszonyából is: azáltal, hogy mindent együtt csinálnak. Egyenrangú partnerekként haladnak a folyamatban lépésről lépésre, a tanulás felfedezéssé válhat, ahol a vezető nem mindentudó, hanem segítő, akinek bátorítása, szeretetteljes jelenléte által a résztvevő képességei, önértékelése fejlődik, magabiztosabb, önállóbb lesz, a közösség egyre teljesebb tagjává válik.

A koordinálást a vezetéstől sokszor csak egy hajszál választja el: nehéz megtalálnunk saját gondolataink, kifejezési szintünk megosztásának mértékét. Azt, hogy mikor van helye a példamutatásnak, és mikor válik nyomasztóvá a gyerek számára a minta, amitől nem bátorságot nyer, hanem megijed a számára elérhetlentől. Hiszen a versenyszellem világában kevés olyan szituáció van, amikor az ember azt érezheti, hogy amit csinál, az éppen akkor, úgy a legjobb, mert akkor arra képes. Általában elégedetlenek vagyunk magunkkal, mindig jobban, máshogy akarjuk csinálni a dolgainkat, állandó feszültséget teremtve ezzel magunkban. Tehát az a cél, hogy megfelelő instrukciókkal, kérdésekkel segítve, minél kevesebb beleszólással és elvárással önkifejezésre ösztönözzük a fiatalokat, segítsük gondolataik, kreativitásuk kibontakozását. Ebben a módszerben ennek a határnak a megtalálása és át nem lépése a legnehezebb feladat. A festés során, ha a csoportvezető és a csoport jól alkalmazza a tisztelet, a nyitottság, a szeretettel való megközelítés és a részvétel „törvényeit”, akkor a résztvevők megtanulnak türelmesnek lenni magukkal szemben és értékelni magukat azon a szinten, ahol tartanak – és ebben a közösség is segít.

A teljes bevonódás, mindenkinek a részvétele által „betömődnek a lyukak”. Mindenki megtalálhatja a neki megfelelő feladatot, és érezheti, hogy valamiben jó, jelenléte hasznos a csoportnak. Egymás hiányosságainak a kiegészítése biztonságot is ad, mert számíthatunk mások segítségére, ha valamit egyedül nem tudunk megoldani.

A falfestésnél sokszor megriadnak a nagy felülettől, és elképzelni sem tudják, hogyan fogják ők megfesteni a tervezett festményt. Fontos lépése a technikának a tervrajz négyzetháló segítségével való arányos felnagyítása, mely egyben kapaszkodót nyújt azok számára, akik nem olyan tehetséges rajzoló, ugyanis így csak másolniuk kell a tervrajzot, és a vonalak, betű- és számjelölések segítségével pillanatok alatt egyszerűen fel tudják

vázolni azt, amire szabad másolással nem lennének képesek. Ez szokott lenni az első nagy sikerélmény, amikor a vázlat felkerül a falra, és minden fiatal csodálkozva, a munkájával elégedetten nézi, hogy ezt ő rajzolta. A másik nagyon jelentős élmény, amikor a festmény elnyeri térbeliségét, színekkel való telítettségét, akkor még hihetlenebb számukra, hogy képesek voltak minderre, mikor nem is tudnak festeni. (Ebben a pillanatban fordul meg a fejükben: „Talán egy kicsit én is művész vagyok?”) (Katona 2008:9–11). Az egy másik terjedelmesen fejtegethető téma, hogy ki mit gondol művészetnek. Itt arra utalok, hogy a résztvevőknek lehetőségük nyílik önmagukra mint ALKOTÓRA tekinteni, felfedezni magukban ezt az aspektust. Sokszor éri a munkáinkat az a kritika, hogy nem elég esztétikusak, nem elég művésziek. *Számunkra a művészet valóban „csak” annak az eszköze, hogy a résztvevőket a saját képességeiknek megfelelő szinten ahhoz az élményhez juttassuk, hogy képesek ők is nagyot alkotni, hogy érdemes lebontani a gátjaikat, és kezdeményezni.* Nálunk ennek az élménynek a megélése, azaz az egyén által megtett hatalmas ÚT a lényeges, amit a belépéstől az ünneplésig megtesznek. Az alkotás képességének megtapasztalása meghatározó lehet személyiségének bármilyen területen való kibontakoztatásában. Az alkotás képessége maga az életpotenciál. Aki esztétikailag kifogásolja az alkotásainkat, az alapvetően ennek a módszernek a lényegét nem érti.

A folyamat akkor teljes, ha létrejön a végső alkotások, a falfestmények nyilvános bemutatása, a közös ünneplés, ahol „a falfestmények megtestesítik a társadalommal való vizuális kapcsolatot, és az alkotás társadalom általi értékelése, méltatása visszatükröződik a résztvevőben. A folyamat így körbeér.” (Pavone–Hopewell 1999:12) Az ünnepléskor az alkotókat ünnepeljük, azt, hogy képesek voltak létrehozni az alkotást. Az alkotás esztétikai értéke mellékes, nem fontos, hogy szép-e, sokkal fontosabb, hogy létrejött.

Közösségfejlesztő, művészetpedagógus vagy művészetterapeuta?

Örök kérdés, hogy mitől működik jól egy módszer, mitől sikeres egy csoportfolyamat, hogy mik a szükséges kompetenciák, adottságok, mi az, amit meg lehet tanulni, és mi az, ami vele született adottsága kell, hogy legyen a csoportvezetőnek/fejlesztőnek. Művészeti, illetve művészetterapeuta végzettséggel nem rendelkező személy alkalmazhatja-e hitelesen a művészet eszközeit egy közösséggel? Annyi biztos, hogy fontos ismerni az általunk használt eszköz lehetőségeit, hatásait, és a hiteles alkalmazáshoz elengedhetetlen, hogy legyen saját élményünk az adott módszerről, eszközről.

A közösségi művészetek esetében az elsődleges cél a közös alkotás létrehozása, az egyéni önkifejezés támogatása, amihez leginkább a csoportvezetéshez való érzék és a saját alkotói potenciálunk felszabadítása szükséges, ami lehetővé teszi, hogy ezt másokban is elindítsuk. A kifejezett tartalmakra elemző módon nem reagálunk, nem keresünk lélektani összefüggéseket az alkotó és az alkotása közt. *Maga az alkotás aktusa a fontos, és lehet, hogy ez önmagában is gyógyítóan tud hatni, anélkül, hogy tudatosulna az egyénben a változás folyamata.* Ahogyan mi alkalmazzuk a művészetet, annak járulékos eleme lehet bizonyos lelki tartalmak kifejeződése, feloldódása, de ez – legtöbbször –

nem tudatosan generált, vezetett és kísért folyamat, viszont, ha olyan tartalmak merülnek fel, amelyek a csoport egészére hatással vannak, azokat fel kell tudnunk dolgozni közösen is. *A hangsúly a közösségen van, a közös témafeldolgozáson, a közösség alkotás általi megerősítésén.*

Saját működésemet megfigyelve arra jutottam, hogy a közösségi művészetekkel való közösségfejlesztő munkában nagyon nehéz elhatárolni egymástól a fent említett három szerepet – ami hátrányos helyzetűekkel való munka esetén sokszor még a szociális munkás szerepkörrel is kiegészül. Annak ellenére, hogy sikeres közösségfejlesztő folyamatok állnak mögöttem, érzem a társadalmi elvárás nyomását, a szakmai igazolhatóság, a definiálhatóság igényét. Ennek a területnek még nincs évtizedek óta kitaposott ösvénye Magyarországon, és néha nehéz azzal szembesülni, hogy akik véleményezik, nem tudják magukévá tenni a szakmaközi szemléletet és megérteni ennek a műfajnak a valódi célját, azt a tényt, hogy ennek eléréséhez egyik terület módszerei sem elegendőek önmagukban.

Közösségi művészetek használata hátrányos helyzetű fiatalokkal

A Murál Morál Mezővel immár nyolc éve dolgozunk többnyire cigány származású, szociálisan és/vagy földrajzilag hátrányos helyzetű, illetve zárt intézetekben nevelkedő gyerekekkel és fiatalokkal. Az eddig velük töltött idő alatt felismerhettük, hogy mik azok a hiányosságok, melyek hátrányos helyzetükből adódnak, és a gyerekek/fiatalok életében kézzelfogható nehézségeket okoznak. Ilyenek például: a figyelemzavar, a koncentrációs, az együttműködési és a verbális kifejezőképesség alacsony szintje. A rengeteg (sokszor elemi félelmekből adódó) feszültség, mely agresszióvá alakul és különböző destruktív formákban nyilvánul meg (szóban, tettlegességben, a környezet rongálásában). A tanult viselkedésminták, melyek újabb és újabb játszmákba vezetik őket, melyek kapcsolataik útvesztői valójában.

Az említett nehézségekkel küzdő fiatalokkal azért sem működtethetők jól a szokványos (frontális) nevelési módszerek, mert a hiányosságaikból adódóan képtelenek megfelelni az ilyen módszerek által támasztott elvárásoknak. Viszont jól működnek velük azok a módszerek, melyek résztvevőközpontúak és érzékenyek, rugalmasak, demokratikusak és alkotásorientáltak. A közösségi művészetek alkalmazásával háttérbe szorul a verbalitás fontossága, a csoportos feladatmegoldás és alkotás közben szükséges véleménynyilvánítás által viszont fejleszhető. A csoportmunka során munkamegosztást, együttműködést tanulhatnak, finomodhat a kommunikációjuk, és az alkotáson keresztül fejlődik kapcsolatteremtő képességük. A csoportvezetők jelenlétével új kommunikációs és viselkedési mintákat ismerhetnek meg, melyek formálják a tanult mintáikat.

Ahhoz, hogy valóban közel kerülhessünk a fiatalokhoz, nagyon fontos, hogy ne a megváltoztatás, az integrálás szándékával közelítsünk feléjük. Ez is az elfogadás része, agressziómentes attitűd. Meg kell tanulnunk az ő nyelvüket, szükségleteiket, és olyan tevékenységekbe belevinni őket, amiben jók. Legjobb, ha az ötlet tőlük ered, és nem szabad a közös munkát túlformalizálni, olyan elvárásokat támasztani, amiket nem tudnak



Fotó/Katona Krisztina

teljesíteni. Megerősíteni csak úgy lehet, ha meg tudják élni a képességeiket, értékeiket, és mindig csak egy kicsit kitolni a határaikat, ami kihívás, de nem lehetetlen elérniük – amit meglévő képességeik mozgósításával lehetséges teljesíteniük. A fejlődés állandó megerősítő jelenlétet igényel – hosszú folyamat, amíg náluk az önbizalom, az önbecsülés olyan szintre fejlődik, és belsővé válik, hogy ne legyen szükség a külső megerősítésre. A legfontosabb, hogy az együttlét öröm, feltöltődés legyen.

Az alkotásorientált tevékenységnek több szempontból nagy jelentősége van: az ALKOTÁS (produktum) lehetővé teszi, hogy megtestesüljön, vagyis láthatóvá váljon valakinek a belső világa, a képességei, az értékei. Ez okozza sokszor a közös művészeti munka nehézségét is, mert sokan nem szeretnek „lemeztelenedni”, vagyis megmutatni azt, ami bennük van. Mert a biztonságos – bizalmi – légkörben létrehozott művek mindig őszinték, és valódiak. Ezt mindenki érzi, akinek volt már része hasonlóban, és *éppen ez adhat eleinte okot a félelemre – önmagunkból megtapasztalunk valamit, amire nem szeretnénk ránézni, vagy kitesszük magunkat a többiek véleményének.* Az alkotás indirekt reflexiós felület, amihez kapcsolódhat a dicséret, a megerősítés. Mindez az alkotónak is lehetőséget ad az önmagára való rátekintésre. És ha ebben a folyamatban reakcióinkkal kísérjük, akkor nagyon fontos tükörré válhatunk. Olyan pontokon adhatunk visszajelzést egy gyereknek, egy fiatalnak, amiről lehet, hogy sosem kapott még, vagy téves elképzelései voltak adott készségéről, képességéről. Az állandóan kísérő, érzékeny figyelem és a finom jelzések rettentően fontosak lehetnek a reális énkép kialakulásában, a fiatal önbecsülésének erősödésében. A módszer terápiás hatása ebben rejlik, és ebben merül ki (mindenképp interdiszciplináris – sem csak az egyik, sem csak a másik).

Azzal, hogy a művészeti tevékenység KÖZÖSSÉGI szintre kerül, az alkotás lehetősége kitágul, a hatások megsokszorozódnak: minél többször osztunk meg valamit magunkból, és fogadunk be valamit másoktól, annál több lesz köztünk az a közös, ami összeköt bennünket. Amikor közösen alkotunk, és az egyéni részeket összekapcsolva egy nagy művet hozunk létre, akkor eltűnnek a köztünk lévő határok, és az a bizonyos megosztott közös egy alkotásban sűrűsödik össze, és így sokkal erősebb lesz, mintha külön állna. Mindez észrevétlenül alakítja ki a közösségtudatot, az összetartozás érzését, mely abban is megmutatkozik, hogy megszületik a „miénk” fogalma, és azért, ami a miénk, vagyis a közösség sikeréért képesek vagyunk plusz energiákat mozgósítani, kezdeményezőbbé válunk, felszabadul a kreativitásunk, a problémahelyzeteket egyre gördülékenyebben tudjuk megoldani, és csak arra gondolunk, hogy sikerüljön véghez vinnünk, amit elterveztünk. És a folyamat íve akkor teljes, ha a nagy művet be tudjuk mutatni a helyi közösségnek/közönségnek vagy akár a nagyobb nyilvánosságnak. *Az alkotás ünnepélyes keretek között való megmutatása olyan rítus, melyben a közösség képes tágabb kör előtt vállalni önmagát, és ezáltal lehetővé válik számukra a nagyobb csoporttól érkező elismerés.* Ez teszi csak igazán büszkévé őket!

A figyelem, a szeretet, a valahová való tartozás, valaminek a létrehozása (alkotás) mindannyiunk elemi igénye, így a hátrányos helyzetű fiataloké is, akik a közösségi művészeti tevékenységek által nemcsak közösségi élményt szerezhetnek, hanem az alkotásban és a biztonságot nyújtó közösségben levetthetik álarcaikat, és feloldódhatnak. Az

önkifejezés pedig elkerülhetetlen. Az alkotásban kifejeződhetnek érzelmeik, indulataik – és így a fent említett destruktív kifejeződés helyett (érzelmeik környezetükre ártalmas módon való kifejezése) a művészet eszközeivel önmaguk és környezetük számára is békés módon nyilvánulhatnak meg, amire aztán rátekinthetnek, felismerhetik, aktuálisan mi van bennük. Gyógyulhatnak, és a pozitív visszajelzések által megerősödhetnek.

Nehéz kijelölnünk a művészet, a terápia és a közösségfejlesztés határait, nem is szerencsés egy olyan élő folyamatban, ami éppen azáltal mutatja meg a szépségeit, hogy megkérdőjelezi a tudományosan megfogalmazott/elvárt kereteket. Nemcsak ezek a határok mosódnak el, a csoportvezetőnek is le kell bontania a saját falait, meg kell tudnia érintődni és képesnek kell lennie sebezhetőnek lenni ebben a folyamatban.

a) Fiatalok börtönében³

A börtön sok szempontból zárt rendszer: az ott élők-dolgozók egy sajátos szabályrendszer alapján működő társadalmon kívüli társadalom, a fogvatartottak környezetükből kiszakítva, annak hatásaitól is „védve” vannak, a benti kapcsolatrendszerek hatása erősebb ebben az átmeneti állapotban, melyhez vannak, akik időleges személyiségváltással alkalmazkodnak, például bezárnak, visszahúzódnak.

Zárt intézetben a fogvatartottakat megnyitni az alkotás önmagáért való örömeire, és aztán a közös alkotásban rejlő értékekre, nem könnyű feladat, hiszen részvételük fő motívuma sokszor csak a kintiekkel való találkozás vagy a körlet monotonitásából való kiszakadás, és ennél többet nem is akarnak. A foglalkozás védőburkából kilépve pedig rögtön kapják a megjegyzéseket a rendszer többi szereplőjétől, ami újra vissza-visszahúzza őket. Így duplán erősnek kell lenniük: egyszerre néznek szembe saját magukkal és az őket körülvevő „avatatlanokkal”. Az alkotás folyamatában azonban eljutnak arra a pontra, amikor a környezet kritikája nem tud visszahúzó erő lenni, mert megerősödött önbizalmuk már nem megingatható.

Ám az ellenállás mellett mindig érezhető az a feszítő vágy is, amit az önmagukból való valamit megmutatás, a művészet eszközeivel való találkozás jelent.

Érdekes megfigyelni, hogy a zárt rendszerben még erősebben előjönnek a személyiségben működő gátak és fékek (az erős hierarchia és a rejtőzködő „üzemmód” miatt). Vannak, akik az egyéni alkotásban érzik magukat inkább biztonságban, és nehézséget okoz számukra a mással való együttműködés, a másik világához való kapcsolódás. Mások pedig épp akkor tudnak feloldódni, ha nem nehezedik rájuk a „tisztán látszás” nyomása az egyéni alkotásokban, hanem valakire támaszkodva, gondolataikat összetéve alkothatnak, és vegyülnek a közösbé.

Alapvető gátat jelent az is, hogy a játékokról, a nem formális módszerekről és magáról a festésről óvodás korukra asszociálnak, és azzal, hogy elüttetik a gondolataikban, hogy ezek a tevékenységek nekik fiatal felnőttként derogálnak (dedósak), hiába is vesznek részt bennük, sokszor nem tudnak valóban feloldódni a játékban.

Ha sikerül alkotásra bírni őket, akkor más a helyzet: a színekkel való munkának mégis csak értelmét látják, ráadásul, ha nagy poszterméretű festményeket készíthetnek. Nehéz is lenne tagadni, hogy a fehér falak és a zöld ruhák steril világában milyen sokat jelent, ha

például olyan szint keverhetnek ki, amelyet akarnak, és a képzeletükben létezőt papírra vetve más világba varázsolhatják magukat. Hamar van látszatja a festésnek, amibe szívesen fektetnek energiát, ha egyszer megtapasztalják a kész alkotás okozta jó érzést.

Meglepő, hogy mennyire fel tudnak élnékülni, amikor egymás festményeiről adnak visszajelzéseket, osztják meg érzéseiket, gondolataikat, melyeket az alkotások váltanak ki belőlünk. Ilyenkor jövünk rá, hogy a környezet ingerszegénységét a képzeletükben kompenzálják egy érzelemgazdag fantáziavilág megteremtésével.

Dominanciarendszerben furcsa, hogy egyszerre mindenki egyenlő lesz az alkotásban. Nehéz a bevonás, motiválatlanok, aztán ahogy ráéreznek az ízére, észrevétlenül elkopik a hierarchia. Élvezettel használják a színeket, inspirálja őket a másik alkotása, meg tudnak feledkezni arról, hol is vannak, milyen szerepet játszanak egyébként.

A falfestmény méreténél és narratív képi világánál fogva nagyon jó eszköze az emlékezésnek: rátekintve az alkotóknak újra és újra eszükbe juttatja, hogy képesek voltak önmagukat felülmúlva maradandót létrehozni, a környezetüknek üzeni. Újra tudatosíthatja az iránymutató értékeket bennük, és gondolatébresztőként hat a helyi közösségre – a börtön lakóira és dolgozóira egyaránt. Soha nem láttam még fogvatartottak munkájához annyira aktívan kapcsolódni felügyelőket, nevelőket, vezetőket, mint amikor a 2012-es pécsi falfestményünkön megjelenő történetet próbálták megfejteni, amikor egy-egy tiszt napokig fejtegette, hogy miért pont azt a szimbólumot használtuk, hogy vajon a falon megjelenő szituáció tényleg azt akarja-e jelteni, amit ő ért belőle, és persze, hogy ő hogyan festené másképp.

Azóta is büszkén mutogatják az intézetbe érkező küldöttségeknek. S ezekben a pillanatokban akarva-akaratlanul elismerik a fogvatartottak munkáját.

Érzékelhető, hogy egy közösségi művészeti akció képes még egy zárt intézet minden elemét is megmozgatni (parancsnokot, gazdasági, biztonsági munkatársat, nevelőket, felügyelőket, pszichológust), mivel a megvalósításhoz ugyanolyan, az egész közösséget érintő összefogásra van szükség, mint egy települési vagy intézményhez kötődő kisközösségben.

b) Pécsbányatelepen⁴

Míg a zárt intézeti fejlesztő munka keretei meglehetősen behatároltak, addig Pécsbányán a hátrányos helyzetű közösséggel való munkánkban az évek során megfigyelhettük, hogy ha egy civil közösségnek csak egy csoportjával (például gyerekekkel) kezdünk el foglalkozni például alkotótevékenység által, kapcsolatunk épülése az egyén háttérproblémáinak megmutatkozását is magával vonja. Egyre több ponton kíván együttműködést a családokkal, hiszen a tevékenységekben való részvétel és a részvétel milyensége szoros összefüggésben van a gyerek/ fiatal családi háttérével, a családból érkező hatásokkal. A családokkal való bizalomépítéssel együtt jár az is, hogy egyre inkább tekintenek minket támogató személyeknek, és fordulnak hozzánk segítségért életvezetési, büntetőjogi, lakhatással, gyerekneveléssel vagy iskoláztatással kapcsolatos kérdésekkel, ami rugalmas szerepbetöltést, az egyén társadalmi hálójának átlátását, folyamatos ismeretbővítést és fokozott érzékenységet igényel tőlünk. Ezek olyan fontos infor-



Fotó/Katona Krisztina

mációk az egyénekről, amelyek elengedhetetlenek az egyes emberek megértéséhez, egy-egy problémás helyzet adekvát kezeléséhez, a családdal való bizalomépítéshez, partnerséghez, ami a gyerekekkel való hosszú távú fejlesztő munka alapja. Ebben a környezetben a közösségfejlesztő feladatköre sokkal tágabb és összetettebb, kompetencia tekintetében is mást kíván.

Nehézséget okoz például a tér nyitottsága és a programok iskola utáni, szabadidős jellege. Ha egy foglalkozást, programot hirdetünk, sosem tudhatjuk előre, hogy valóban eljön-e valaki. Ennek okai leginkább a családok időhöz való viszonyában (a jelen határozza meg őket, kevés a tervezett tevékenység az életükben), és bizonyos felelőségeknek a gyerekekre való átruházásában keresendő (hirtelen takarítani, főzni kell, kistesókra vigyázni, fát vágni vagy pénzt keresni 13 évesen). Ha össze is jön a csoport, szinte lehetetlen zavartalanul végigcsinálnunk egy foglalkozást, ezért a tervezésbe bele kell kalkulálnunk a fluktuációt, a zavaró tényezőket, és rendkívül érzékenynek kell lennünk a gyerekek aktuális állapotára.

A telepen való munka az említett nehézségek miatt sokkal lassabban érleli a gyümölcsöt, a gyerekekben létrejövő változás lassú folyamat, ami hosszú távú jelenlétet, kísérést igényel. Mindehhez kell egy minimális intenzitás, amihez nem elég egy ember jelenléte. *A változásokat csak úgy lehet elérni, ha egy elkötelezett CSAPAT hosszú távon vállalja a JELENLÉTET. Ez alapvető a BIZALOM megszületéséhez, ami a változás táptalaja.*

A börtönnel ellentétben itt nemcsak projektek erejéig követhetjük nyomon egymás fejlődését, hanem együtt ünnepelhetünk, akár mérföldkőnek számító életeseményeket is – például első szerelmek, lányok anyákká válása, családi krízisek, karriertörténetek stb. Ami még nagyon fontos, hogy lehetőségünk van a családtagok bevonására is, ami által még több oldalról támogathatjuk egy-egy gyerek fejlődését.

Csoportvezetői tapasztalatok

A tapasztalatokat illetően nehéz elvonatkoztatnom saját megéléseimtől és általános következtetéseket megfogalmazni. Azt gondolom, hogy nagyon különleges ajándéka az életnek, ahogyan rám talált ez a pálya. Hiszen az első élményem előtt nem is tudtam, hogy létezik, hogy vágyhatok rá. *Az út talált meg engem.* Nagyon fontosnak érzem azt, ahogyan szíven ütött ez a találkozás. Megnyílt számomra egy elapadhatatlan forrás, amiből mindig táplálkozhatom. Mert ebben rejlik a kulcs. Attól kezdve az ÉRZÉS vezérelt, megkérdőjelezhetetlenné vált számomra, hogy ez a KÜLDETÉSEM.

Az, hogy a szívem vezetett, azért is jó, mert sokszor nem gondoltam át olyan tényezőket (milyen terepre lépek, mitől kellene félnem, van-e elég szaktudásom, kompetenciám stb.), amiket, ha átgondoltam volna, biztos, hogy nem vágtam volna bele semmibe.

Ehelyett rengeteg öröm és sikerélmény kísérte a munkámat, állandó változások, főleg a munkatársakat illetően, mert rá kellett jönnöm, hogy ez nem mindenkinek az útja, hanem az enyém, amihez útitársként csatlakoznak hosszabb-rövidebb időre emberek, aztán lehet, hogy elmennek, és akkor újra kell építkezni.

A közösségfejlesztésben – az emberekkel, csoportokkal való fejlesztő munkában – mindenki mindenkinek a TANÍTÓ-ja. Állandóan tükrözzük egymást, és rámutatunk olyan részeinkre, amit nem mindig könnyű meglátni. Ahhoz, hogy mindezt csoportvezetőként be tudjuk építeni magunkba, állandó önismereti munkára van szükség. Anélkül én is kipörögtem volna a saját történetemből. De rájöttem, hogy ez hatalmas lehetőség.

Talán ez a legfontosabb: számítanunk kell arra, hogy ha elindulunk ebben a munkában, az rendkívül személyiségpróbáló lesz, és csak úgy tudunk megmaradni, ha állandó kapcsolatban vagyunk a FORRÁSSAL.

Azért tudott Magyarországon is bármilyen csoporttal működni ez a módszer, mert az emberekben már meglévő gondolatokra, tartalmakra épült, és a már meglévő képességek felébresztésén alapult. Amint mi magunk megértettük a színek és formák használatának egyszerű szabályait – ami további segítő gyakorlatok kitalálására inspirált, és elkezdtek merni, használni őket, saját gátlásaink megszűnése és sikerélményeink által megélhettük azt, ahova a gyerekeket is el akartuk juttatni. Tudtuk, hogy melyek azok a kritikus pontok, ahol fokozottan szükségük van „terelgetésre”, és így tapasztalati tanulás útján jól működött a továbbadás.

A művészettel való közösségfejlesztés összetett műfaj, ami testet-lelket-szellemet teljesen igénybe vevő feladatok sorából áll (szervezés, csoportvezetés, művészi érzékenység, érzelmi intelligencia, fizikai teherbírás stb.), ahol ha egy is hiányzik ezek közül, akkor megbukik a „produkción”.

Zárófejezet

Elemi kérdésekkel szeretném zárni a gondolatmenetemet, melyekre az összes említett szakterület keresi a választ. Ezek a kérdések mélyek, és nem lehet rájuk egyértelmű választ adni. Mindenesetre foglalkoztatnak minket.

Mikor, mitől jön el az a pillanat, amikor valaki az energiáját nem a romlásba, hanem az építésbe fordítja?

Mi értelme annak, amit csinálunk? Mire elég az alkotás a hátrányos helyzetű fiatalokkal, ha nem lehetünk szüleik helyett szüleik?

Meddig ér(jen) a kezünk? Hol a határ?

Személyiség- és közösségfejlesztés zajlik egy időben. Melyikre fektessük a hangsúlyt?

Hogyan kezeljük a felszínre bukkanó egyéni történeteket? Hogyan építsük a folyamatba?

Mik a csoportvezető elengedhetetlen kompetenciái?

Szeretet és/vagy tisztelet?

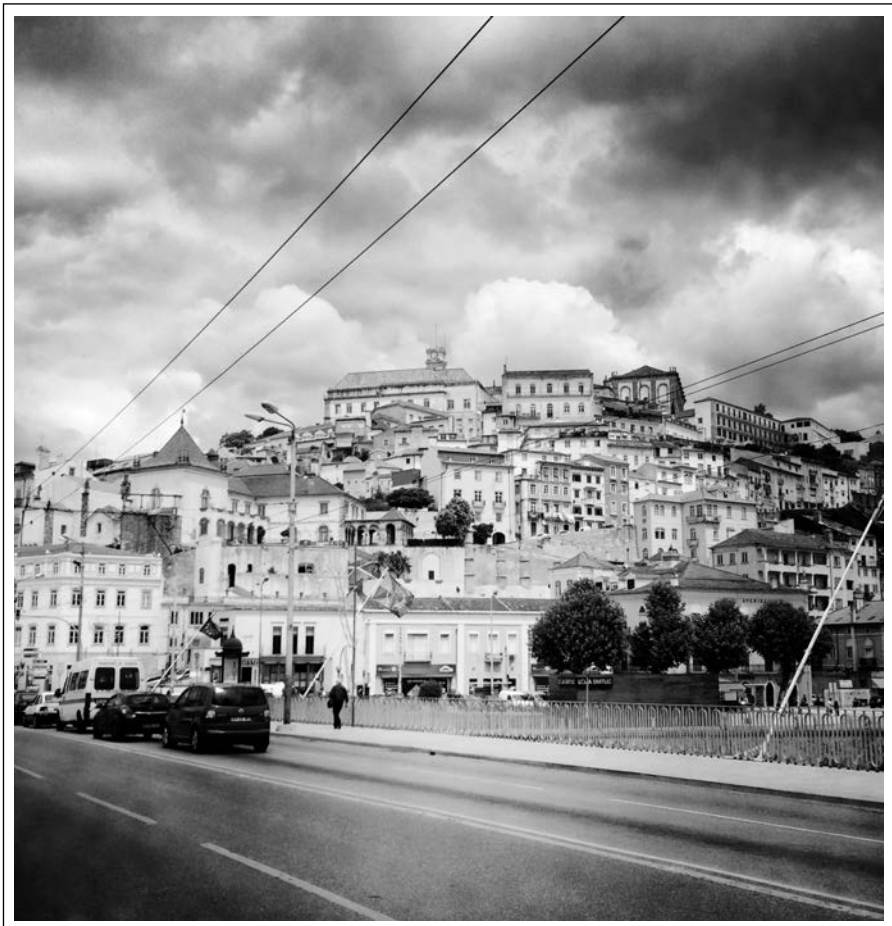
Mindaddig, amíg felmerülnek bennünk ezek a kérdések, addig biztosak lehetünk benne, hogy élő kapcsolatunk van azzal, amit csinálunk, és azokkal, akikkel foglalkozunk.

Irodalom

- Katona Krisztina (szerk.) (2008): *Életre keltett falak – a Murál Morál Csoport közösségfejlesztő projektjének bemutató kiadványa*. Pécs: Zöld-Híd Alapítvány.
- Katona Krisztina–Uri Eszter (szerk.) (2012): *HatARTalan értékek – Közösségi művészetek alkalmazása börtönök és gyermekotthonok nevelői munkájában*. Pécs: Pécsi Szín-Tér Egyesület.
- Mayfield Community Arts Center (eds.) (2005): *Equality – Raise the issue*. Cork: Mayfield Community Arts Center.
- Pavone, Janet–Hopewell, Daniel (1999): *Children's Mural Workshops – Talleres de Muralismo con Niñas y Niños*. Estelí: FUNARTE.

Jegyzetek

- 2007 januárjában Berez Ágnes kolléganőmmel együtt megadtott számunkra az a lehetőség, hogy részt vegyünk egy képzésen Nicaraguában, Estelíben, melynek a címe: „Mural painting as a tool for youth empowerment” (A falfestés mint a fiatalok megerősítésének eszköze) volt. A képzésen megismerhettük a mural painting teljes folyamatát úgy, ahogyan Estelíben a FUNARTE – gyerekek kreatív művészetét támogató szervezet – már 21 éve használja. 2010-ben visszatértem Nicaraguába és önkéntesként dolgoztam a FUNARTE falfestő műhelyeiben egy évig.
- „A 70-es években Nicaragua lakossága Somoza diktatúrájától szenvedett, aki nagy hatalommal és sok pénzzel rendelkezett, míg az emberek nagy része súlyos szegénységben élt. A szandinista forradalmi mozgalomnak sikerült megdöntenie a diktátor hatalmát, habár az Egyesült Államok illegálisan támogatott egy ellenmozgalmat, akiknek a szandinisták leverése volt a feladatuk. Ez a harc sok emberéletet követelt, sokan eltűntek. Az USA ezenkívül gazdasági blokádot hirdetett, ami további nehézségeket okozott, és még nagyobb szegénységbe taszította Nicaragua lakóit.
Ezekben az időkben a falfestmények a nicaraguai élet nagyon fontos részévé váltak: ahogyan a művészet egyszerűen az emberek hitvallásának, vágyainak, a forradalom eszméjének közvetítését tudta szolgálni.
A forradalom falfestőművészei elhatározták, hogy megtanítyják a gyerekeknek és a fiataloknak, hogyan kell falat festeni, hogy ők is kifejezhessék véleményüket és hallathassák hangjukat. Így indultak a gyerekek falfestő műhelyei 1993-ban Estelíben, melyek később FUNARTE néven váltak ismertté. Nemcsak falfestményeket festenek gyerekekkel és fiatalokkal a gyerekek jogairól, hanem speciális oktatási intézményekben, börtönökben, óvodákban és a közösségekhez kapcsolódó szülőkkel és családokkal egyaránt dolgoznak.” (Mayfield Community... 2005:3)
- 2007 óta működünk együtt a Baranya Megyei Büntetés-végrehajtási Intézettel, 2011 óta pedig a Bács-Kiskun Megyei Intézettel is, dolgoztunk más fiatalokú fiúk és lányok csoportjaival, valamint a pécsi börtönben felnőtt férfiakkal is. Projektjeink közt léptékváltást jelentett a 2011–2012-ben megvalósult "HatARTalan értékek" c. projektünk, mellyel önkéntesek bevonását céloztuk a zárt intézeti közösségfejlesztő munkánkba. Ekkor kerültünk kapcsolatba a kecskeméti börtönrel, a Velencei és a Pécsi Gyermekotthonnal is.
- Pécsbányatelep Pécs egykori bányászatra épült városrészeinek egyike, mely a bánya bezárása után egyre elszegényedő, infrastrukturálisan és gazdaságilag leépülő településrészévé vált. Az üresen maradt szoba-konyha méretű bányászlakásokba tömegesen költöztek be roma családokat, melyek Pécsbánya jelenlegi lakosságának 60 százalékát teszik ki.
A lakosság nem roma tagjai közt is vékony az a réteg, mely nem küzd gazdasági és/vagy szociális nehézségekkel. További probléma a maffiaszerűen működő, majdnem egyetlen kolompár család és az ott élő romák többségét alkotó beás családok szembenállása. (Ezt gyermekeik közös programokba való bevonásával próbáltuk oldani.)
A településrészen évtizedeken keresztül működött általános iskola 2005-ig, amikor bezárták, de az épület azóta közösségi házként funkcionál, melyet a Pécsbányai Kulturális Egyesület működtet 2011 ősze óta csekély önkormányzati támogatásból.
Amikor egyesületünkkel 2010-ben első projektünket valósítottuk meg Pécsbányán, akkor szembesültünk a működő közösségi terek és az ifjúsági szolgáltatások teljes hiányával. A Közösségi Ház kongott az ürességtől, nem töltötte be funkcióját. Odaérkezésünkkel, heti rendszerességgel foglalkozásainkkal, olykor egész hétfős programjainkkal megnyílt a gyerekek és fiatalok számára is a Ház mint közösségi tér, és az utca helyett ez jelentette a találkozási lehetőséget.



Fotó/Gönczö Viktor



Fotó/Katona Krisztina

nem kulturálódó rétegek között, ha több csoportot hozunk létre, a különbség sokkal nagyobb. A KSH rendszeresen végez időmérleg-kutatásokat (Kulturálódási szokásaink 2013), a 2009–2010-es felmérésből kiderül, hogy az emberek szabadidejük több mint felét tévénézéssel töltik, ráadásul a korábbi évekhez képest egyre nagyobb arányban, ami nem kedvez a kulturális szervezetek működésének.

A kultúra fogyasztását az átalakuló környezet (gazdasági, társadalmi) is meghatározza (Bárdosi et al. 2004). Egyrészt változik a technikai háttér, egyre több olyan eszköz jelenik meg, amely lehetővé teszi az otthoni kulturálódást, így ki sem kell lépni a lakásból és lehetőségek sora áll rendelkezésre (tévé folyamatosan bővülő csatorna és műsorkínálat, rádió, internet stb.). Másrészt a kínálati piac is változik, a kilencvenes évek előtt nagyrészt állami szervezetek, intézmények elégítették ki a keresletet, majd a rendszerváltás után egyre több piaci és nonprofit szervezet jelent meg (az állami szerepvállalás csökkent), sőt egyes területeken (pl. zene, média) ezen szervezetek váltak meghatározóvá (Márkus 2006). Míg 1970-ben 14 kulturális nonprofit szervezet működött hazánkban, számuk a nyolcvanas évek végére 327-re, majd 1993-ra 1399-re nőtt (Kuti 1999). A kilencvenes évek elején, ahogy a nonprofit szektor egészében is, növekedési „bumm” volt tapasztalható, jelenleg több mint 8500 kulturális tevékenységet folytató nonprofit szervezet működik hazánkban. Működési környezetüket legfőképp a lakosság kereslete határozza meg, viszont, ahogy a fentiekben láttuk, egyre inkább a „falakon belüli”, otthoni kulturálódás jellemző, ami kihívást jelenthet a kulturális szektor számára.

Az elmúlt évtizedekben rendszeresen jelennek meg a hazai nonprofit szektorral kapcsolatban kutatások, tanulmányok, és a KSH adatgyűjtések révén részletes statisztikai adatok is. Kimondottan a kulturális célú szervezetekről ehhez képest viszonylag kevés feltáró vizsgálat született. Az első jelentős áttekintés a KSH által kiadott tanulmány volt 1999-ben (Kuti 1999), melyben részletesen bemutatásra került a vizsgált kulturális szervezetek helyzete a kilencvenes évek második feléig. A tanulmány megállapította, hogy a kilencvenes évek végére a kulturális tevékenységet folytató szervezetek egyre meghatározóbbá váltak a szektorban, és szolgáltató szerepük folyamatosan növekedett. 2000-ben egy nemzetközi európai uniós projekt keretében készült egy részletes feltáró tanulmány a debreceni kulturális szervezetekről (Csoba et al. 2000). 2002-ben pedig a budapesti szervezetek körében készült egy 411 szervezetet felölelő felmérés (Harsányi–Kovács 2002). A kutatás során az elemzést végzők a szervezetek négy csoportját azonosították:

1. konkrét célra létrejött szervezetek, melyek alapítói alapvetően magánszemélyek, pl. színjátszó kör, dalárda. Ezek alkotják a kulturális szervezetek nagy részét;
2. általában a kulturális élet meghatározó szereplői által létrejött szervezetek, melyek pl. művészek támogatása céljából jönnek létre;
3. az előzőekhez képest nagyobb méretű szervezetek az ún. árnyékszervezetek, melyek jellemzően valamilyen kulturális intézményt támogatnak;
4. a legnagyobb szervezetek általában állami, önkormányzati alapítású szervezetek, melyek állami, önkormányzati kulturális feladatokat látnak el.

Meghatározó még a kulturális szervezetek kutatása szempontjából Márkus Edina (2006) felmérése, aki kelet-közép-európai városokban vizsgálta a kulturális szektor szervezeteit.

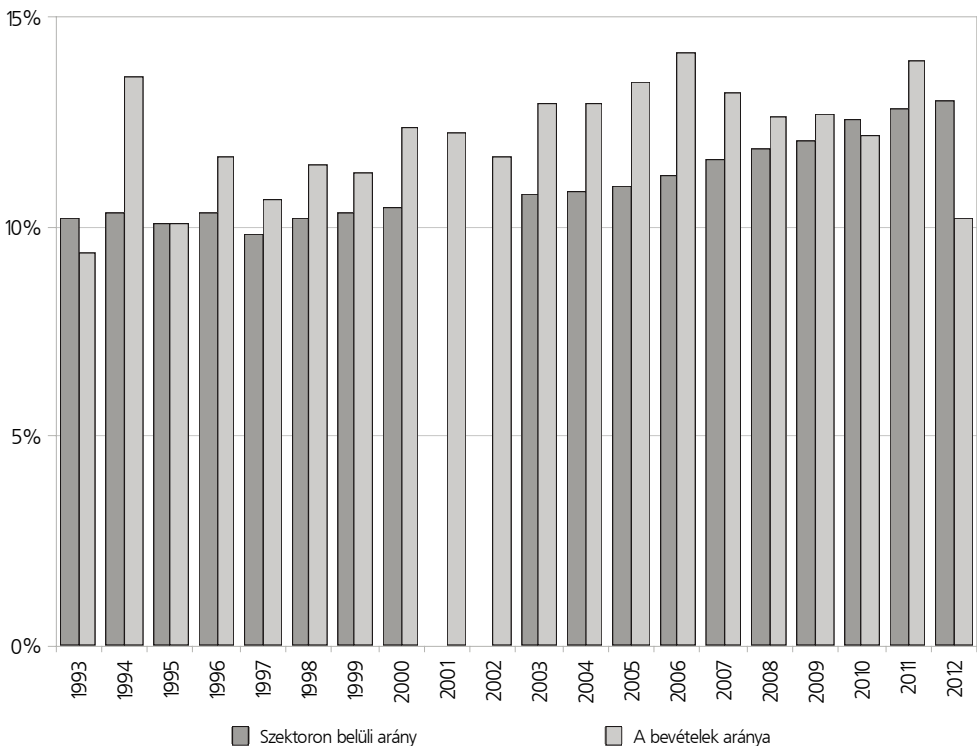
A hazai kulturális nonprofit szektor következő részletes áttekintésére (Cziboly 2008) a Civil Szemle 2006–2007-es Éves Civil Jelentése kapcsán került sor. Áttekintésre kerültek a szervezetek működési jellemzői, gazdálkodási sajátosságai az 1995-ös, a 2000-es és a 2005-ös évekre vonatkozóan.

A következő fejezetekben KSH-adatok felhasználásával (a KSH „Nonprofit szervezetek Magyarországon” éves kiadványai alapján) a kulturális nonprofit szervezetek hazai helyzetéről, támogatási formáiról lesz szó alapvetően a kilencvenes évek második felének, a kétezres éveknek és a jelen folyamatainak feltárásával (vagyis közel két évtized folyamatai kerülnek elemzésre).

A szervezetek súlya a szektoron belül

2012-ben összesen 65 255 szervezet működött hazánkban, ezek közül 8507 foglalkozott fő tevékenységként kultúrával, vagyis a szektor valamivel több mint 13 százaléka kulturális tevékenységet folytatott (1. ábra).

1. ábra. A kulturális nonprofit szervezetek számának és bevételeinek aránya a szektoron belül, 1993–2012



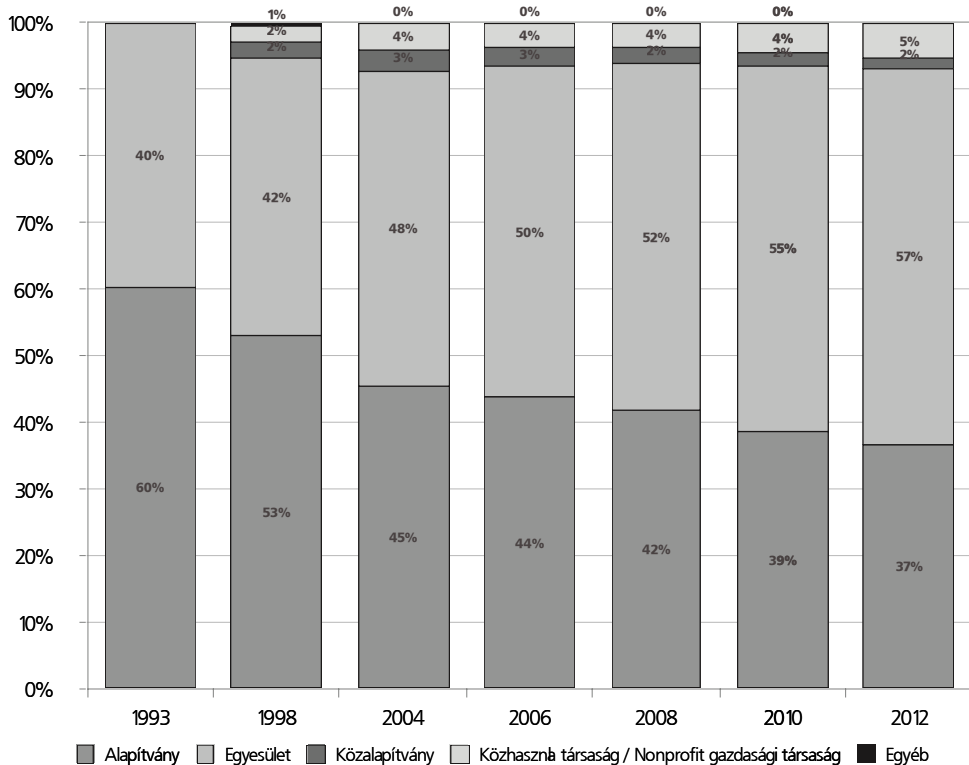
Megjegyzés: 2001-ben és 2002-ben nem volt teljes körű felmérés, így nincs adat a bevételek arányára.

Forrás: KSH.

Ezen szervezetek szektoron belüli súlya a rendszerváltás óta – bár igaz, hogy éves szinten csak kismértékben – folyamatosan növekszik², számuk 1993-ról 2012-re 3538-ról 8507-re nőtt (közel 2,5-szeresére, ezzel szemben a teljes szektor mérete csak 1,9-szeresére növekedett). A kulturális szervezetek számának növekedésében két nagyobb „bumm” volt a rendszerváltás óta, az első közvetlenül a kilencvenes évek elején, 1990 és 1994 között az egyesületek száma kétszeresére, az alapítványok száma hétszeresére nőtt (Kuti 1999). Ekkor alapították a ma működő szervezetek több mint 18 százalékát. A következő nagyobb mértékű alapítási láz Magyarország Európai Unióhoz történő csatlakozása után történt, a szervezetek közel 30 százalékát ekkor alapították.

A 2. ábrán megfigyelhető, hogy a rendszerváltás óta folyamatosan nőtt a kulturális tevékenységet folytató egyesületek aránya, mára elérte a teljes szektorra jellemző arányt (több mint 50 százalék). A kilencvenes évek első felében a szektor egészére jellemző közel 66 százalékos egyesületi aránnyal szemben a kulturális szervezetek körében ekkor még az alapítványok voltak túlsúlyban (60,5 százalék). Közben megjelentek a közhasznú társaságok és utódaik, így a nonprofit gazdasági társaságok és a közalapítványok is, bár arányuk a szektor egészéhez hasonlóan alacsony.

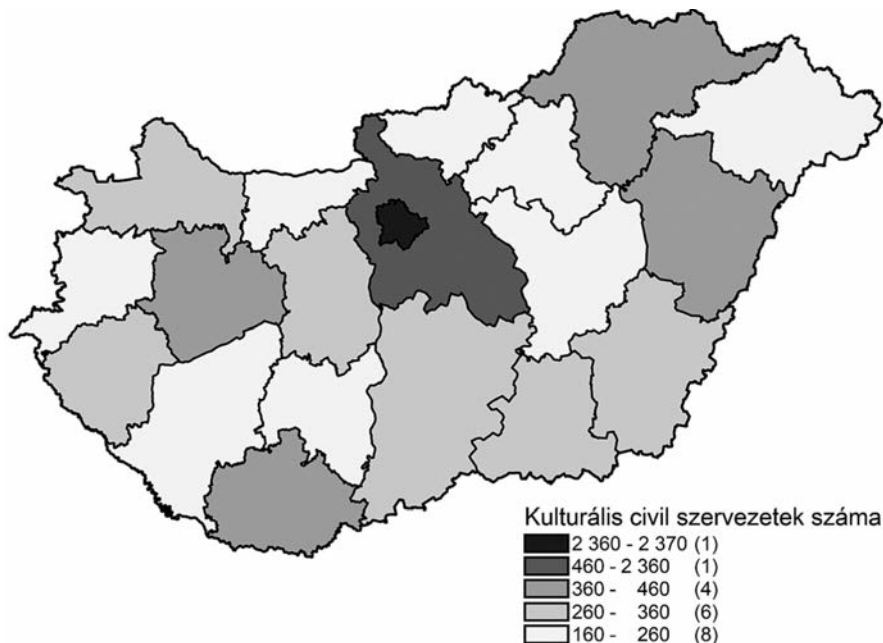
2. ábra. A kulturális szervezetek megoszlása jogi forma szerint, 1993–2012



Forrás: KSH.

A kulturális szervezetek területi megoszlásáról elmondható, hogy a szektor egészéhez hasonlóan a közép-magyarországi régióban működött az elmúlt két évtizedben a legtöbb szervezet (2012-ben 38,6 százalék), azonban arányuk kismértékben csökkent az elmúlt években, köszönhetően elsősorban a fővárosban működő szervezetek aránya viszonylag nagyobb mértékű visszaesésének (1993-hoz képest 7,3 százalékponttal). A többi régióban közel azonos a kulturális szervezetek aránya, 10 százalék körüli. A 3. ábra a szervezetek megyei eloszlását mutatja 2012-ben.

3. ábra. A kulturális szervezetek száma megyénként, 2012



Megjegyzés: A térképet készítette Poreisz Veronika.

Forrás: KSH.

Jelentősebb a különbség az ezer főre jutó szervezetek számában; a főváros túlsúlya miatt a központi régióban a legmagasabb az érték, 2012-ben 1,12 szervezet jutott ebben a régióban ezer főre. Egyhez közeli az érték ezen kívül két másik régióban is, a Dél-Dunántúlon (0,94) és a Nyugat-Dunántúlon (0,88). A legalacsonyabb ez az érték az észak-alföldi régióban (0,41).

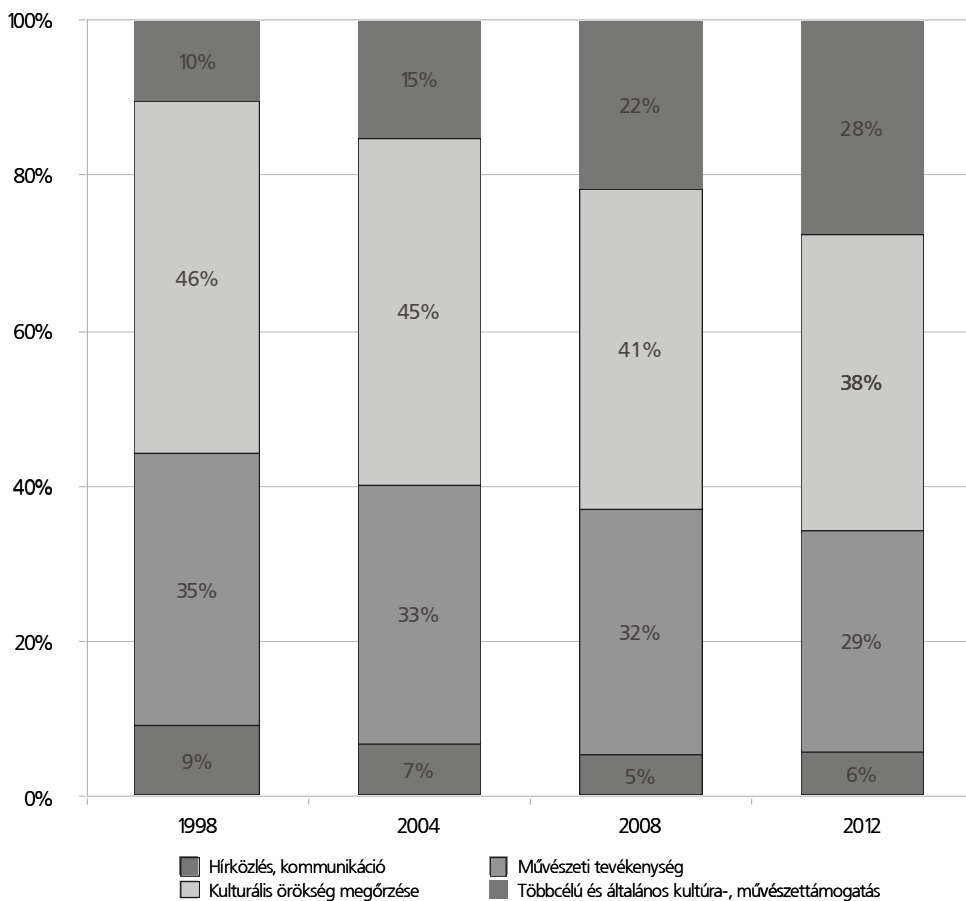
Említésre került, hogy csökkent a fővárosban működő szervezetek aránya a kilencvenes évekhez képest, továbbá fontos megemlíteni, hogy csökkent, de kisebb mértékben a megyeszékhelyeken működők száma is. Átlagosan közel 5 százalékponttal nőtt a többi városban és községben tevékenykedő kulturális szervezetek száma, vagyis megállapítható, hogy ezen szervezetek egyre nagyobb arányban a kisebb településeken vannak jelen.

A szervezetek tevékenysége

A kulturális tevékenységet folytató szervezeteket a KSH felosztása alapján az alábbi tevékenységcsoportokba lehet sorolni:

- hírközlés, kommunikáció;
- művészeti tevékenység;
- kulturális örökség megőrzése;
- többcélú és általános kultúra-, művészettámogatás.

4. ábra. A kulturális szervezetek megoszlása tevékenységük alapján, 1998–2012



Forrás: KSH

A szervezetek a legnagyobb arányban (4. ábra) a kulturális örökség megőrzésével foglalkoznak (pl. műemlékvédelem, közgyűjtemények támogatása, honismeret, helytörténet, a magyar nyelv ápolása, közművelődés, népművészet és hagyományőrzés stb.). A hírközlésen belül a kiadói tevékenység, a művészetin belül az előadó-művészet, a kul-

turális örökség megőrzésén belül a népművészet, hagyományőrzés tevékenységek a legnépszerűbbek. A fentiek alapján egyértelműen megállapítható, hogy rendkívül széles körű tevékenységet folytatnak a szervezetek (Cziboly 2008), és ahogy a szektor egészére is jellemző, sok szervezet egyszerre több tevékenységet is ellát, ez már a kilencvenes években jellemző volt rájuk (Kuti 1999). Több kutatás igazolta továbbá (pl. Nárái 2008; Reisinger 2010), hogy kulturális tevékenységet nemcsak a kulturális szegmensbe tartozó szervezetek végeznek Magyarországon. Korábbi kutatásom (a Nyugat-Dunántúlon) során megállapítottam, hogy pl. a településfejlesztő tevékenységet folytató szervezetek egy része (kb. 5 százalék) már alapításukkor kitűzött célként kulturális feladatokat, és kb. 40 százalékuk folytat működése során kulturális jellegű tevékenységet (pl. rendezvények szervezése, falunap rendezése stb.).

A fentiekben volt már szó arról, hogy a társadalom „atomizálódása” nem kedvez a kulturális szervezeteknek, hiszen az emberek egyre kevésbé mozdulnak ki kulturális szolgáltatások igénybevétele céljából. Így a szervezeteknek szembe kell nézniük egyrészt a szektorra is jellemző nehézségekkel (a hazai szektor főbb problémái között említhetők a gyenge érdekérvényesítés, finanszírozási és menedzsment problémák stb. [Kuti 1998; Bartal 2005]), másrészt a kereslet kedvezőtlen alakulásával. Az mindenképpen pozitív, hogy a kultúrával foglalkozó szervezetek száma még mindig nő, arányuk közel 13 százalék, és ha ehhez hozzáadjuk a melléktevékenységként kultúrával is foglalkozó szervezeteket, akkor arányuk ennél akár sokkal magasabb is lehet (erre konkrét adatok nem léteznek). Ami azért fontos szempont, mert bár a jelen folyamatai nem kedveznek a kulturális szektornak, a szervezetek tevékenységükkel hozzá tudnak járulni ahhoz, hogy egyre magasabb szintű szolgáltatások nyújtásával „visszatereljék” az embereket az otthonon kívüli kulturálódás világába. Tehetik ezt azért, hogy például kisebb településeken intenzíven bekapcsolódnak események, rendezvények szervezésébe, melyek segítik a közösségi kapcsolatok formálódását, például falunapok, fesztiválok tartása, művelődési házakban tanfolyamok, programok szervezése.

Ezek az események teret jelenthetnek mind az idősebb³, mind a fiatalabb generáció számára, hogy olyan közösségeket találjanak, akikért érdemes kimozdulni otthonról, és akikkel lehetőség nyílik a szabadidő értelmes eltöltésére akár a településen, akár más városban, faluban. Kisebb településeken ezeknek a szervezeteknek emiatt kiemelten fontos szerepük lehet, hiszen kevesebb a kulturálódási lehetőség. A városokban – főként a nagyobbakban – van színház, mozi, kiállítás, múzeum stb., a falvakban és a kisebb városokban nem találkoznak az emberek ezekkel a lehetőségekkel, el kell utazni ahhoz, hogy ezeket igénybe vegyék. A helyben megtalált közösség ezt a fajta kimozdulást is jobban segítheti, hiszen ha van kivel elmenni színházba, kiállításra, nagyobb valószínűséggel jön meg a kedv is hozzá. A nagyobb városokban működő kulturális szervezetek pedig a kínálat sokszínűvé tételével tudják még vonzóbbá tenni a kultúrát.

Ezenkívül kijelenthető, hogy többek között a kulturális szervezetek is „[...] egyre gyakrabban kapcsolódnak be közfeladatok ellátásába[...]” alapvetően „a jóléti ellátásból, szolgáltatásból való részleges állami, önkormányzati kivonulás következtében [...]” (Nárái 2004:630). Ezek a szervezetek (pl. múzeumok, könyvtárak működtetői) jellemzően több

közpénzt is kapnak tevékenységükhöz és magasabb az itt foglalkoztatottak száma is a többi kulturális szervezethez képest, ezáltal kijelenthető, hogy ezek a szervezetek a jóléti állam részét képezik (Kákai 2013).

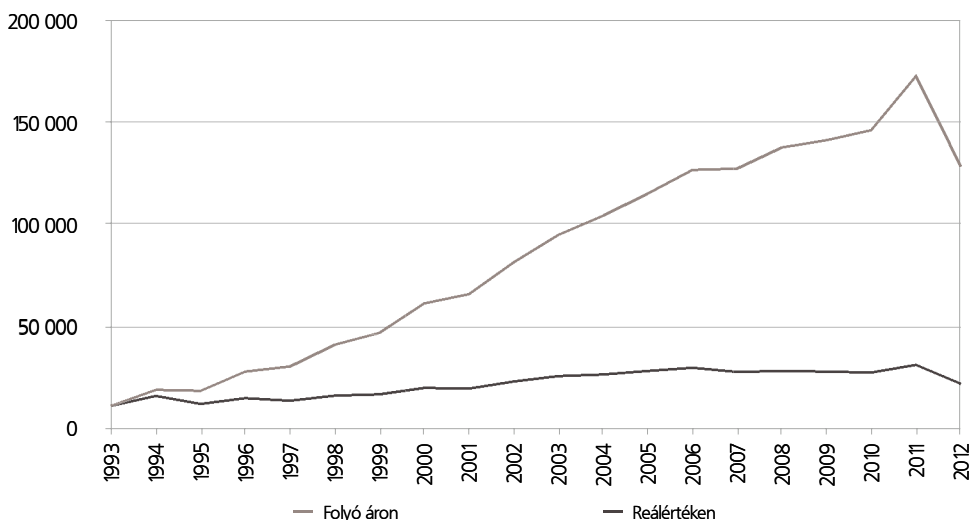
A szervezetek további tevékenysége lehet, hogy hozzájárulhatnak a település kulturális életének megtervezéséhez, beleszólhatnak szakpolitikai döntésekbe⁴ is, így közvetlenül alakíthatják a kulturális élet jövőjét (természetesen ehhez az kell, hogy a döntéshozók is teret adjanak erre).

Az is fontos szempont, hogy a kulturális szervezetek tevékenységük és szolgáltatásaik révén nagymértékben hozzájárulhatnak egy település vagy térség turizmusának fellendítéséhez és fejlesztéséhez. A színes kulturális kínálat vonzóvá teheti a várost, községet egyrészt a belföldi, másrészt a külföldi vendégek számára is. Ez természetesen egy ország vagy egy térség imázsát is erősítheti (Szabó-Pap 2007).

A kulturális szervezetek gazdasági súlya és támogatási jellemzői

Az 1. ábrán bemutattuk, hogy a kulturális szervezetek szektoron belüli aránya folyamatosan nőtt a rendszerváltás óta, azonban a bevételek arányát ingadozás jellemezte (9,37 és 14,15 százalék között). A vizsgált időszak nagyrésztében a szervezetek szektoron belüli arányukhoz képest több bevételből gazdálkodhattak, 2012-ben viszont kiugróan alacsony a bevételek aránya a korábbi évekhez képest, ennek oka, hogy az előző évhez képest több mint 44 milliárd forinttal csökkent a kulturális szervezetek bevétele, elsősorban az állami támogatások visszaesésének köszönhetően.

5. ábra. A kulturális szervezetek összbevétele, 1993–2012, M Ft

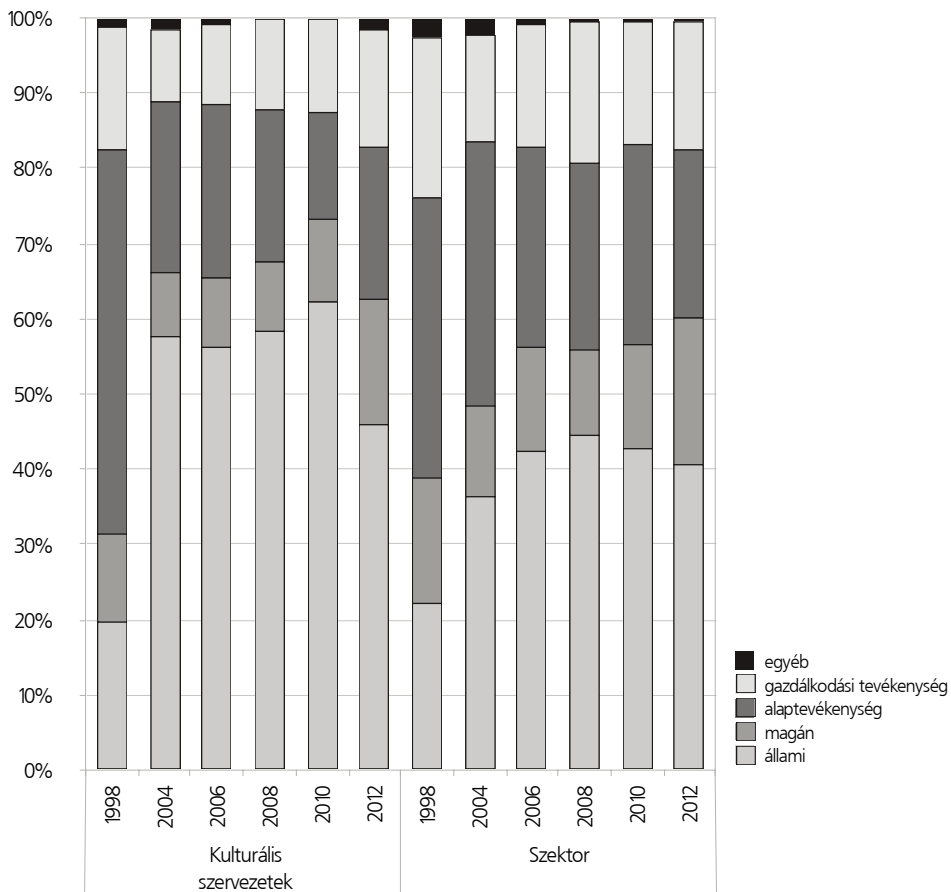


Forrás: KSH.

Az 5. ábrán a szervezetek bevétele látható folyó áron és reálértéken. A változás üteme a 2012-es év kivételével közel azonos a szektor egészéhez képest, nominál értékben több mint 11,5-szeresére, míg reálértéken közel kétszeresére nőttek a bevételek. 2012-ben közel 130 milliárd forintból gazdálkodhattak a kultúrával foglalkozó szervezetek.

A szektor összbevételében az ezredforduló óta az állami támogatásoknak a legnagyobb az aránya (6. ábra), jellemzően 40 és 45 százalék között mozog. Ehhez képest a kulturális szervezetek összbevételének 60 százalékát tette ki az állami támogatások aránya (a kilencvenes évek végén még a 20 százalékot sem érte el). 2012-ben viszont jelentős mértékű visszaesés történt, 2010-hez képest több mint 16 százalékponttal csökkent az államtól származó bevételek aránya. A kilencvenes évek második felében a szektorhoz képest sokkal nagyobb arányú volt az alaptevékenységből származó bevételek aránya, gyakorlatilag ezt a bevételi fajtát váltotta fel egyre nagyobb arányban az állami támogatás. Továbbá az is megállapítható, hogy a magántámogatások aránya kismértékben alacsonyabb, mint a teljes szektorban.

6. ábra. A kulturális szervezetek és a szektor bevételeinek megoszlása, 1998–2012



Forrás: KSH

A szektor egészére jellemző, hogy a bevételek jelentős részét (49,5 százalék) a non-profit gazdasági társaságok kapják, a kulturális szervezetek esetében azonban a koncentráció mértéke még magasabb (65,1 százalék 2012-ben), ez azt jelenti, hogy egy kulturális tevékenységet folytató nonprofit gazdasági társaság átlagosan 194 millió forintból gazdálkodott. Bár az arány magasabb (65,1 százalék), az átlagos érték mégis kisebb a szektor egészéhez képest (210,5 millió forint). A jelentős aránybeli különbség csak az ezredforduló utáni évek második felétől jellemző a kulturális szervezetekre.

Az 1. táblázatból (a KSH utoljára 2006-ban készített az egyes tevékenységfajtákra részletes bevételi adatsort) választ kaphatunk többek között arra is, hogy az állami bevételek arányának növekedését milyen bevételfajta arányának változása okozta.

1. táblázat. A szektor és a kulturális szervezetek bevételeinek megoszlása részletes bontásban, 1998, 2004, 2006 (%)

Bevételi típusok	1998		2004		2006	
	Kulturális	Szektor	Kulturális	Szektor	Kulturális	Szektor
Normatív költségvetési támogatás	0,2	3,2	5,2	8,5	3,9	6,5
Nem normatív költségvetési támogatás	74	9,0	35,9	14,3	38,6	20,5
SZJA 1%	0,4	0,7	0,5	0,8	0,3	0,8
Központi alapoktól kapott támogatás	3,4	3,4	3,1	3,7	1,8	6,2
Normatív önkormányzati támogatás	0,1	0,3	1,5	0,8	0,6	0,7
Nem normatív önkormányzati támogatás	6,2	4,2	8,8	5,6	9,6	6,2
Költségvetési intézménytől kapott támogatás	2,0	1,4	1,6	1,4	0,3	0,2
Egyéb bevétel	0,0	0,0	1,0	1,3	1,1	1,2
Összes állami támogatás	19,7	22,2	57,6	36,4	56,2	42,3
Vállalati támogatás	5,4	5,9	3,7	4,1	3,9	4,1
Lakossági támogatás	1,2	2,0	1,5	1,9	1,3	2,3
Külföldi támogatás	0,8	5,7	0,9	4,3	1,5	5,2
Nonprofit szervezettől kapott támogatás	4,3	3,0	2,5	1,6	2,1	1,8
Egyéb szereplőtől	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,7
Összes magántámogatás	11,7	16,6	8,6	11,9	9,4	14,1
Tagdíjbevétel magánszemélytől	0,4	2,8	0,4	2,2	0,2	2,1
Tagdíjbevétel jogi személytől	0,1	4,8	0,1	2,2	0,0	2,1
Alaptevékenység ár- és díjbevétele	49,2	25,3	9,6	8,5	22,7	5,7
Alaptevékenység értékesítési bevétele	1,2	4,4	12,6	22,3		16,4
Alaptevékenység összes bevétele	50,9	37,3	22,7	35,2	22,9	26,3
Pénzügyi műveletek bevétele	3,2	7,0	1,1	3,1	1,0	2,3
Vállalkozási bevétel	13,1	14,1	8,4	10,9	9,4	14,1
Gazdálkodási bevétel	16,3	21,1	9,5	14,0	10,4	16,4
Hitel- és kölcsönfelvétel	1,0	2,4	0,5	0,6	0,8	0,8
Egyéb bevétel	0,4	0,4	1,1	1,9	0,3	0,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH.

Megállapítható, hogy a nem normatív állami támogatások aránya nőtt a legnagyobb mértékben, így a szektor egészéhez képest a kulturális szervezetek bevételei között magasabb arányban van jelen az állam ilyen formájú jelenléte. A szektor egyik fontos – bár nem jelentős mértékű – bevételi forrása az SZJA 1 százalékából származó bevétele, a kulturális szervezetek bevételei között az országoshoz képest alacsonyabb arányban van jelen az állampolgárok ezen fajta támogatása. 2006-ban összesen 380,4 millió forint felajánlást kaptak a kulturális szervezetek. A szektor szervezetei magántámogatásként a legnagyobb arányban külföldről (1998-ban vállalatoktól is) kaptak adományt, a kulturális szervezetek esetében a külföldi támogatások aránya a szektor egészéhez képest sokkal alacsonyabb. Kismértékben a lakossági támogatások aránya is kisebb a kulturális szervezetek esetében a szektor egészéhez képest. Az adatok alapján kijelenthető, hogy 2006-ig a kulturális szervezeteket inkább a vállalatok és nem a lakosság, vagy egyéb szereplők támogatták. Az alaptevékenységből származó bevételek aránya jelentősen csökkent (gyakorlatilag az állami támogatások arányának növekedésének mértékével). A gazdálkodási bevételek esetében mind országosan, mind a kulturális szervezetek esetében a vállalkozási bevételek domináltak.

A hazai nonprofit szektor egyik problémája, hogy a szervezetek jelentős része (45,3 százalék) éves szinten kevesebb, mint félmillió forintból gazdálkodik, ebből következik, hogy jelentősebb mértékű beruházást, projektet nem tudnak megvalósítani, illetve foglalkoztatottakat sem képesek alkalmazni. Az 5 millió forint feletti bevételből gazdálkodók aránya a szektorban 2012-ben 19,7 százalék, míg a kulturális szervezetek körében 16,4 százalék volt, 2004-ben még nem volt különbség a két viszonylat között (18,4 százalék és 18,2 százalék). Megállapítható, hogy a kulturális szervezetek között kismértékben, de csökkent a legnagyobb bevétellel rendelkező szervezetek aránya.

A bevételeket vizsgálva fontos kitérni arra is, hogy a szervezetek mekkora arányban részesültek pályázati bevételben (2. táblázat). Megállapítható, hogy a kulturális szervezetek bevételeik egyre nagyobb aránya származott az elmúlt másfél évtizedben pályázati bevételekből, míg a szektor pályázati bevételein belüli aránya egyre kisebb. Továbbá kijelenthető, hogy a kulturális szervezetek pályázati aktivitása magasabb a szektorénál, 2012-ben közel a szervezetek harmada kapott pályázati úton kulturális tevékenységének finanszírozásához támogatást.

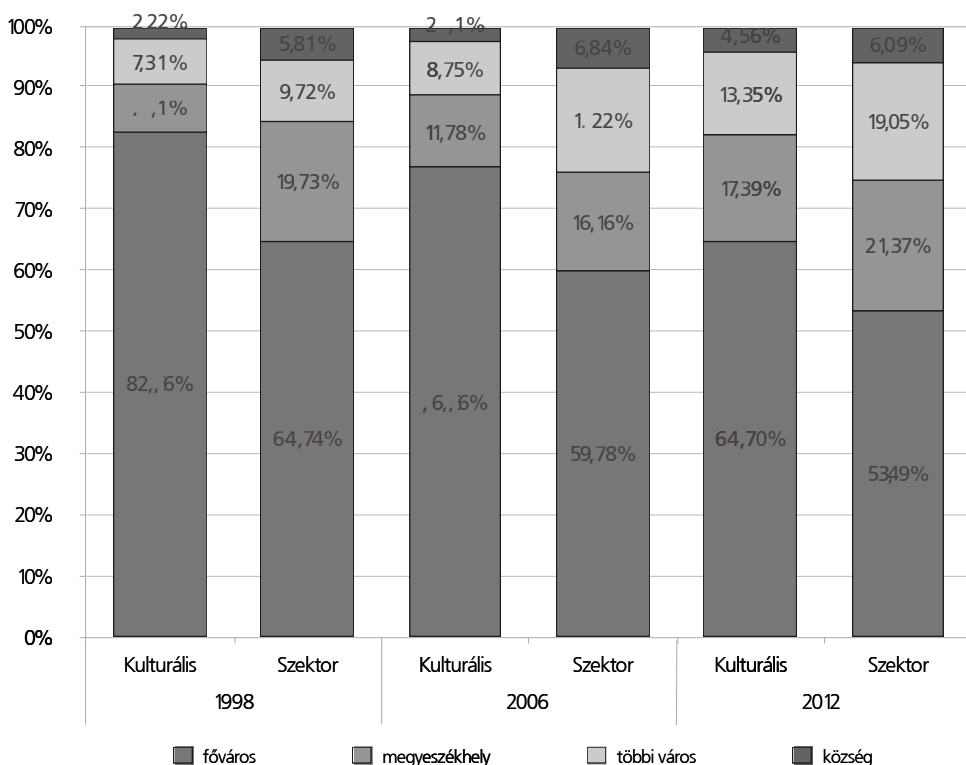
2. táblázat. A kulturális szervezetek pályázati bevételei,
1998, 2006, 2012

	1998	2006	2012
Pályázati bevétel, Mrd Ft	31871	11 070,2	13 224,0
A szektor pályázati bevételein belüli arány	170%	13,9%	10,6%
A kulturális szervezetek bevételein belüli arány	7,7%	8,7%	10,3%
A szektor bevételéhez képest	5,2%	8,9%	9,9%
Pályázati bevételt nyert kulturális szervezetek aránya	32,3%	45,4%	31,1%
Pályázati bevételt nyert szervezetek aránya a szektorban	19,9%	32,9%	22,3%

Forrás: KSH.

Ahogy megállapításra került, a fővárosi kulturális szervezetek aránya csökkent az elmúlt években, úgy a budapesti szervezetek gazdasági súlya is kisebb lett (7. ábra), de még így is magasabb a szektor egészéhez képest. A legnagyobb mértékben a megyeszékhelyeken működő szervezeteknél realizálódott bevétel aránya nőtt (közel 10 százalékponttal). Ciboly Ádám 2008-ban azt írta, hogy a kistépelüléseken működő szervezetek leszakadóban vannak, ha csak nem történik változás a finanszírozás településtípus szerinti megoszlásában. A 2012-es adatok alapján megállapítható, hogy bár nem jelentős mértékben, de úgy tűnik, a községi szervezetek a bevételek egyre nagyobb arányával rendelkeznek, természetesen a rájuk eső arány még így is rendkívül alacsony.

7. ábra. A szektor és a kulturális szervezetek bevételeinek megoszlása településtípusonként, 1998, 2006, 2012



Forrás: KSH.

1998-ban a fővárosi szervezetek gazdálkodtak a kulturális szervezetekre jutó bevételek közel 83 százalékával (a szervezetek aránya 34,5 százalék volt), a községi szervezetek ebben az évben a bevételek alig több mint 2 százalékával rendelkeztek, a megyeszékhelyeken és a többi városban az arány közel azonos (7,7 és 7,3 százalék) volt. Nemcsak arányában, de az egy szervezetre jutó bevételben is jelentős a különbség (közel hússzorosa) a

budapesti és a községi szervezetek között, amelyek átlagosan 1,07 millió forintból gazdálkodhattak. 2012-re az arányok és az egy szervezetre jutó bevételek különbsége is változott, a községi szervezetek már a bevételek 4,6 százalékával rendelkeztek, a budapestiek pedig „csak” 64,7 százalékkal. Az egy szervezetre jutó bevételek között 11,7-szeresre csökkent a különbség. A fentiek alapján elmondható, hogy talán kezd a kulturális non-profit szektorban némi elmozdulás megindulni a községi szervezetek gazdasági súlyának növekedése felé, ami együtt jár a fővárosközpontúság enyhülésével, természetesen megszűnésével nem.

A fentiekben megállapításra került, hogy a kulturális szervezetek körében csökkent a magas bevétellel rendelkezők aránya, ez a foglalkoztatási adatokban is negatív tendenciát eredményezett (3. táblázat).

3. táblázat. Foglalkoztatás és önkéntesség a szektorban és a kulturális szervezeteknél, 1998–2012 (%)

	1998	2004	2006	2008	2010	2012
A foglalkoztatottakkal rendelkező kulturális szervezetek aránya a szektoron belül	–	13,8	12,0	11,1	11,9	11,9
A foglalkoztatottakkal rendelkező szervezetek aránya a szektoron belül	–	16,5	15,0	14,8	15,8	15,8
A foglalkoztatottak aránya	6,7	8,6	8,5	6,9	7,8	7,7
Az önkéntesekkel rendelkező kulturális szervezetek aránya a szektoron belül	–	–	62,3	55,5	–	63,0
Az önkéntesekkel rendelkező szervezetek aránya a szektoron belül	–	–	60,3	53,7	–	60,9
Az önkéntesek aránya	9,6	9,4	10,4	9,9	–	12,1

Forrás: KSH.

Míg 2004-ben a kulturális szervezetek közel 14 százaléka alkalmazott fizetett munkatartót, 2012-re az arány 11,9 százalékra csökkent (bár úgy tűnik az arány az elmúlt években stagnáló). Viszont mindegyik vizsgált évben alacsonyabb volt ez a potenciál a szektorban jellemzőkhöz képest. További jellemző, hogy a szektorban foglalkoztatottak 7–8 százaléka dolgozik kulturális szervezeteknél (ez az arány alacsonyabb a szervezetek és bevételeik szektoron belüli súlyához képest), 2012-ben összesen 11042 fő dolgozott kulturális területen. A foglalkoztatás a szektorhoz képest kisebb arányú, viszont az önkéntesség kismértékben ugyan, de jellemzőbb a kulturális szervezeteknél. Néhány százalékponttal magasabb az önkéntes dolgozóval rendelkező szervezetek aránya, 2012-ben több mint 5300 szervezetet jelentett (az arányuk 62 százalék). A szervezeteknél tevékenykedő önkéntesek aránya is folyamatos növekedést mutat, 2012-ben az önkéntesek 12,1 százaléka volt jelen a vizsgált szervezetekben, számuk meghaladta a 60 ezer főt.

Összegzés

A tanulmány célja az volt, hogy átfogó képet adjon a kulturális nonprofit szervezetek működési és támogatási jellemzőiről statisztikai (KSH) adatok alapján. Kutatások bizonyítják, hogy hazánkban a kulturálódási szokások átalakultak a rendszerváltás óta, továbbá az állami szerepvállalás is csökkent, egyre több piaci és nonprofit szervezet jelent meg a kínálati oldalon. Viszont nincsenek könnyű helyzetben ezek a szervezetek, mert a lakosság egyre inkább a lakáson belüli kulturálódást helyezi előtérbe (tévé, internet), nehéz őket kimozdítani. A fő befolyásoló tényező az iskolázottság, és mivel ennek szintje egyre magasabb, talán várható majd elmozdulás a tévé, internet világán túlra is.

A kulturális nonprofit szervezetek egyre nagyobb arányát teszik ki a szektornak, 2012-ben az érték 13 százalék volt. Ennél kisebb viszont a bevételek súlya, sőt a 2011-es évhez képest jelentősen visszaesett 2012-re a bevételek nagysága, közel 45 milliárd forinttal, ami főként az állami bevételek visszaeséséből adódott. A kulturális szervezetek tevékenységei között megtalálható a hírközlés, a művészeti tevékenység és legnagyobb arányban a kulturális örökség megőrzése. 2012-ben a szervezetek közel 40 százaléka dolgozott a kulturális örökség védelme érdekében. Megállapításra került, hogy a kulturális szervezetek a kétezres évektől nagyobb arányban kapnak állami támogatást a szektor szervezeteihez képest, legnagyobb arányban nem normatív állami támogatásban részesülnek.

Egyre alacsonyabb azon szervezetek aránya, melyek többmillióس bevételeből gazdálkodhatnak, ennek következtében a foglalkoztatottak aránya és súlya a szektoron belül egyre kisebb, viszont ennek ellentételezésekképpen az önkéntesek aránya egyre meghatározóbb.

Összességében megállapítható, hogy a kulturális szervezetek egyre nagyobb részét képezik a hazai szektornak, viszont anyagi támogatottságuk inkább csökkenő tendenciát mutat. Ezzel függhet össze, hogy az önkéntesek aránya viszont egyre nagyobb, így a lakosság támogatottsága munkájuk hozzáadott értékével egyre inkább meghatározó a szervezetek életében.

Irodalom

- Bárdosi Mónika–Lakatos Gyuláné–Varga Alajosné (2004): *A kultúra helyzete Magyarországon. Találkozások a kultúrával 4.* Budapest:Magyar Művelődési Intézet.
- Bartal Anna Mária (2005): *Nonprofit elméletek, modellek, trendek.* Budapest:Századvég Kiadó.
- Borzán Anita (2008): A Gazdasági Kar a tudomány szolgálatában. *Perspective: Revista de Stiinta si Cultura*, 13, (14.), 7–10.
- Cziboly Ádám (2008): Kultúra szegmens – Szubkultúrák – A civil szektor kulturális szegmensének értékelése a Civil Éves Jelentésben. *Civil Szemle*, (1–2.), 105–118.
- Csiszárk-Kocsir Ágnes (2007): A területfejlesztés néhány időszerű dilemmája. *Gazdálkodás*, 1, 17–23.
- Csoba Judit–Juhász Erika–Márkus Edina–Szabó János Zoltán (2000): *Kulturális átalakulási folyamatok kelet-közép-európai városokban, különös tekintettel a nonprofit szektorra. Magyarországi résztanulmány.* Debrecen:Debreceni Egyetem.

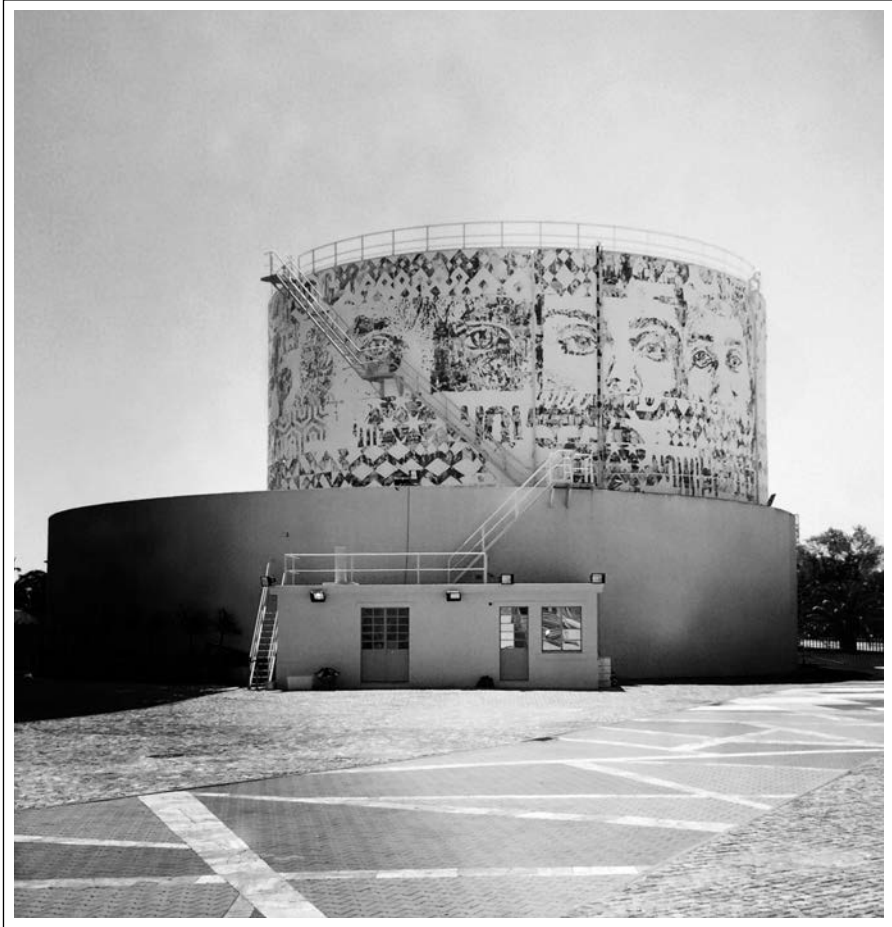


Fotó/Katona Krisztina

- Dudás Katalin–Hunyadi Zsuzsa (2005): *A hagyományos (színház, hangverseny, kiállítás) és a modern tömegkultúra (mozi, könnyűzenei koncert) helye és szerepe a kulturális fogyasztásban. Találkozások a kultúrával 6.* Budapest:Magyar Művelődési Intézet.
- Gelencsér Katalin (2006): *Az időskorúak művelődése és közösségi formái Magyarországon.* Budapest:Kulturpönt Iroda.
- Harsányi László–Kovács Róbert (2002): *Kulturális nonprofit szervezetek Magyarországon.* Budapest:Nonprofit Kutatócsoport.
- Hunyadi Zsuzsa (2005): *Kulturálódási és szabadidő eltöltési szokások, életmód csoportok. Találkozások a kultúrával 7.* Budapest:Magyar Művelődési Intézet, MTA Szociológiai Kutatóintézet.
- Kákai László (2013): *A civil társadalom és civil szervezetek társadalomtudományi, politikai megközelítése.* Budapest:Emberi Erőforrások Minisztériuma. www.civil.info.hu Letöltve: 2014. november 30.
- Kulturálódási szokásaink.* (2013): Budapest:Központi Statisztikai Hivatal. www.ksh.hu Letöltve: 2014. november 10.
- Kuti Éva (1998): *Hívjuk talán nonprofitnak...* Budapest:Nonprofit Kutatócsoport.
- Kuti Éva (1999): *Kulturális célú nonprofit szervezetek.* Budapest:Központi Statisztikai Hivatal.
- Márkus Edina (2006): *Szektorsemelegesség a kultúra területén. – Kulturális célú nonprofit szervezetek helyzete kelet-közép-európai városokban.* Doktori értekezés. Debrecen:Debreceni Egyetem.
- Nárai Márta (2004): *A civil szervezetek szerepe és jelentősége az egyének, közösségek, illetve a társadalom számára. Educatio, (4), 616–634.*
- Nárai Márta (2008): *A nonprofit szervezetek helye és szerepe a helyi társadalmak életében – A nyugat-dunántúli nonprofit szektor helyzetfeltárása.* Doktori disszertáció. Győr–Budapest:ELTE Társadalomtudományi Kar, Szociológiai Doktori Iskola.
- Nonprofit szervezetek Magyarországon 1993. (1995): Budapest:KSH.
- Nonprofit szervezetek Magyarországon 1998. (2000): Budapest:KSH.
- Nonprofit szervezetek Magyarországon 2004. (2006): Budapest:KSH.
- Nonprofit szervezetek Magyarországon 2006. (2008): Budapest:KSH.
- Nonprofit szervezetek Magyarországon 2008. (2010): Budapest:KSH.
- Nonprofit szervezetek Magyarországon 2010. (2012): Budapest:KSH.
- Nonprofit szervezetek Magyarországon 2012. (2014): Budapest:KSH.
- Reisinger Adrienn (2009): *Részvételi demokrácia és társadalmi részvétel – elméleti megközelítések. Civil Szemle, (4), 5–23.*
- Reisinger Adrienn (2010): *Társadalmi részvétel a helyi fejlesztéspolitikában – különös tekintettel a civil/nonprofit szervezetek szerepére.* Doktori értekezés. Győr:Széchenyi István Egyetem.
- Reisinger Adrienn (2013): *Social responsibility: the case of citizens and civil/nonprofit organisations. Tér-Gazdaság-Ember, (3), 75–87.*
- Szabó Dániel Róbert (2013): *Szilánkok a kulturális események és a vidékfejlesztés kapcsolatáról.* In: Ferencz Árpád (szerk.): *Gazdálkodás és Menedzsment Tudományos Konferencia: Környezettudatos gazdálkodás és menedzsment.* Kecskemét:Kecskeméti Főiskola. 603–607.
- Szabó-Pap Gabriella (2007): *One? Two? Or more? The levels of cultural cooperation in Europe.* Budapest:Kulturpönt Iroda.
- Szigeti Cecília–Borzán Anita–Farkas Szilveszter (2013): *Alternative indicators: can socio-economic advancement be measured? Tér-Gazdaság-Ember, (3), 88–102.*
- Tóth Gergely (2014): *Towards A New Economic Paradigm: The Parallel History of Economic Thought and the Way Forward.* In: Mulej, Matjaž–Dyck, Robert G. (eds.): *Social Responsibility Beyond Neoliberalism and Charity: Social Responsibility – A Non-Technological Innovation Process.* Washington:BENTHAM SCIENCE PUBL. LTD. 157–186.

Jegyzetek

- 1 A kérdéskör kapcsán érdemes kiemelni a kulturális események vidékfejlesztési vetületeit, potenciális kedvező hatásait (Szabó 2013), akár oktatási szempontból is (Csiszárík–Kocsir 2007).
- 2 A bevételekről a következő alfejezetben lesz szó.
- 3 Idős korban kiemelten fontos lehet megtalálni azokat az elfoglaltságokat, melyek örömet okoznak és kimozdítanak a „négy fal” közül (Gelencsér 2006).
- 4 A nonprofit szervezetek társadalmi részvétele fontos eleme a részvételi demokráciának (Reisinger 2009; 2013).



Fotó/Gönczö Viktor

A KORMÁNYZÁS MINŐSÉGE ÉS A BIZALOM SZEREPE A CIVIL SZÉKTOR KULTURÁLIS SZEREPVÁLLALÁSÁBAN*

Tóth Ákos

Bevezetés

„Az öntevékeny szervezetek nagy előnye az, hogy olyan szükségletekre is képesek reagálni, amelyek nem a többség, az átlagpolgár, hanem a speciális helyzetben levő társadalmi csoportok szükségletei, hogy profitmotívum híján megbízhatóbbak a piaci törvények szerint működő szolgáltatóknál, hogy az általuk nyújtott szolgáltatások innovatívabbak és emberre szabottabbak a tucatszolgáltatásoknál.”
Kuti (1998:97)

A 2008-ban kirobbant gazdasági világválság újra ráébresztette a társadalmat, a politikai döntéshozókat és a piaci szereplőket arra, hogy mind az állam, mind a piac tökéletlen intézmény. A piaci szereplők innovatív megoldásaikkal folyamatosan a haszonmaximalizálásra törekuszenek, esetenként úgy, hogy tevékenységükkel másokat hátrányos helyzetbe hoznak. Ilyen piaci kudarcok kialakulásakor az állam beavatkozik. A sikeres válságkezelésen felbuzdulva azonban az állami döntéshozók olyankor is beavatkoznak a piac működésébe, amikor az már nem indokolt. Tehát mind az állam, mind a piac hajlamos arra, hogy túllépje hatáskörét.

* Dr. Vígvári András emlékére. A tanulmány a Kecskeméti Főiskola TÁMOP 4.1.1.F pályázat támogatásával készült.



Fotó/Katona Krisztina

A harmadik szektor, mely az állam és a piac közötti átmenetet testesíti meg, megoldás lehet a piaci kudarcok és az állami bürokrácia okozta problémák tompítására. Ehhez azonban minőségi kormányzásra és a gazdasági szereplők (*állam, piac, nonprofit szektor*) közötti bizalomra van szükség.

A 2008-ban kezdődött válság a kultúra területén is erősen érezte a hatását. A profitorientált kulturális intézmények a költségek csökkentésével, de a minőség megőrzésével próbáltak megoldást találni a válság okozta kihívásokra. Az állam a legtöbb uniós tagállamban azonnal csökkentette a központi költségvetés kultúrára szánt támogatását, míg a helyi és regionális önkormányzatok próbálták szinten tartani a kultúrára szánt pénzügyi keretet.

A harmadik szektor is nehezebb helyzetbe került, mivel az állami támogatások csökkentek, a piaci szereplők is nehezebben adtak támogatást ebben az időszakban. A harmadik szektor azonban nemcsak támogatásokból él. Ennek a piaci szegmensnek külön erőssége, hogy a társadalom igényeit kielégítő célokat fogalmaz meg, azok megvalósításáért kreatív, önkéntes egyének helyi szinten tevékenykednek. Nagy szerepe van ebben a folyamatban az állam által kialakított intézményi környezetnek, valamint a gazdasági szereplők közötti bizalomnak. Éppen ezért tanulmányunkban ennek a két tényezőnek a szerepét vizsgáljuk.

Az első fejezetben a kulturális szektorban megfigyelhető állami szerepvállalás formáit ismertetjük. A második fejezet az állam, a piac és a harmadik szektor kultúrafinanszírozásban betöltött szerepének bemutatására fókuszál. A tanulmány fő fejezetében megvizsgáljuk, hogy a kormányzás minőségének és a bizalom szintjének milyen szerepe van a civilek kulturális szerepvállalásában. A tanulmány az elemzésekből levonható következtetések megfogalmazásával zárul.

Hipotézisünk, hogy a kormányzás minősége és a társadalmi bizalom szintje egyaránt elősegíti, hogy a civilek által megfogalmazott helyi kulturális igények minél magasabb szinten, minél jobb minőségben kerüljenek kielégítésre.

Az állam szerepe a kultúra területén

A gazdasági folyamatokra gyakorolt hatásai miatt az állami beavatkozás mértékének és formájának, valamint a piac önkorrektív képességének kérdése folyamatosan foglalkoztatja a kutatókat.

„Az állam egy történelmi fogalom, amely a társadalmi fejlődés meghatározott fokán jött létre és a társadalmi-gazdasági fejlődés alakulásának megfelelően állandóan változik. Az államhatalmi intézmény a társadalom szerveződésének hierarchikus formája.” (Sivák-Vigvári 2012:55).

Az Amerikai Egyesült Államokban a két fő irányzat képviselőit két egyetemi kutatóközpont nevével fémjelzik. Török (2009) a Chicagói Iskola és a Harvard Iskola eltérő álláspontját mutatja be részletesen a verseny és szabályozás vonatkozásában.

A *Chicagói Iskola* megközelítésében nincs szükség állami beavatkozásra a ragadozó árak alkalmazása tekintetében, mert hosszú távon a piaci mechanizmusok hatására magától helyreáll az egyensúly, és megszűnik a ragadozó árak alkalmazásával szerzett piaci előny, mivel a piacra újonnan belépők szintén az alacsonyabb árak stratégiáját alkalmazva versenytársként léphetnek fel. Így nincs szükség az állam által mesterségesen megalkotott trösztellenes szabályozásra és versenykorlátozásra.

A *Harvard Iskola* képviselői az előző szemlélet ellenkezőjét vallják. Szerintük a piac egyedül nem képes saját belső mechanizmusainak segítségével a ragadozó árat alkalmazó vállalat előnyét megszüntetni, az újabb belépők nem tudnak vetélytársai lenni a régóta a piacon lévő vállalatnak. Ezért szükség van az állam törvényi szabályozás formájában megtestesülő beavatkozására.

Török (2009) hangsúlyozza, hogy rövid távon a ragadozó áraknak negatív hatása lehet a versenyfolyamatokban, hosszú távon azonban a pozitív hatás érvényesül. Állítását azzal indokolja, hogy a ragadozó árak alkalmazásának hatására habár néhány piaci szereplő eltűnik, ezzel párhuzamosan ezeknek az áraknak az alkalmazása stimulálhatja a kreativitást, mely új piaci belépőket generál, ezzel újra kialakítva a versenyhelyzetet a piacon. Tehát a rövid távú kilengések esetén nem biztos, hogy az államnak minden esetben be kell avatkoznia, mert hosszú távon a piac saját maga is képes a kilengések korrigálására.

Stiglitz (2002) szükségesnek tartja az állam aktív szerepvállalását. „A gazdaságelmélet legújabb fejleményei megmutatták, hogy amikor nem tökéletes az informáltság, vagy a piacok nem teljesekek – vagyis mindig, de főképp a fejlődő országokban –, a láthatatlan kéz igencsak tökéletlenül működik. Ez azt is jelenti, hogy létezik olyan kormányzati beavatkozás, amely – elvben – javíthatja a piac hatékonyságát.” (Stiglitz 2002:87) Azt is hangsúlyozza, hogy sokszor a probléma nem az, hogy az állam túlburjánzott és túl nagyra nőtt, hanem hogy nem azzal foglalkozik, amivel igazából kellene.

Akerlof–Shiller (2009) „Az állati ösztönök” című munkájukban a keynes-i elméletet igazolják sokkal robosztusabban, mint ahogy az annak idején Keynes-nek sikerült. Az állam szerepéről a következőket vallják. Az emberekben rejlő állati ösztön az oka, hogy a döntések során az egyén nem mindig dönt racionálisan. Az irracionális döntések vezetnek a piac tökéletlen működéséhez, melyet az államnak kell korrigálnia. Az állam szerepe hasonló a szülőkéhez, ne legyen túl szigorú és túl engedékeny se. Az egyensúlyi állapotban, ahogy a magánéletben kialakul a boldog otthon, úgy a gazdaságban az egészségesen működő piaci környezet valósul meg. Ez a szemlélet az állam aktív szerepvállalását meghatározónak tekinti. Az állam feladata a méret és a beavatkozás formája tekintetében is az optimális egyensúlyi állapot megtalálása, mely minden országban és minden intézményi környezetben más és más, így nem lehet mintamodelleket kialakítani.

Ez utóbbi megállapítás a kulturális szektor vonatkozásában is releváns, mivel az uniós tagállamok kultúrafinanszírozási gyakorlatában azt figyelhetjük meg, hogy nincs egyetlen mintamodell, amely minden tagállam számára sikeresen alkalmazható lenne.

Szentes (2006) a következőket fogalmazza meg a piac és az állam méretéről és szerepéről. Míg a piac spontán működése növeli a jövedelmi különbségeket, addig az állam

túlzott beavatkozása diktatórikus, elnyomó és fenntarthatatlan helyzettel jár. Az erős civil társadalom lehet a mérleg nyelve, a piaci és a kormányzati kudarcok enyhítője. Nem az állam mérete a kritikus kérdés, hanem, hogy a működése mennyire hatékony, átlátható és demokratikus. Nem az állami beavatkozás indokoltsága a kérdés, hanem a mérték és a mód a megoldás az állam és a piac szerepének kombinálására.

Láthatjuk, hogy az állam és a piac szerepét a szakma eltérően ítéli meg. A Chicagói Iskola szemléletétől eltekintve minden ismertett szakirodalom fontos szerepet szán az államnak, mivel a láthatatlan kéz a legtöbb esetben, Stiglitz szavaival élve, tökéletlenül működik. Az állam beavatkozása is járhat azonban veszélyekkel, amikor az állam nem azzal foglalkozik, ami a feladata, működése nem átlátható, tevékenysége nem számon kérhető és/vagy nem demokratikus. A méret, azaz az állami kiadások csökkentésére számos lehetőség van, és erre törekedni is kell, azonban számos olyan gazdaságilag hatékony ország is van, amelyekben magasabb a GDP-arányos állami kiadás.

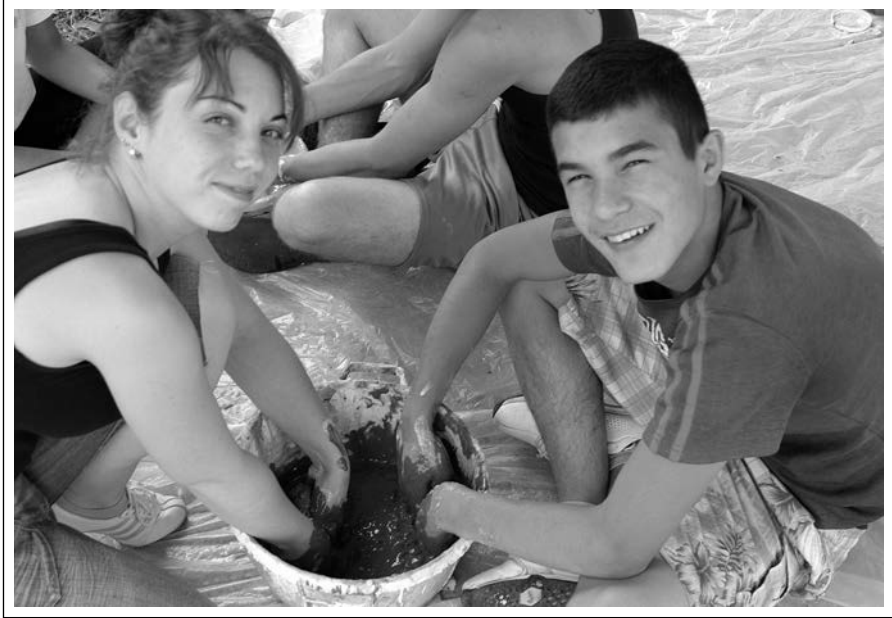
A kultúra területén az állam szerepe sokkal dominánsabb más gazdasági ágazatokhoz képest, melynek okai és a beavatkozás formái a következők.

A jogi szabályozások, azon belül a szellemi tulajdon védelme a művészek számára nyújt védőhálót. Ennek a biztonságos intézményi környezetnek a kialakítását az állam tudja garantálni. Azokban az országokban, ahol ez magas szintű, ott sokkal nagyobb a kulturális területen tevékenykedők termelékenysége, és a kulturális szektor GDP-hez való hozzájárulása is. Tehát gazdasági megfontolásból is fontos az állam szabályalkotó tevékenysége.

Az állam aktív szerepvállalása mellett szóló érv, hogy a kulturális javak jelentős része *közjószág*, így azoknak mindenki számára költségmentesen elérhetőnek kell lenni. Ezt főként az állami közpénzekből lehet finanszírozni.

A kulturális javak másik jelentős része a *meritokratikus jószágok*¹ csoportjába tartozik, mely javak egyik fő sajátossága, hogy az egyének az egyéni preferenciáik és döntési folyamataik során nem tudják minden esetben tökéletesen megítélni, hogy az adott kulturális produktum vagy szolgáltatás milyen kulturális értéket képvisel, és azok milyen mértékben tudják kielégíteni a szükségleteiket. Tehát az állam szerepe itt is meghatározó, hiszen a döntéshez szükséges információt az állam által létrehozott szakmai testületek és művészeti tanácsok saját értékrendjük alapján megfogalmazzák, és ezáltal támogatást nyújthatnak a fogyasztóknak.

A *Baumol-hatás* vagy más néven a *költségkór* szintén az aktív állami szerepvállalás mellett szóló érv. Ennek lényege, hogy az évszázadok alatt a kulturális javak és szolgáltatások bekerülési értéke folyamatosan nő, míg a kibocsátás közel változatlan maradt. Az 1966-ban megjelent tanulmány a következő példával illusztrálja a költségbetegséget. Bizonyos esetekben a korábban feltételezett klasszikus közgazdaságtani elmélet, mely szerint a fizetésekben bekövetkező növekedés termelékenységnövekedéssel párosul, nem állja meg a helyét. Egy klasszikus zenemű, például egy Beethoven vonósnyégyes előadásához a zenemű megírását követően több évszázaddal is 4 zenészre van szükség, sőt a zenemű hossza is közel azonos kell hogy legyen. Tehát a zenészek termelékenysége nem változott meg, a fizetésük azonban nőtt, főként a 19. századtól kezdődően. Ezt az



Fotó/Katona Krisztina

ellentétet, vagyis, hogy a fizetések növekedésével a zenészek termelékenysége nem nő, nevezi Baumol és Bowen (1966) költségbetegségnek. A megnövekedett költségeket az állam vagy *közpénzekből támogatja*, vagy olyan *szabályokat alkot*, melyekkel motiválja a magánszektor adakozókedvét.

A kultúra mindenki számára elérhetővé tétele – azaz a *kultúra demokratizálódása* – is indokolja az állami újraelosztást. Az állam a jövedelemkülönbségek miatt az alacsonyabb jövedelműek számára a közpénzek felhasználásával teszi elérhetővé a kultúrát. Gondoljunk itt az ingyenes vagy kedvezményes belépőjegyekre, köztéri fesztiválokra vagy a televízió kulturális műsorokat sugárzó programjaira (*színházi előadások, országjáró műsorok, kulturális és turisztikai programajánlók*).

A kultúrát a nemzedékek nem tudják tökéletesen átörökíteni, ezt a következő Kodály Zoltán-idézet is megerősíti: „Kultúrát nem lehet örökölni. Az elődök kultúrája egykettőre elpárolog, ha minden nemzedék újra meg újra meg nem szerzi magának.”² Ebben a folyamatban az archiválást végző állami finanszírozású intézmények szerepe kulcsfontosságú.

Végül a kulturális javak és szolgáltatások fogyasztása során számos esetben kapcsolt szolgáltatások is társulnak, melyek jelentős mértékben megnövelhetik a bevételeket. Ha egy tevékenység vagy szolgáltatás más területeken is gazdasági és társadalmi hatást eredményez, *túlcordulásnak (spill over effect)* nevezzük. Az állam általában a negatív túlcordulások esetén avatkozik be aktívan a folyamatokba. Például, amikor a szabadtéri koncertek, fesztiválok hangterhelését ellenőrzik, nehogy az túllépje a megengedett határértéket. A kultúra területén esetenként az állam a pozitív extern hatások erősítése érdekében szintén aktív szerepet vállal. Ez nem azt jelenti, hogy a kapcsolt szolgáltatásokat nyújtó cégek (*étterem, kávéház, szálloda, múzeum, shop*) állami tulajdonban vannak. A hangsúly a szemléletmódon kell hogy legyen. Az államnak érdeke, hogy például adókedvezményeken keresztül alacsonyabb jegyárakat biztosítva (*esetenként gazdasági értelemben véve veszteségesen is*) vonzóvá tegyen egy-egy kulturális intézményt és annak szolgáltatásait a fogyasztók számára, hiszen a színház-, múzeum- vagy fesztivállátogatás során, vagy azok után az emberek egyéb szolgáltatásokat is igénybe vehetnek és vesznek is. A plusz szolgáltatások megvásárlása sok magáncéget tart fenn, a cégek adói pedig az állam számára jelentenek plusz bevételeket.

Láthatjuk, hogy az állam közpénzek felhasználásán alapuló aktív szerepvállalása nem kérdéses a kultúra finanszírozásában. Emellett azonban egyre hangsúlyosabban megjelenik az az igény, hogy az állam a fejlett intézményi környezet biztosításával egyaránt járuljon hozzá a kulturális szektor kulturális és gazdasági értelemben véve is hatékony működéséhez. Az állam mára már nem képes a kulturális szektor csak közpénzekből történő finanszírozására. Így az állam a privatizáció, a lottónyeremények, a szponzoráció és mecénatúra, valamint a nonprofit szervezetek hatékony működéséhez szükséges intézményi feltételek (*kiszámítható, kikényszeríthető és átlátható jogi környezet*) megteremtésével egyre több területen vonja be a magánszektor és az ún. harmadik szektor szereplőit a kultúra finanszírozásába.

Tanulmányunkban erre a legutoljára ismertetett területre fókuszálunk. Azaz megvizsgáljuk, hogy a kormányzás minősége, az állam és a társadalom közötti bizalom szintje milyen módon alakítja a civil szektor kulturális szerepvállalását. Az állam azáltal, hogy minőségi intézményi környezetet biztosít, növeli az állam és a társadalom közötti bizalmi szintet, egyúttal nagyobb teret enged annak, hogy a civilek a kínálati (*kulturális termékek és szolgáltatások létrehozása, donáció, önkéntesség*) és a keresleti (*kulturális termékek és szolgáltatások fogyasztása*) oldalon egyaránt aktív szerepet vállaljanak a kultúra közvetlen és közvetett finanszírozásában.

Kultúrafinanszírozási formák a gyakorlatban

Ebben az alfejezetben a kultúrpolitika egy sajátos eszközét, a kultúra finanszírozásának fajtáit mutatjuk be. A kultúra és a kulturális javak finanszírozásának módja azért fontos kérdés, mert az nagymértékben meghatározza, hogy milyen lesz a születendő kulturális produktum értéke, milyen funkciót fog az betölteni (Throsby 2001). A kultúra finanszírozásának három nagy csoportját különbözteti meg a szakirodalom. A kultúra támogatása származhat az államtól, a piaci szereplőktől vagy az ún. harmadik (tercier) szektortól, melyet legtöbbször a nonprofit szektorral azonosítanak (Klamer et al. 2006). Az államtól származó támogatások közvetlen vagy közvetett módon fejthetik ki hatásukat. Közvetlen állami támogatás alatt a különféle pénzügyi támogatásokat, a művészeti díjakat és ösztöndíjakat, valamint a lottónyeremények után fizetett adók kulturális tevékenységekre történő felhasználását értjük. Ha a támogatások jelentős része az államtól származik, tehát az állam a fő forráselosztó, akkor a kulturális intézményeknek és a művészeknek minőségi és mennyiségi értelemben is meg kell felelniük a kormányzati szervek és a kultúrpolitika által támasztott követelményeknek.

A közvetett állami támogatás elsősorban az adókedvezményeken keresztül fejt ki hatását. Az adókedvezmények vonatkozhatnak a kulturális jószág árába beépített adó mértékére, vagy a kulturális intézmény számára támogatást nyújtó jogi vagy magánszemélyre, aki ezért adókedvezményben részesül.

A kultúra finanszírozásának másik formája a piaci alapokon történő támogatás. Lényege, hogy a kulturális intézmények és a művészek olyan produktumokat hoznak létre, melyeket értékesítenek a piacon. Ez a tevékenység teljesen más szemléletet követel meg, mint amikor a kulturális intézmények, művészek állami támogatásért nyújtanak be pályázatot. Ha a kulturális szféra túlzottan kormányzati támogatás függő, akkor az adományozó kedv elapad, ha pedig a piaci alapú szemléletmód domináns, akkor az állam vonul ki fokozatosan a kultúra finanszírozásából. Ez utóbbi folyamat hosszú távon akkor lehet sikeres, ha a nyugati típusú privatizáció szemléletében valósul meg a kulturális szféra piaci alapokra helyezése.

A kultúra finanszírozásának harmadik formája az ún. harmadik (*third sector*) szektor tevékenységén keresztül fejt ki hatását. A támogatás érkezik magánszemélyektől vagy magántulajdonú intézményektől pénz, munka vagy időráfordítás formájában. Meghatá-

rozó eszköze ennek a támogatási formának az önkéntesség. Európában történelmi hagyományai vannak a mecenatúrának, mely tevékenységet ma főként az alapítványok végzik. Legnagyobb hagyománya a liberális megközelítésű kultúrafinanszírozásban van, de a koordinált kultúrafinanszírozási szemléletet alkalmazó tagállamokban is egyre népszerűbb ez a támogatási forma.

Az 1. táblázat a három gazdasági szereplő (*állam, piac, harmadik szektor*) kultúrafinanszírozásban betöltött szerepvállalásának előnyeit és hátrányait foglalja össze.

Az *állami támogatások* legfőbb előnye, hogy egy demokratikus országban a támogatások odaítélése döntően szakmai szempontok alapján történik, ezért pártatlan, igazságos és objektív, viszont az ún. haverok kapitalizmusában (*crony capitalism*) ezek az előnyök nem érvényesülnek, mert csak a hatalmon lévők köre részesül a támogatásokból. Az államtól származó támogatások pozitívuma, hogy kiszámíthatóvá teszi a kulturális intézmények működését és a művészeti projektek megvalósíthatóságát. Hátránya, hogy egy idő után a támogatást a kulturális szféra szereplői automatikusan veszik, így megjelenhet az ún. potyautas jelenség, ezáltal csökkenhet a művészi teljesítmény és a gazdasági hatékonyság.

A *piac* esetén a kultúrát támogató személy vagy vállalat a saját ismeretségi köréből választja ki a támogatandó művész személyét, mely az állami támogatáshoz hasonlóan függőséget eredményez. Sokszor a támogató anyagi hasznot is vár az aktív szerepvállalástól, ezért háttérbe szorulhat a művészség fontossága.

1. táblázat. A kultúrafinanszírozási formák előnyei és hátrányai

Állami támogatás (szabályozás, kollektív javak, a kultúra mindenki számára elérhetővé tétele)		Piaci alapú támogatás (magánjavak, ár)		Harmadik szektor támogatása (ajándékozás, közösségi javak)	
+	-	+	-	+	-
pártatlan, igazságos	elhanyagoló	szabadság	függőség	társadalmi	kizárás
objektív	személytelen	hatékonyság	egyenlőtlenség	közösségi	kirekesztő
bürokratikus	bürokratikus	vállalkozói szemlélet	instabilitás	nagylelkűség	adományozás könyörületből
támogató	nem hatékony	elitista szemléletre való hajlam	penzközpontúság	felelősség	függőség
	függőség	tárgy- és célközpontúság	anonimitás, személytelenség	szabadság	szabadság

Forrás: Klamer et al. (2006:61)

A *harmadik szektor* tekintetében is megfogalmazhatunk előnyöket, de hátrányokat is. A harmadik szektor (*third sector*) elnevezést az Amerikai Egyesült Államokban használják a nonprofit szektorra. „Ez az elnevezés arra utal, hogy a gazdaság első és második



Fotó/Katona Krisztina

szektora – a piaci és az állami – mellett, azok működését részben kiegészítve, részben korrigálva, egy harmadik szektor is tevékenykedik, amelynek szervezetei nem profitcélokat követnek, ugyanakkor az államtól is függetlenek, és intézményesültségük, szervezeti stabilitásuk miatt nyilvánvalóan az informális szférától is elkülönülnek.” (Kuti–Marschall 1991:63) A civilektől induló kezdeményezések azért lehetnek hosszú távon sikeresek, mert a résztvevők könnyebben tudnak azonosulni azokkal a célokkal, amelyeket ők maguk, vagy hozzájuk hasonló értékeket képviselő személyek fogalmaztak meg. A civil kezdeményezések sikeréhez szükség van arra, hogy az állam megbízzon ezen szervezetek tevékenységében, és egyúttal biztosítsa számukra a működéshez szükséges minőségi intézményi környezetet. A hátrányok közül az államtól és a piactól egyaránt való függőséget emeljük ki, mely nagymértékben megnehezítheti a nonprofit szervezetek működését, mivel több igénynek kell egyszerre megfelelni. Ez a kettős függőség motiváló tényező is egyben, mivel több lehetőség van anyagi támogatások megpályázására, az állami és a piaci szemlélet együttes alkalmazása növelheti a kreativitást, elősegítheti a kitűzött célok megvalósítását.

Láthatjuk, hogy az egyes finanszírozási formák hátrányai egy másik támogatási forma előnyeivel ellensúlyozhatóak. A három modell együttes alkalmazása ezért minden kultúrafinanszírozási gyakorlatban megtalálható, jelentős eltérések az egyes formák arányai között jelentkeznek.

A kormányzás minőségének és a bizalom szintjének szerepe a civil szektor kulturális szerepvállalásában

A tanulmány fő fejezetében arra vállalkozunk, hogy az uniós tagállamok kulturális szektorait összehasonlítva megvizsgáljuk, hogy azokban az országokban, ahol magas a kormányzás minősége és bizalom van a gazdasági élet szereplői között (*állam, piac, harmadik szektor*), ott magasabb a civil szektor kulturális szerepvállalása.

Az elemzéshez 11 uniós tagállam vonatkozásában rendelkezünk egymással összehasonlító statisztikai adatokkal. Sajnos a kulturális szektor legtöbb területén az egyes országok nem egységes statisztikai mérési módszert alkalmaznak, vannak olyan országok, ahol bizonyos társadalmi kérdéseket, mint a bizalom szintje nem mérik, vagy ha mérik, akkor sem szolgáltatják ki az adatokat a nemzetközi statisztikai szervezeteknek.

Célkitűzésünk ellenére tanulmányunkban ezért nem tudjuk mind a 28 uniós tagállamra elvégezni az összehasonlító elemzést. Korábbi kutatásaink eredményei alapján vannak hasonló típusú országok, melyek kulturális szektorai között nagy a hasonlóság. Így azonos problémákkal küzdenek a posztszocialista országok, az uniós átlag alatt teljesítenek a legtöbb vizsgált változó tekintetében a mediterrán országok, a skandináv országok pedig minden területen mintaországoknak tekinthetők. A koordinált kapitalista országok közül Franciaország teljesít a legjobban, a liberális berendezkedésű országok közül Nagy-Britannia teljesítménye kiemelkedő. Németország e két előbbi modellt sajátosan ötvözve

alakítja saját kulturális szektorát (Tóth 2013). Az összehasonlító elemzések során vizsgált változók a következők:

1. *egy főre jutó GDP* 2005-ös bázisáron számolva, 14 év (2000–2013) átlagát alkalmazzuk. A mutatóval azt vizsgáljuk, hogy milyen kapcsolat van egy ország gazdagsága és a kormányzás minősége, az aktív önkéntes részvétel kulturális szervezetekben, valamint a háztartások kulturális és szabadidős kiadásai között;
2. *Worldwide Governance Indicator (WGI)*: a mutató 6 (*elszámoltathatóság, politikai stabilitás, közszektor minősége, kormányzati szabályozás minősége, rule of law minősége, korrupció mértéke*) dimenzióban méri a kormányzás minőségét. A 2. táblázat 13 év (2000–2012) átlagát tartalmazza. Először vettük az egyes dimenziók 13 évre vonatkozó számtani átlagát, majd a dimenziókat is átlagoltuk;
3. *a társadalom tagjai egymás iránti bizalmának szintje* (OECD) megmutatja, hogy az emberek mennyire bíznak egymásban, a kormányban és a gazdasági szereplőkben. Adatokkal 2007–2008-ból rendelkezünk;
4. *aktív önkéntes részvétel művészeti, zenei vagy oktatási szervezetekben* (World Value Survey) mutató megmutatja, hogy a társadalom hány százaléka vesz részt önkéntesen kulturális szervezetek munkájában. Cseh Köztársaság, Szlovákia adatai 1999, Franciaország, Magyarország, Nagy-Britannia, Finnország adatai 2005–2009, Németország, Hollandia, Lengyelország, Szlovénia, Svédország adatai 2010–2014;
5. *háztartások kulturális és szabadidős kiadásai* (Eurostat) mutatóval azt szemléltetjük, hogy egy adott országban egy év alatt a háztartások mennyit költenek kultúrára és szabadidős tevékenységre. 2005-ös adatokkal rendelkezünk.

Fontos hangsúlyozni, hogy az eredmények az országok többségére igazak, de mivel mind az intézmények minőségét, mind a bizalom szintjét mutató indexek szubjektív változók és nehéz azok mérése, ezért ezen korlátok tudatában szabad a kutatási eredményeket elfogadni és abból további következtetéseket levonni.

A 2. táblázat alapján egyértelműen megállapítható, hogy a magasabb gazdasági teljesítménnyel rendelkező országokban (*Franciaország, Finnország, Hollandia, Nagy-Britannia, Németország, Svédország*) a háztartások kulturális és szabadidős kiadásai is magasabbak. Kivételek nélkül ezekben az országokban átlag feletti a kormányzás minőségének szintje, az emberek aktív önkéntes kulturális szerepvállalása magasabb, és a társadalomban magas a bizalom szintje.

A posztoszocialista országok (*Cseh Köztársaság, Magyarország, Lengyelország, Szlovénia, Szlovákia*) az előző csoportnak az ellentéte, mert minden változó vonatkozásában átlag alattiak az eredményeik. Szlovénia az aktív kulturális szerepvállalás tekintetében teljesít jobban, de a 9,4 százalékos értékkel éppen eléri a jól teljesítő országok legalacsonyabb értékét.

Most nézzük meg, hogy a statisztikai próba eredményei alapján milyen megállapításokat fogalmazhatunk meg. A 3. táblázat korrelációs vizsgálat eredményei egyértelműen mutatják, hogy a vizsgált változók együtt mozognak. A legerősebb korreláció az egy főre jutó GDP és a háztartások kulturális és szabadidős kiadásai között van. Szintén nagyon erős a kapcsolat a kormányzás minősége és a társadalom bizalmi szintje között.

2. táblázat. 11 uniós tagállam statisztikai mutatói (gazdasági teljesítmény, kormányzás minősége, bizalom, kulturális társadalmi szerepvállalás)

Ország	Egy főre jutó GDP 2005-ös bázisáron számolva átlag 2000–2013 (USD) ^a	WGI 2000–2012 átlag ^b	Bizalom szintje 2007–2008 OECD ^a	Aktív önkéntes részvétel művészeti, zenei vagy oktatási szervezetekben World Value Survey WVS (%) ^c	Háztartások kulturális és szabadidős kiadásai 2005 (EUR/év) ^d
Cseh Köztársaság	21 655	0,8	55,7	3,4	607
Franciaország	29 494	1,2	55,8	11,3	945
Finnország	30 595	1,9	85,5	9,4	1234
Hollandia	35 723	1,7	79,7	12,8	1378
Lengyelország	15 082	0,6	47,4	6,0	415
Magyarország	16 432	0,9	46,8	1,9	493
Nagy-Britannia	32 453	1,5	68,9	21,5	1501
Németország	32 411	1,5	61,1	8,2	1334
Svédország	32 728	1,8	83,7	12,1	1275
Szlovénia	23 620	1,0	52,9	9,4	884
Szlovákia	17 557	0,7	47,0	2,0	390
Medián	29 494	1,2	55,8	9,4	945

Forrás: a OECD, b World Bank, c World Value Survey, d Eurostat.

Ha egy országban magas a kormányzás minősége, akkor magas a bizalom szintje is, a társadalom nagyobb arányban vesz részt önkéntesen kulturális szervezetek munkájában (*kínálati oldal*). A magasabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező országokban a háztartások kulturális és szabadidős kiadásai is magasabbak (*keresleti oldal*). Tehát a kormányzás minősége és a gazdasági teljesítmény egyaránt hatással van a civil társadalom kulturális szerepvállalására.

3. táblázat. Korrelációanalízis eredményei

Változók	Korreláció
GDP-WGI	0,91
GDP-WVS	0,76
GDP-bizalom	0,83
GDP-háztartások kiadásai kulturális és szabadidős tevékenységre	0,96
WGI-WVS	0,63
WGI-bizalom	0,95
WGI-háztartások kiadásai kulturális és szabadidős tevékenységre	0,90
WVS-bizalom	0,59
WVS-háztartások kiadásai kulturális és szabadidős tevékenységre	0,84
Bizalom-háztartások kiadásai kulturális és szabadidős tevékenységre	0,81

Forrás: a 2. táblázat adatai alapján végzett saját számítások.

Az egyes változók közötti kapcsolat erősségét is megvizsgáltuk, mely eredményeket a 4. táblázat tartalmazza.

4. táblázat: A változók közötti kapcsolat erősségének vizsgálata (R^2)

Változók	R^2	kapcsolat
GDP-WGI	0,83	erős
GDP-háztartások kiadásai kulturális és szabadidős tevékenységre	0,93	erős
WGI-bizalom	0,91	erős
WGI-háztartások kiadásai kulturális és szabadidős tevékenységre	0,81	erős
GDP-WVS	0,58	közepes
GDP-bizalom	0,68	közepes
WVS-háztartások kiadásai kulturális és szabadidős tevékenységre	0,70	közepes
Bizalom-háztartások kiadásai kulturális és szabadidős tevékenységre	0,66	közepes
WGI-WVS	0,40	gyenge
WVS-bizalom	0,35	gyenge

Forrás: a 2. táblázat adatai alapján végzett saját számítások.

Erős kapcsolat van az egy főre jutó GDP és a kormányzás minősége között, azaz, ha egy országban kiszámítható a kormányzat tevékenysége, akkor a gazdaság jobban teljesít, ezáltal biztosított az anyagi fedezet a minőségi kormányzásra is, például jobban meg lehet fizetni a kormányzati szektorban dolgozókat, így csökkenthető a korrupció szintje. A költségvetés nagyobb bevétele lehetőséget biztosít arra, hogy a kultúra állami támogatása is magasabb legyen.

Szintén erős kapcsolat áll fenn az egy főre jutó GDP és a háztartások kulturális és szabadidős kiadásai között. Ez nem meglepő, hiszen több pénzből többet lehet költeni. Örvendetes, ha az emberek a kultúrára és szabadidős tevékenységre is többet költenek és nem csak a fogyasztói társadalom által generált szükségleteiket elégítik ki.

Hipotézisünk szempontjából meghatározó eredmény, hogy a kormányzás minősége és a társadalom bizalmi szintje között is szoros a kapcsolat. A minőségi kormányzással rendelkező országokban a társadalmi normákkal összhangban hozzák meg a törvényeket, így azok kikényszeríthetősége eredményesebb. Ezekben az országokban alacsonyabb a korrupció szintje, átláthatóbb a kormányzat működése és a kormányzat munkája számon kérhető. Tehát nagyobb a bizalom a kormány, a piac és a civil szektor szereplői között.

A tanulmány tervezésekor azt feltételeztük, hogy a bizalom és az aktív önkéntes kulturális szerepvállalás között szoros lesz a kapcsolat. A vizsgált mintán végzett elemzés eredménye alapján ez a kapcsolat gyenge, azaz a bizalom mértéke jelentősen nem befolyásolja az egyének kulturális szervezetekben végzett önkéntességét. Talán ez részben azzal magyarázható, hogy aki önkéntesen csatlakozik egy szervezethez, az a szervezet tevékenységét és célkitűzéseit veszi figyelembe a döntési folyamatban és már eleve megvan a bizalom a szervezet iránt.

Összefoglalás

A tanulmányban egy új megközelítésben tárgyaltuk a civil szektor kulturális szerepvállalását. Arra kerestük a választ, hogy a kormányzás minősége és a társadalom bizalmi szintje befolyásolja-e a civilek önkéntes kulturális szervezetekben való aktív részvételét, valamint a kulturális kiadásai mértékét. 11 uniós tagállam vonatkozásában végeztünk összehasonlító elemzést, majd az eredményeket statisztikai próbával is ellenőriztük. Megállapításaink a következők:

- a) azokban az országokban, ahol magas a kormányzás minősége, ott aktívabbak az önkéntes civilek a kulturális szervezetekben;
- b) a kormányzás minősége pozitívan hat a társadalom bizalmi szintjére;
- c) a bizalom szintje csak kismértékben játszik szerepet a civilek önkéntes kulturális szerepvállalásában;
- d) erős a kapcsolat a kormányzás minősége, a bizalom szintje és a háztartások kulturális és szabadidős kiadásai között.

Összegzésként elmondható, hogy az összehasonlító elemzés, a korrelációanalízis és az R^2 -próba eredményei a vizsgált mintán megerősítik hipotézisünket, hogy *egy adott országban a gazdasági teljesítmény mellett a kormányzás minősége és a társadalom tagjai egymás iránti bizalmának szintje egyaránt meghatározó a civil szektor kulturális szerepvállalásának mértékében.*

Irodalom

- Akerlof, George A.–Shiller, Robert. J. (2009): *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism*. Princeton:Princeton University Press.
- Baumol, William J.–Bowen, William G. (1966): *Performing Arts: The Economic Dilemma*. New York:The Twentieth Century Fund.
- Eurostat (2011): *Cultural Statistics. Eurostat Pocketbooks*. Luxembourg.
- Klamer, Arjo–Petrova, Lyudmila–Mignosa, Anna. (2006): *Financing the arts and culture in the European Union*. Brussels:Directorate General Internal Policies of the Union, European Parliament.
- Kuti Éva (1998): *Hívjuk talán nonprofitnak*. Nonprofit kutatások. 7. Budapest:Nonprofit Kutatócsoport.
- Kuti Éva–Marshall Miklós (1991): A nonprofit szektor fogalma. Egy definíciós vita, és ami mögötte van. *Esély*, (1), 61–69.
- Sivák József–Vigvári András (2012): *Rendhagyó bevezetés közpénzügyek tanulmányozásába*. Budapest:Complex Kiadó.
- Stiglitz, Joseph E. (2002): *A globalizáció és visszasságai*. Budapest:Napvilág kiadó.
- Szentes Tamás (2006): Az állam szerepe a felgyorsult globalizáció korában. *Köz-Gazdaság*, (1), 15–45.
- Throsby, David (2001): *Economics and Culture*. Cambridge:Cambridge University Press.
- Tóth Ákos (2013): *Kultúrafinanszírozás az Európai Unió tagállamaiban és Magyarországon*. Budapest:Akadémiai Kiadó Zrt.
- Török Ádám (2009): Should Economists Like Predation Or Not? *Competitio*, (2), 90–98.
- Vigvári András (2000): *Közpénzügyek, önkormányzati pénzügyek*. Budapest:KJK Kerszöv.
- http://www.oecd-ilibrary.org/sites/soc_glance-2011-en/08/01/index.html;jsessionid=32gu3ig8g45aa.x-oecd-live-02?itemid=/content/chapter/soc_glance-2011-26-en&_csp_=7d6a863ad60f09c08a8e2c78701e4faf

<http://info.worldbank.org/governance/wgi/index.aspx#home>

<http://stats.oecd.org/Index.aspx>

<http://www.worldvaluessurvey.org/WVSOnline.jsp>

http://www.citatum.hu/szerzo/Kodaly_Zoltan

Jegyzetek

- 1 A meritokratikus javak közé azok a jóságok sorolhatók, amelyekről a közvélemény vagy a döntéshozók úgy vélik, hogy a fogyasztásuk nem bízható teljes mértékben az egyéni preferenciákra. Az állam beavatkozik azért, hogy elősegítse az ilyen javak iránti szükséglet kialakulását, mert feltételezi, hogy a fogyasztók nem tudják pontosan megítélni a meritokratikus javak értékét, ezért sok esetben lemondanának róluk. A közgazdaságtan a preventív funkciót betöltő védőoltást, vagy a kötelező iskolába járás korhatárát szokta példaként említeni (Vigvári 2000). A kultúra területéről példaként a nemzeti ünnepeket vagy a kötelező olvasmányokat említhetjük.
- 2 http://www.citatum.hu/szerzo/Kodaly_Zoltan



Fotó/Katona Krisztina

tek erőforrásokkal való ellátottságát, és ki szeretnék emelni az alszektor sajátosságait a nonprofit szféra többi alszektoraihoz képest.

Írásunk elején számba vesszük az eddig megvalósult kutatásokat, azok módszertanát, eredményeit és hiányosságait, majd bemutatjuk saját kutatásunk célját, célcsoportját, módszereit. A romániai magyar kulturális szervezetek erőforrásainak vizsgálatát néhány alapjellemező (szervezetek száma, területi eloszlása, jogi háttere) bemutatásával kezdjük, majd egymás után vizsgáljuk a szervezetek infrastrukturális ellátottságát (székhely, irodai infrastruktúra, gépkocsival való ellátottság), pénzügyi erőforrásait (éves költségvetését, bevételi forrásait), humán erőforrásait (alkalmazottak száma, iskolai végzettség szerinti összetétele, önkéntesek száma), végül pedig más intézményekkel való kapcsolatait.

Előző kutatások tanulságai

Az erdélyi magyar kisebbségi intézményrendszert vizsgáló kutatásból több is megvalósult már az elmúlt évtizedekben. Ezek három szempont szerint osztályozhatók: először is annak alapján, hogy a teljes kisebbségi intézményrendszert vizsgálják-e, vagy csupán annak nonprofit keretek között működő részét, másrészt, hogy a kisebbségi intézményrendszer (vagy nonprofit szféra) egészét vizsgálják-e, vagy valamely sajátos tevékenységű szegmensét, végül aszerint, hogy milyen céllal készültek. Ez utóbbi szempont szerint találunk olyan kutatásokat, amelyek elsősorban az intézmények adatbázisának összeállítását tűzték ki célul, és olyanokat is, amelyek mélyebben vizsgálják a kisebbségi szervezetek, intézmények működését.

Az első vizsgálatok célja elsősorban az erdélyi magyar civil szervezetek számbavétele, a civil szektor növekedésének dokumentálása volt. Mivel a kutatások finanszírozói a további elemzésben nem voltak érdekeltek, a végcél a nyers adatok, a szervezetek adatbázisai jelentették, így ezek a kutatások nem vagy csak alig léptek túl a „leltárkészítésen” (Kiss D. 2006). A nonprofit szféra egy-egy sajátos szegmensét mélyebben vizsgáló kutatások később kezdődtek, és elsősorban az ifjúsági szférára koncentráltak (Barna 2004; Toró–Székely 2012), a közelmúltban pedig a szociális szféra szisztematikus vizsgálata is elkezdődött (Dániel 2014).

A magyar jellegű kulturális intézményrendszerrel kapcsolatos első jelentősebb kutatásra a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma megbízásából került sor 2003 nyarán. A vizsgálat célja az volt, hogy minél teljesebb statisztikai képet alakítsunk ki a szóban forgó intézményekről, áttekinthető és ellenőrizhető adatbázist hozzunk létre a magyar támogatáspolitiká számára. A kutatás koncepciójának egyik sajátos újítása volt a kutatás kulturális intézményekre korlátozása, így ez volt az első jelentősebb adatgyűjtés, amely nem az erdélyi magyar kisebbségi intézményrendszer teljes egészét, hanem csupán egy jól meghatározott szegmensét, a kulturális intézményeket célozta meg. Az előző kutatások közös vonása a leltárkészítés mellett, hogy a kisebbségi intézményrendszert „civil” intézmények együtteseként képzelték el, feltehetően az emlékezetekben még elevenen élő totális állami (azaz román) intézményrendszerrel szemben. E kutatásokhoz képest a



Fotó/Katona Krisztina

2003-as másik lényeges újítása az volt, hogy kiterjedt a magyar vonatkozású állami és önkormányzati intézményekre is, amelyeket az előző évek kutatási gyakorlata nem tekintett „magyar” kutatási terepnek (Csata–Kiss D.–Kiss T. 2004).

A másik jelentős kutatás, amely az erdélyi magyar kulturális szervezeteket is vizsgálta, a kolozsvári székhelyű Nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2009-es felmérése volt. Ez a már említett „feltárkésztő” kutatásokat követte, hiszen elsősorban ennek is az adatbázisépítés volt a fő célja, viszont a romániai magyar nonprofit szervezeti szféra méretén és szervezetén túl részletesen foglalkoztunk a civil szervezetek tevékenységek szerinti típusaival, valamint a működésükhöz szükséges anyagi, infrastrukturális, humán és kapcsolati erőforrásaikkal is. Továbbá a romániai magyar nonprofit szektort elhelyeztük az európai országok nonprofit szektorainak palettáján, így próbáltuk kimutatni annak sajátosságait (Kiss D. 2010). Ugyanakkor a kutatás csupán a jogi bejegyzéssel rendelkező nonprofit szervezetekre korlátozódott, nem a teljes kisebbségi intézményrendszert vizsgálta.

A 2003-as kutatás alkalmával Erdélyben a kulturális intézmények felmérése két régióra osztva történt. A csíkszeredai székhelyű Regionális és Antropológiai Kutatások Központja Maros és Brassó megyékre is kiterjesztett Székelyföldön (összesen négy megyében) végezte az adatgyűjtést, a Max Weber Társadalomkutatásért Alapítvány keretében pedig a többi tizenegy megyében mértünk fel. Az adatfelvételre 2003 júniusában-júliusában került sor két lépésben. Az első fázisban különböző intézmény-nyilvántartások felhasználásával egy listát állítottunk össze. A kérdezőbiztosok ezeket az intézményeket látogatták meg, és az adatgyűjtés során minden szervezettől további szervezetek neveit és elérhetőségeit kérték. A második ütemben az első adatgyűjtés során el nem ért és az időközben feltárt intézményeket látogatták meg. A kutatás során az intézmények magyar jellegének megállapításakor a kutatási koncepció inkluzív volt: kiterjesztettük a kutatást olyan nem magyar intézményekre is, amelyek bizonyos mértékben a magyar kultúrát is szolgálják (pl. magyar állománnyal is rendelkező, amúgy román állami könyvtárak, múzeumok) (Csata–Kiss D.–Kiss T. 2005). A 2003-as kutatás a kulturális és a formális szervezeti szempont közül az utóbbi dimenzió feltárására helyezte a hangsúlyt, ennek eredményeként egy gazdag empirikus adatbázis született a kulturális intézményrendszer működéséről, szervezeti struktúrájáról, erőforrás-potenciáljairól, továbbá egy részletes leltár készült azok tevékenységeiről is (Miklós 2005).

A 2009-es kutatásunk alkalmával adatbázisunkat a 2003-as kutatás során összeállított Romániai magyar kulturális intézmények adatbázisa, valamint különböző pályázati adatbázisok alapján állítottuk össze, hálóba módszerrel egészítettük ki és telefonos adatfelvétel során ellenőriztük le. Az elemzésbe a jogi személyiséggel vagy származtatott jogi személyiséggel rendelkező szervezetek kerültek be. A szervezetek magyar jellegének megállapítására mutatóként a tagság nemzetiség szerinti összetételét, illetve a tagság szervezeti ügyvitel során alkalmazott nyelvhasználatát használtuk. Ezen kívül a kapcsolatfelvétel során elmondtuk, hogy magyar szervezeteket vizsgálunk, így csak azok a személyek válaszoltak a kérdésekre, akik szervezeteiket magyarnak tartották, és így relevánsnak gondolták a megkeresést (Kiss D. 2010).



Fotó/Katona Krisztina

A 2003-as kutatás nagyban hozzájárult az erdélyi magyar kulturális intézményrendszer megismeréséhez, melynek során feltártuk a kulturális intézményrendszer méretét és szerkezetét, valamint a szervezetek gazdálkodását, forrásbevonási gyakorlatát. Az intézményeket négy tágabb intézménykategórián belül összesen 16 típusba soroltuk. Ezek a következők voltak (zárójelben az altípusokkal): közgyűjtemények (könyvtár, levéltár, múzeum, egyéb gyűjtemények), kiadók/sajtó (könyvkiadó, sajtó, elektronikus média [rádió, televízió], honlap), művészeti intézmények és csoportok (színház, zeneművészet, táncművészet, irodalmi kör, képző-, ipar-, fotó- és népművészeti alkotóműhelyek, filmművészeti alkotóműhelyek, ismeretterjesztő, honismereti/helytörténeti szervezetek), valamint komplex tevékenységű kulturális intézmények. A kulturális intézmények működtetői háttérét vizsgálva pedig megkülönböztettük a költségvetési intézményeket, alapítványokat, egyesületeket, gazdasági szervezeteket, egyéb társadalmi szervezeteket és egyéb nem bejegyzett szervezeteket. Ez utóbbi két csoportban egyházi háttérű szervezeteket, oktatási intézményeket, helyi RMDSZ és EMKE szervezeteket találunk, valamint nagyobb szervezetek fiókszervezeteit (Csata–Kiss D.–Kiss T. 2005).

Az erdélyi magyar kulturális intézményrendszeren belül 894 intézményt sikerült felmérni, ezek 15,6 százalékát tették ki a közgyűjtemények, 12,1 százalékát a kiadók és a sajtó, 28,5 százalékát a különböző művészeti intézmények és csoportok. A komplex tevékenységű kulturális szervezetek csoportjába került az intézmények nagy része, 43,9 százaléka. Belső-Erdélyben az intézmények 15,1 százaléka működik költségvetési intézményként, 15,5 százaléka alapítványként, 31,5 százaléka egyesületként, 4,8 százaléka gazdasági szervezetként, 11,8 százaléka egyéb társadalmi szervezetként, illetve 21,2 százaléka egyéb nem bejegyzett szervezetként. Székelyföldön ezek az arányok némiképp másként alakultak: 27,6 százalék volt a költségvetési intézmények aránya, 19,1 százalék az alapítványi, 28,9 százalék az egyesületi formában működő intézmény aránya, 4,4 százalék a gazdasági szervezetek, 6,9 százalék az egyéb társadalmi szervezetek és 13,1 százalék az egyéb be nem jegyzett szervezeteké (Csata–Kiss D.–Kiss T. 2005).

A kutatás ugyanakkor nemcsak válaszokat adott az erdélyi magyar kulturális intézményrendszer helyzetére, hanem további kérdéseket is felvetett. Miklós István ezek közül két dilemmát emelt ki, úgy gondolja, hogy a kutatás módszertanából adódóan kettős torzítás lép fel. Egyrészt a formalizált szervezeteket magasabb rangúaknak képzeljük az informális szervezeteknél, holott tevékenységükben akár fordított helyzet is fennállhat. Két szférát különböztet meg, amely a térségi kulturális élet két különböző dimenziója. Egyikhez a szolgáltató funkciójú kulturális intézmények tartoznak, másikhoz az esemény-szervező funkciójú intézmények. Ugyanakkor véleménye szerint Székelyföldön az úgynevezett kulturális élet jelentősebb részét a kisebb formalizáltságú lokális intézmények és csoportok működtetik (Miklós 2005). Másrészt az elemzések során a nagyobb költségvetéssel rendelkező, pályázatokat író szervezeteket egyértelműen sikeresebbnek tartjuk alacsonyabb költségvetéssel rendelkező társaiknál, holott különbségek vannak a szervezetek között abban a tekintetben, hogy fontosnak tartják-e a gazdálkodást és forrásbevonást, hogy költségvetési pénzből gazdálkodnak-e vagy sem, illetve hogy piaci törvények szerint működnek-e vagy sem (Miklós 2005).



Fotó/Katona Krisztina

Szintén fontos kérdést vetett fel a komplex szervezetek helyzete. Kérdéses ugyanis, hogy ezek a szakosodott kulturális intézmények hiányát mutatják-e, vagy a komplexitás az intézmények fejlődésével nő, azaz a korábban egy tevékenységterülettel rendelkező intézmények további tevékenységterülettel bővíthetik profiljukat (például könyvtárak létesít, kiadványokat ad ki). Ilyenszerű intézmény lehet a komplex intézmények 12,8 százaléka, azok, amelyek második tevékenységként ezeket a területeket emelték ki. Ezt a hipotézist alátámasztja az a tény, hogy a komplex intézmények inkább városokra jellemzőek, mint falvakra, viszont a kérdést még nem sikerült eldönteni. Szintén a komplex intézmények közé sorolhatjuk a művelődési házakat is (Csata–Kiss D.–Kiss T. 2005).

A 2009-es kutatásunk fő következtetése az volt, hogy az elemzett nonprofit szektor méretében kisebb, mint azt a romániai magyar népesség nagysága indokolná. Az aktív magyar szervezetek száma Romániában 835–1034 között lehetett. Az ezer körüli szervezet az összes aktív romániai szervezet kevesebb, mint 2 százalékát tette ki. A szektor elsősorban kulturális-közművelődési jellegű feladatok ellátását végzi, a magukat fő tevékenységük alapján elsődlegesen kulturális szervezetként megnevező szervezetek a szektor több mint felét alkotják, és e szervezettípus aránya növekedőben van (az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány 2006-os felmérésének eredményeihez viszonyítva). Mindeközben fizetett munkaerőt inkább a jóval kisebb számú szolgáltató szervezetek tudnak alkalmazni. Az erdélyi magyar nonprofit szektor működésében elsősorban a romániai és a magyar költségvetési forrásokra, valamint külföldi adományokra támaszkodik (Kiss D. 2010).

A gyenge pontok közül meg kell említeni, hogy a 2009-es kutatásba nagyobb eséllyel kerültek be azok a szervezetek, amelyek pályázati tevékenységgel rendelkeztek, illetve a szokásosnál magyarabb civil szférát sikerült megragadni mind a tagság, mind a nyelvhasználat értelmében. Továbbá valószínű, hogy a szórványban tevékenykedő szervezeteket nagyobb arányban tudtuk felmérni, mint a tömbmagyar vidéken működőket (Kiss D. 2010). Az erdélyi magyar nonprofit háttérű szociális szervezetek vizsgálatakor ugyanakkor azt is láttuk, hogy az erdélyi magyar nonprofit háttérű szociális mező lényegesen nagyobb, mint amit a 2009-es kutatás eredményei mutattak, akár a szervezetek száma, akár a szervezetek által foglalkoztatott személyek száma alapján határozzuk meg a mező méretét (Dániel 2014). Az eredmények alapján úgy tűnik, hogy azok a kutatások, amelyek célzottan a nonprofit szektor egy-egy szegmensét vizsgálják, nagyobb hatékonysággal érik el a szervezeteket, mint az általánosan a teljes nonprofit szektor feltárását célzó kutatások. Emiatt felmerül a gyanú, hogy a 2009-es felmérés esetén is a kulturális szervezeteket hatékonyabban értük el, mint a más tevékenységű szervezeteket.

A 2009-es kutatás során, mivel a cél továbbra is elsősorban az adatbázis-építés volt, nem sikerült megválaszolni a 2003-as vizsgálat folyamán felmerült dilemmákat, kérdéseket. Így továbbra sem kaptunk választ a komplex kulturális szervezetek helyzetére, valamint nyitva maradt az a módszertani kérdés is, hogyan lehetne a formalizáltság és a költségvetés mérete kritériumainak elsődlegességéből adódó torzításokat kivédeni. És mivel a kutatási adatok nem kerültek mélyebb elemzésre, nem tudjuk azt sem, hogy a kulturális szervezetek a nonprofit szektor többi szervezetéhez képest milyen mértékben vannak

ellátva a különböző erőforrásokkal, vannak-e különbségek a nonprofit szféra egyes tevékenységek szerinti szegmensai között?

A vizsgálat célja, módszerei

Jelen vizsgálatunkban, 2014 nyarán, a fenti hiányosságok egy részét próbáltuk orvosolni. Annak ellenére, hogy a 2009-es kutatás adatai már öt évesek, még tartogattak olyan elemzési lehetőségeket – éspedig a különböző tevékenységű alszférák összehasonlítását –, amelyek segíthettek a romániai magyar nonprofit szféra mélyebb megismerésében.

Ezért a vizsgálat során a legnépesebb öt alszférát, a kulturális, az oktatási-kutatási, a szociális, a sport és szabadidős, valamint a gazdaság-, település- és közösségfejlesztéssel foglalkozó alszférákat hasonlítottuk össze egymással, azért, hogy ezek sajátosságait megismerjük.

A 2009-es kutatás adatbázisában szereplő 1140 eset helyett így 767 szervezettel dolgoztunk. Ezek eloszlása a következő:

1. táblázat. A vizsgálatba bekerült szervezetek eloszlása

	Szervezet típusa	Esetszám	Arány
1	Kulturális	468	61,0%
2	Sport és szabadidős	74	9,7%
3	Oktatás, kutatás	96	12,5%
4	Szociális segítségnyújtás	65	8,5%
5	Gazdaság-, település- és közösségfejlesztés	64	8,3%
	Összesen	767	100,0%

Forrás: saját szerkesztés.

Mivel egy meglévő adatbázis elemzéséről van szó, a vizsgálatba bekerült szervezetek körének definiálása teljesen megegyezik a 2009-es kutatás definícióival: jogi bejegyzéssel rendelkező, önmagukat magyar szervezetnek tartó, túlnyomóan magyar tagsággal és magyar nyelvű ügyvitellel rendelkező erdélyi nonprofit szervezeteket vizsgáltunk. A tevékenységi terület kiválasztása önmeghatározásos módszerrel történt, a csoportokat aszerint határoztuk meg, hogy a válaszadók szerint mely tevékenységet tartják szervezetük elsődleges tevékenységének.

Az eredmények értelmezésekor, ezek összevetésekor az előző kutatások eredményeivel és a romániai magyar kulturális intézményrendszer leírásakor azonban az előzőektől eltérő elméleti modellt használtunk. Ennek segítségével úgy gondoljuk, hogy pontosabban értelmezhető a kisebbségi intézményrendszer és a különböző tevékenység alapú alrendszerek szerkezete, főleg ami a működtetői hátteret illeti.

A modell alapját a nonprofit szektor Evers és Laville által megalkotott modellje képezi (Evers–Laville 2004). A nonprofit szektor meghatározásakor Evers és Laville három fő

dimenzió segítségével osztályozta a társadalomban létező szervezeteket, intézményeket: a formális/informális, a nonprofit/profitorientált és a köz/privát dimenziók mentén. Ezek alapján az állam, a piac és a közösség jól elkülönültek egymástól, metszéspontjaikban pedig különböző vegyes szervezeteket/intézményeket lehet felismerni. A harmadik szektor Evers és Laville szerint egy köztes szektor, amelyben vegyesen találjuk a különböző jellemzőjű önkéntes/nonprofit szervezeteket. A modell nagy előnye, hogy nagyon jól értelmezhetőek a köztes jellegű szerveződések, mint a szociális vállalkozások, önkormányzatok közszolgáltató intézményei, a nonprofit szektoron belül is megtaláljuk az informális szervezeteket, a közintézmények (pl. iskolák) támogatására létrejött, azok által létrehozott egyesületeket, piaci szolgáltatásokat is nyújtó nonprofitokat.

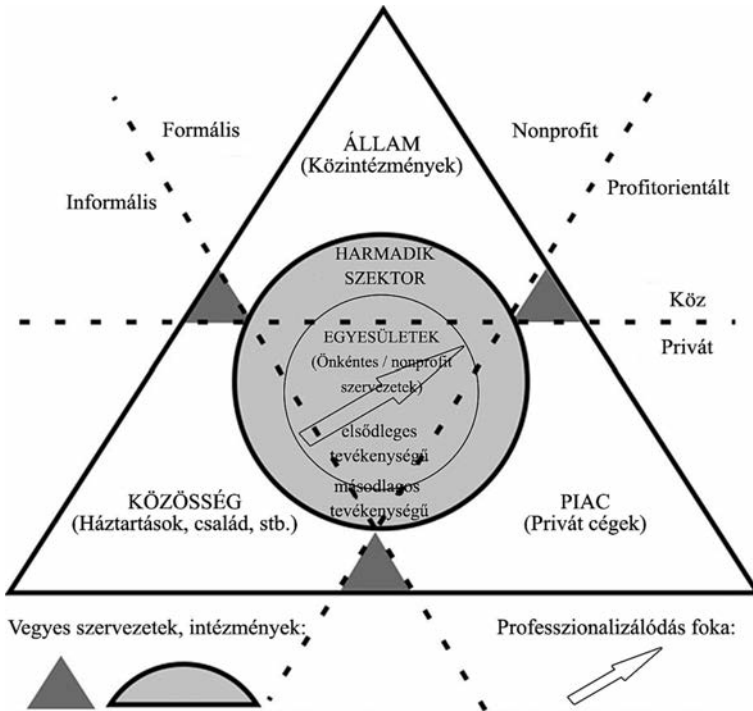
A modell segítségével a kisebbségi intézményrendszer is jól megjeleníthető. Ebben a modellben helye van az önkormányzati, állami intézményeknek és a nonprofit szervezeteknek egyaránt. Az előző kutatások eredményeinek feldolgozásakor azonban szükségét éreztük néhány pontosításnak. Az erdélyi magyar nonprofit háttérű szociális intézményrendszer vizsgálatok a szociális szférát természetét tekintve társadalmi mezőként értelmeztük, belső szerkezetének leírásakor pedig két dimenziót használtunk: a szervezetek formalizáltságát és professzionalizálódásuk fokát. Ezek alapján a szociális mezőben elhelyeztük a jogi bejegyzéssel nem rendelkező informális szervezeteket és csoportokat, valamint a jogilag bejegyzett szervezeteket is. Különbséget tettünk a szervezetek között abban is, hogy mennyire fontos tevékenységük a szociális segítségnyújtás/szolgáltatás. Ez alapján meghatároztuk a csupán másodlagosan szociális tevékenységet folytató szervezeteket, az elsődlegesen szociális tevékenységű szervezeteket, illetve a professzionizálódott (állami akkreditációval rendelkező) szociális szolgáltató szervezeteket, amelyek a hierarchia csúcán álltak (Dániel 2014).

Jelen vizsgálatban ezt a két modellt igyekeztünk társítani annak érdekében, hogy a harmadik szektor belső változatosságát is le tudjuk írni. Az alábbi ábrán (1. ábra) látható, hogy a másodlagosan egy adott tevékenységet folytató szervezetek a külső körben helyezkednek el, az elsődlegesen az adott tevékenységet folytatók pedig egy belső körben. A formalizálódás és professzionizálódás irányát egy nyílal jelöltük, amely az állam és a piac felé mutat, ezzel kívánjuk azt érzékeltetni, hogy a professzionizálódott szervezetekben erősebb az állami és piaci logika, működés. Ez a szociális szolgáltató szervezeteken látszik a legjobban, de az oktatási szervezeteknél is megtalálható. Mindkét esetben a szervezetek kénytelenek profitorientáltan, piaci szolgáltatóként működni, illetve egy sor bürokratikus folyamatot működtetni a szervezeten belül, amely a közintézményekhez teszi őket egyre inkább hasonlónak – gondolunk itt a kliensek nyilvántartására, szolgáltatási standardoknak való megfelelésre – legyen szó szociális szolgáltatás biztosításáról, vagy mondjuk akkreditált felnőttképzések működtetéséről.

A kulturális intézményrendszer vizsgálatok ezen modell segítségével már sikerül megtalálnunk azoknak a kevésbé tipikus szervezeteknek a helyét is, amelyeket a 2003-as vizsgálat során az egyéb társadalmi szervezetek kategóriába soroltunk. Ide az egyházi háttérű szervezetek, az oktatási intézmények, helyi RMDSZ és EMKE szervezetek tartoz-

tak, amelyeknek nem a kulturális az elsődleges tevékenységük, mégis jelentős szereplői a kulturális intézményrendszernek.

1. ábra. A nonprofit szektor helye a társadalomban



Forrás: Evers–Laville (2004) alapján saját szerkesztés.

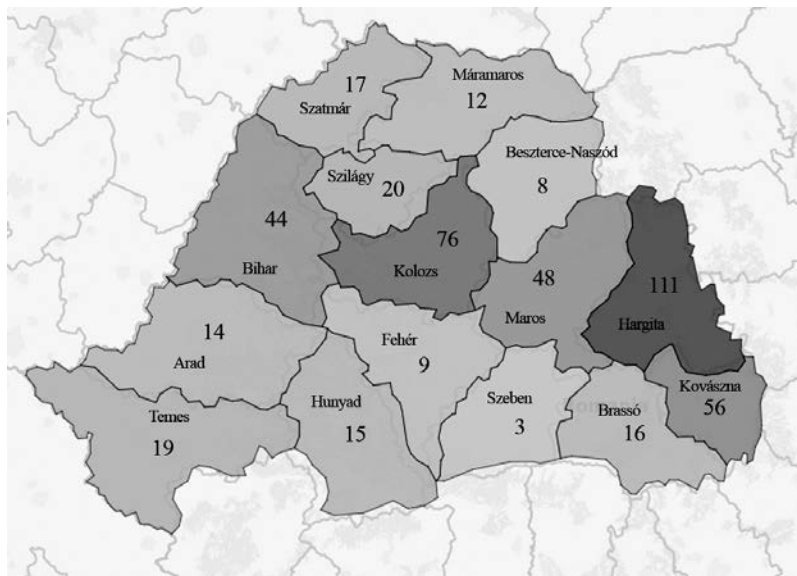
A modell segítségével a 2014-es vizsgálat alanyai is jól körülírhatók. Míg a 2003-as kutatás a teljes erdélyi magyar kulturális intézményrendszer leírására vállalkozott, addig a 2009-es csupán a bejegyzett nonprofit szervezetek vizsgálatára. Így, amikor ezen adatokat felhasználva, a különböző tevékenységű szervezetek csoportjait hasonlítjuk össze és ezáltal próbálunk a kulturális szervezetekről következtetéseket levonni, csupán a kulturális intézményrendszer egy sajátos szegmensét vizsgáljuk: *azokat a jogi bejegyzéssel rendelkező nonprofit szervezeteket, amelyek elsődlegesen kulturális tevékenységet folytatnak.*

Az erdélyi magyar nonprofit kulturális szervezetek erőforrásainak vizsgálata

A 2003-as kutatás során 894 kulturális intézményt sikerült megtalálni, amelyek közel fele (47-48 százaléka) működik nonprofit keretek között. Ez mintegy 420–430 szervezetet jelent. A 2009-es felmérés alkalmával még több olyan szervezetet találtunk, amelyek

elsődleges tevékenysége kulturális jellegű, szám szerint 468-at. A szervezetek többsége Székelyföldön, Kolozs és Bihar megyékben működik (2. ábra).

2. ábra. A romániai magyar nonprofit kulturális szervezetek területi eloszlása



Forrás: saját szerkesztés.

A nonprofit kulturális szervezetek 47,8 százaléka városban, 59,5 százaléka falun fejei ki tevékenységét. Döntő többségük egyesületként (60,9 százalék) vagy alapítványként (19,7 százalék), egytizedük pedig szövetségként (7,1 százalék) vagy származtatott jogi személyiségű szervezetként (3,4 százalék) működik. A nem bejegyzett szervezetek aránya nagyon alacsony volt (mivel a kutatás során elsősorban a jogi bejegyzéssel rendelkező szervezeteket kerestük), csupán 7,7 százalék, további 1,3 százalék az egyéb társadalmi szervezetek csoportjába tartozik.

Infrastrukturális ellátottság

A szervezetek infrastrukturális jellegű működési feltételeire vonatkozóan a kutatás során a székházra, a fontosabb irodai felszerelésekre és a gépjárműre tértünk ki.

A 2003-as kutatás során az erdélyi magyar kulturális intézményrendszert alkotó intézmények közel tíz százaléka (9,5 százalék) volt abban a szerencsés helyzetben, hogy saját tulajdonú ingatlannal rendelkezett (Csata–Kiss D.–Kiss T. 2004). A székelyföldi intézményekről ugyanakkor nem találunk ezzel kapcsolatos információkat (Miklós 2005). Az erdélyi szervezeteknél mért arány szinte egybeesett a Kárpát-medencei magyar intézményrendszeren belüli hasonló aránnyal, amely 9,4 százalék. A legtöbb intézmény



Fotó/Katona Krisztina

működése számára valamilyen helyi egyház biztosított helyet, helyiséget (32,8 százalék), a helyi önkormányzat a szervezetek 16,8 százaléka számára, az állam 8,8 százalékuk számára nyújtott működési teret (Csata–Kiss D.–Kiss T. 2004). A tanulmány nem tartalmazta külön a nonprofit szervezetek adatait, ugyanakkor a kutatás szerzők által is kiemelt hiányossága volt, hogy viszonylag kevés kategóriával dolgoztak, így az ingatlanhasználatra vonatkozó kérdésre kapott válaszok negyede az „egyéb” kategóriába került. Ezen válaszok feldolgozásából az derült ki, hogy Erdélyben az összes kulturális intézmény 10,2 százaléka valamelyik szervezeti vezető vagy tag magánlakásán működik, további 2 százalék pedig ugyancsak magánlakást bérel. Ezen kívül többször jelentek meg a helyi RMDSZ szervezetek működési helyszínt biztosító szervezetként (2 százalék) (Csata–Kiss D.–Kiss T. 2004).

A 2009-es kutatásban már finomítottunk a válaszlehetőségeken, így pontosabb válaszokat kaptunk. A saját tulajdonú székhellyel rendelkező szervezetek aránya alacsonyabb volt, mint néhány évvel azelőtt (azonban fontos megjegyeznünk, hogy akkor nemcsak a nonprofit szervezeteket vizsgáltuk), 7,7 százalékuk tartozott ebbe a csoportba. A legtöbbjük (31,7 százalék) önkormányzati tulajdonú székhelyen fejt ki tevékenységét, a második leggyakoribb esetben pedig (27,2 százalék) a szervezet vezetőjének vagy valamely tagjának magánlakása képezi a székhelyet. Egyházi tulajdonú ingatlanban a szervezetek 13,5 százalékának, más alapítvány tulajdonában lévő ingatlanban 5,6 százalékának, bérelt lakásban 4,5 százalékának, állami tulajdonú helyiségben pedig a szervezetek 1,9 százalékának van a székhelye.

A teljes adatbázist tekintve az eredmények azt mutatták, hogy az erdélyi magyar nonprofit szervezetek viszonylag ritkán, az esetek kevesebb mint tizedében (9,6 százalék) működnek saját tulajdonban lévő székházban. Ehelyett a legelterjedtebb megoldás az, hogy a szervezet valamelyik tagjának magánlakásában van a szervezet székhelye (25,0 százalék), vagy a helyi önkormányzat biztosít ingatlant a működéshez (24,5 százalék). Mindezek mellett még két intézménynek van fontos szerepe a civil szervezetek működési terének biztosításában, az egyházaknak (16,5 százalék), valamint az RMDSZ helyi szervezeteinek, amelyek az „egyéb” kategória nagy részét alkotják.

A különböző tevékenységű szervezeteket összehasonlítva úgy tűnik, hogy a különböző szervezettípusok esetén különböző profilok rajzolódnak ki. A szociális tevékenységű szervezetek azzal tűnnek ki, hogy náluk a legmagasabb a saját tulajdonú, valamint az egyházi háttérű székhellyel rendelkező szervezetek aránya. Mindkét esetben mintegy kétszerese a szervezetek átlagának. Az oktatási, kutatási szervezetek esetén szintén magas a saját tulajdonú székházzal rendelkező szervezetek aránya, viszont a többi székhelytípus már kiegyensúlyozottabban van jelen. Ezen két csoporthoz tartozó szervezetek ugyanakkor viszonylag ritkábban működnek önkormányzati tulajdonú székhelyen (14, illetve 11 százalék, míg a teljes átlag 26 százalék körül van). A helyi önkormányzatok főleg a kulturális és a sport-, szabadidős szervezetek esetén jelennek meg hangsúlyosabban. A kulturális szervezetek közel harmada működik önkormányzati tulajdonú székházban, míg a sport- és szabadidős tevékenységű szervezetek esetén ez az arány 27 százalék.

2. táblázat. A nonprofit szervezetek székhelyének típusa a szervezetek tevékenysége szerint (%)

	szervezet tulajdona	állami tulajdon	helyi önkormányzat	egyház	alapítványi tulajdon	valamely tag magánlakása	bérelt magánlakás	egyéb	n.v.	összesen
kultúra, közművelődés	7,7	1,9	31,7	13,5	5,6	27,2	4,5	6,4	1,5	100
sport, szabadidő	4,1	4,1	27,0	6,8	2,7	31,1	5,4	16,2	2,7	100
oktatás, kutatás	15,8	4,2	13,7	18,9	13,7	18,9	6,3	8,4	0,0	100
szociális segítségnyújtás	18,5	1,5	10,8	29,2	7,7	20,0	6,2	4,6	1,5	100
gazdaság-, település- és közösségfejlesztés	9,4	4,7	18,8	15,6	4,7	28,1	10,9	7,8	0,0	100
összesen	9,4	2,6	26,1	15,0	6,4	26,0	5,5	7,6	1,3	100

Forrás: saját szerkesztés.

Az önkormányzati és egyházi szerepvállalás a szervezetek székhelyének biztosításában jelentősen függ attól, hogy az egyes szervezetek milyen településeken működnek. Már az előző eredményekből is látszott, hogy az önkormányzat és az egyház szerepe különösen falun válik fontossá, ahol a saját és az alapítványi tulajdonban lévő székházak ritkábbak (Kiss D. 2010), viszont a településtípus mellett hasonlóan jelentős az etnikai tényező is.¹ A többen élő magyarok az állami és önkormányzati intézmények jelentős részét nemcsak hogy saját intézményként használhatják (Kiss D. 2010), hanem ugyanakkor jelentős támogatást is kapnak ezek részéről. Az eredmények azt mutatják, hogy a székhelyföldön működő szervezetek 44,4 százaléka olyan ingatlanban működik, amelyet a helyi önkormányzat bocsátott a rendelkezésére. Ezzel szemben más megyékben csupán a szervezetek 12–22 százaléka működik önkormányzati tulajdonú székhelyen. A saját tulajdonban tevékenykedő szervezetek aránya Szeben, Temes és Hunyad megyében a legmagasabb, ott ahol a magyarság számaránya a legkisebb, ami erős, szórányközpontként működő szervezetekre utal. Az egyház szerepvállalása a működéshez szükséges székhely biztosításában Máramaros, Beszterce-Naszód, Fehér, Brassó és Arad megyék által alkotott csoport esetén tűnik a legjelentősebbnek. Azokban a megyékben, ahol a magyarság aránya 5–10 százalék között található, a magyar nonprofit szervezetek 28 százaléka működik egyházi tulajdonú ingatlanban. Ugyanakkor ez az arány a teljes vizsgált szervezeti körben csupán 17 százalék körüli.

A nonprofit szervezetek irodai felszereltségét illetően elsősorban a kommunikációs infrastruktúrára koncentráltunk, külön rákérdezve a tulajdonlás mellett a használati lehetőségekre. A kulturális szervezetek minden eszköz tekintetében a saját tulajdonú eszközök esetén jelentősen el vannak maradva az átlagtól. A hozzáférésük viszont valamivel jobb, mint az átlagé, ez pedig valamennyivel csökkenti az elmaradást. Amint azt később is látni fogjuk, a szociális, valamint az oktatással, kutatással foglalkozó szervezetek a legjobban felszereltek.

3. táblázat. A nonprofit szervezetek székhelyének típusa etnikai arányok szerint (%)

	szervezet tulajdona	állami tulajdon	helyi önkormányzat	egyház	alapítványi tulajdon	valamely tag magánlakása	bérelt magánlakás	egyéb	n.v.	összesen
Hargita, Kovászna, Maros egy része	6,6	1,8	44,4	8,5	3,0	24,5	5,1	6,0	0,0	100
Szatmár, Bihar, Szilágy, Kolozs, Maros egy része	10,4	2,3	11,7	20,6	8,6	26,4	8,1	8,1	3,7	100
Máramaros, Beszterce-Naszód, Fehér, Brassó, Arad	6,1	4,4	21,9	28,1	6,1	18,4	3,5	11,4	0,0	100
Szeben, Temes, Hunyad	21,3	5,3	13,3	14,7	13,3	22,7	1,3	5,3	2,7	100
Összesen	9,4	2,7	25,1	16,6	6,6	24,4	5,9	7,5	1,8	100

Forrás: saját szerkesztés.

4. táblázat. A kulturális szervezetek infrastrukturális eszközökkel való ellátottsága (%)

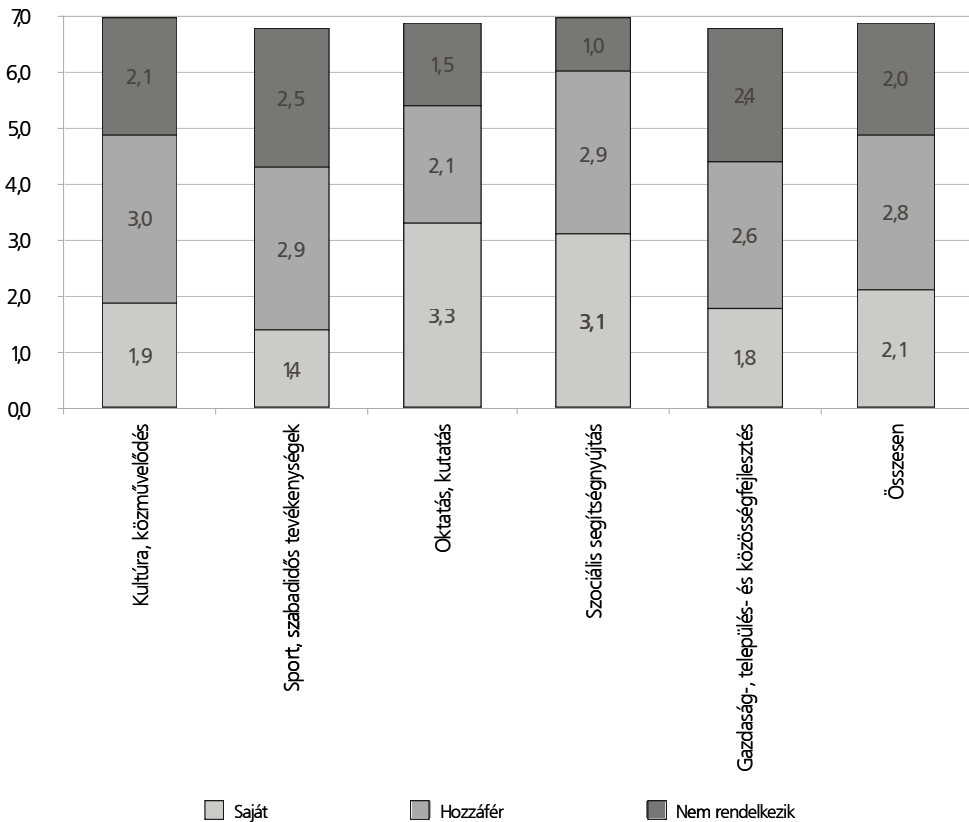
	2003			2009 teljes			2009 kulturális		
	saját	használat	nincs	saját	használat	nincs	saját	használat	nincs
számítógép	41,6	32,9	25,5	45,2	37,2	17,5	48,0	34,8	17,3
nyomtató	34,6	31,5	33,8	37,1	39,9	23,0	41,8	37,0	21,2
fénymásoló	21,9	33,7	44,4	26,5	40,6	33,0	31,8	38,9	29,3
internet-csatlakozás	36,8		58,7	27,1	47,8	25,1	31,4	44,7	23,9
telefon	30,0	47,4	22,6	18,6	47,5	33,9	22,8	44,0	33,2
mobiltelefon	17,1	14,1	68,8	20,0	45,2	34,8	22,1	43,3	34,6
fax	22,5	34,4	43,1	14,5	43,4	42,1	20,9	40,2	38,9
személygépkocsi	14,0	12,5	73,5	8,26	21,74	70,0	9,7	21,4	68,9

Forrás: Csata–Kiss D.–Kiss T. (2004; 2005), saját adatok.

Sajnálatos tényként állapítható meg, hogy a 2009-es adatok tanulságai szerint az erdélyi magyar nonprofit szervezetek körülbelül egyharmada egyáltalán nem rendelkezett az alapvető kommunikációs eszközökkel, és közel negyedének nem volt internet-csatlakozása. A legteljesebb a számítógéppel való ellátottság, a legritkább pedig a szervezetek rendelkezésére álló személygépkocsi.

A szervezetek eszközökkel való ellátottságának vizsgálatakor kiválasztottuk az irodai infrastruktúrát és a személygépkocsit. Előbbiekből egy indexet készítettünk és úgy hasonlítottuk össze a különböző típusú szervezeteket.²

3. ábra. Az erdélyi magyar nonprofit szervezetek irodai eszközökkel való ellátottsága



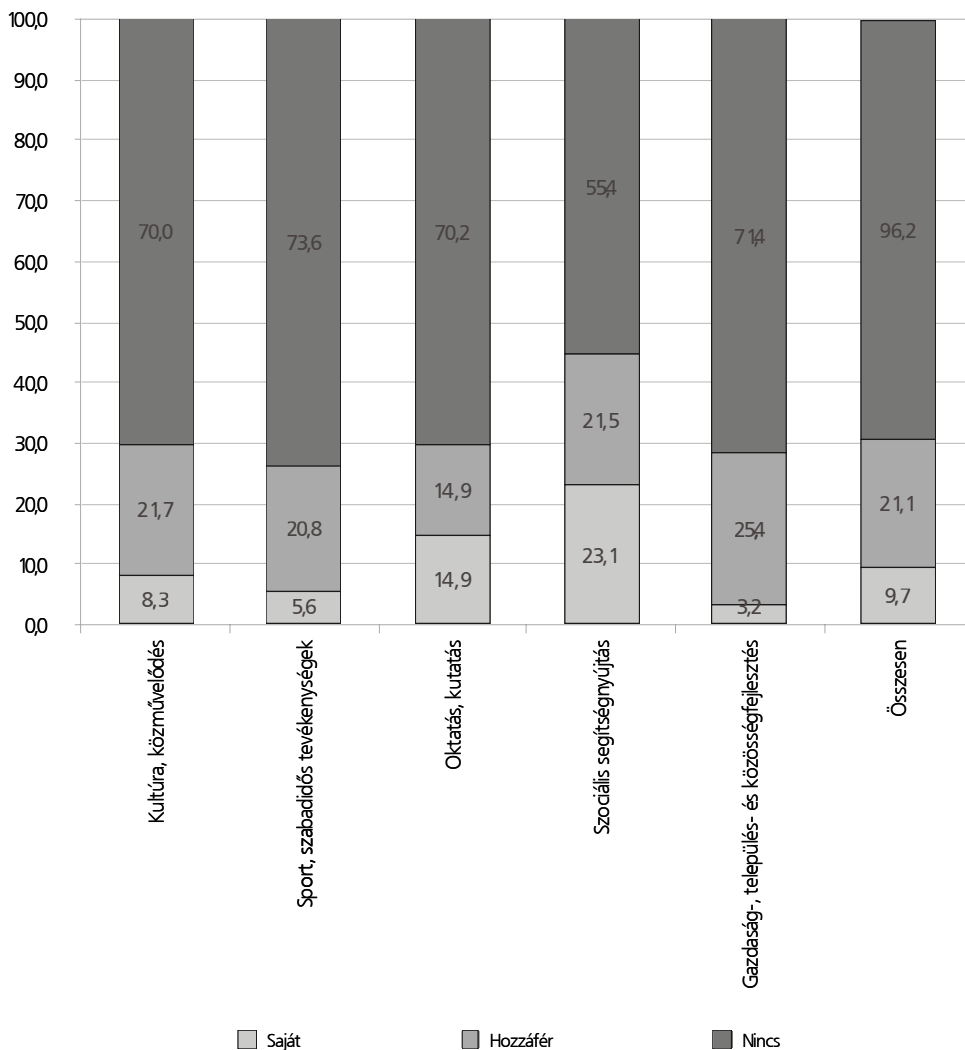
Forrás: saját szerkesztés.

Az eredmények azt mutatták, hogy a legjobban felszerelt szervezetek az oktatás, kutatás, valamint a szociális segítségnyújtás területén működő szervezetek. Ezek átlagosan körülbelül 3-3 saját eszközzel rendelkeznek, és további 2-3 eszközhöz van hozzáféré- sük. A legkevesebb saját eszközzel a sport- és szabadidős tevékenységet folytató szerve- zetek, valamint a gazdaság-, település- és közösségfejlesztéssel foglalkozó szervezetek rendelkeznek (átlagosan 1,4, valamint 1,8 eszközzel).

A 2003-as felmérés eredményei szerint az erdélyi kulturális intézmények 14,0 százalé- ka rendelkezett *saját gépjárművel*, további 12,5 százaléka pedig mások járművét használ- hatta szükség esetén (Csata–Kiss D.–Kiss T. 2004). A tanulmányból nem derül ki, hogy a nonprofit háttérű kulturális intézmények esetében milyenek voltak ezek az arányok, a székelyföldi kutatás eredményeit bemutató tanulmányban pedig egyáltalán nem tértek ki a gépkocsihasználatra (Miklós 2005). A 2009-es felmérésünk eredményei azt mutatták, hogy a nonprofit háttérű kulturális szervezetek 8,3 százaléka rendelkezett saját gépkocsi- val és további 21,8 százalékuk fért hozzá ingyenesen autóhoz. Ez az arány átlagosnak

mondható az erdélyi (beleértve a Székelyföldet is) magyar nonprofit szervezetek között (a teljes szervezeti kör 9,7 százaléka rendelkezett saját, 21,1 százaléka pedig használatban lévő gépkocsival). A legjobban ellátottak a szociális szervezetek, amelyek közel negyede rendelkezik saját, és további ötöde ingyenesen rendelkezésre álló gépkocsival. A többi szervezet esetén átlaghoz közeli, 30 százalék körüli a gépkocsihoz való hozzáférés, csupán a saját autó és a használatban lévő autó közötti arányok változnak. A saját autóval való rendelkezés az oktatással és kutatással foglalkozó szervezetek esetén jelentős még, ezek 14,9 százalékának van saját autója.

4. ábra. Az erdélyi magyar nonprofit szervezetek gépkocsival való ellátottsága (%)



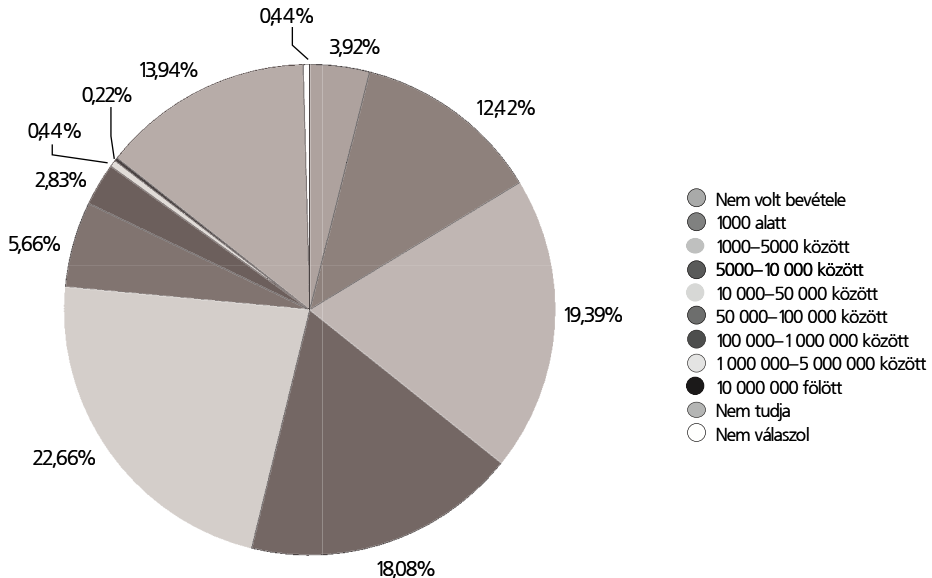
Forrás: saját szerkesztés.

Pénzügyi erőforrások

A pénzügyi erőforrásoknál 2009-ben a szervezetek pénzbevételének nagyságát, valamint bevételüknek a pénzforrások származása szerinti szerkezetét vizsgáltuk. A bevételek nagyságának indikátoraként a 2007. évi teljes költségvetés mértékét használtuk, a szervezetek pénzbeli bevételeinek eredetére vonatkozóan pedig 13 lehetséges forrásra kérdeztünk rá. Két dolgot szerettünk volna megtudni: az egyes forrásokból volt-e bármilyen mértékű bevétele a szervezetnek, illetve melyik forrás volt a legjelentősebb a szervezet működése szempontjából. Ily módon a leggyakoribb és a legfontosabb forrásról próbáltunk meg képet alkotni. 2014-ben, az összehasonlító vizsgálat során, ezen kívül megvizsgáltuk azt is, hogy mennyire összetett és változatos a szervezetek jövedelemszerkezete, hányféle forrásból jutnak bevételhez.

A kulturális szervezetek (n=459) költségvetési adatai azt mutatták, hogy kevés olyan szervezet van, amelyik pénzforráshoz egyáltalán nem jut hozzá. A legtöbb szervezet az évi 10 000–50 000 lej (körülbelül 666 000–3 333 000 forint) közötti összeggel gazdálkodik között van, ezeket pedig szinte azonos arányban az 1000–5000 lej (66 000–333 000 forint) és az 5000–10 000 lej (333 000–666 000 forint) közötti költségvetésű szervezetek követik (5. ábra).

5. ábra. A kulturális szervezetek eloszlása az éves költségvetés mérete szerint (lej, %)

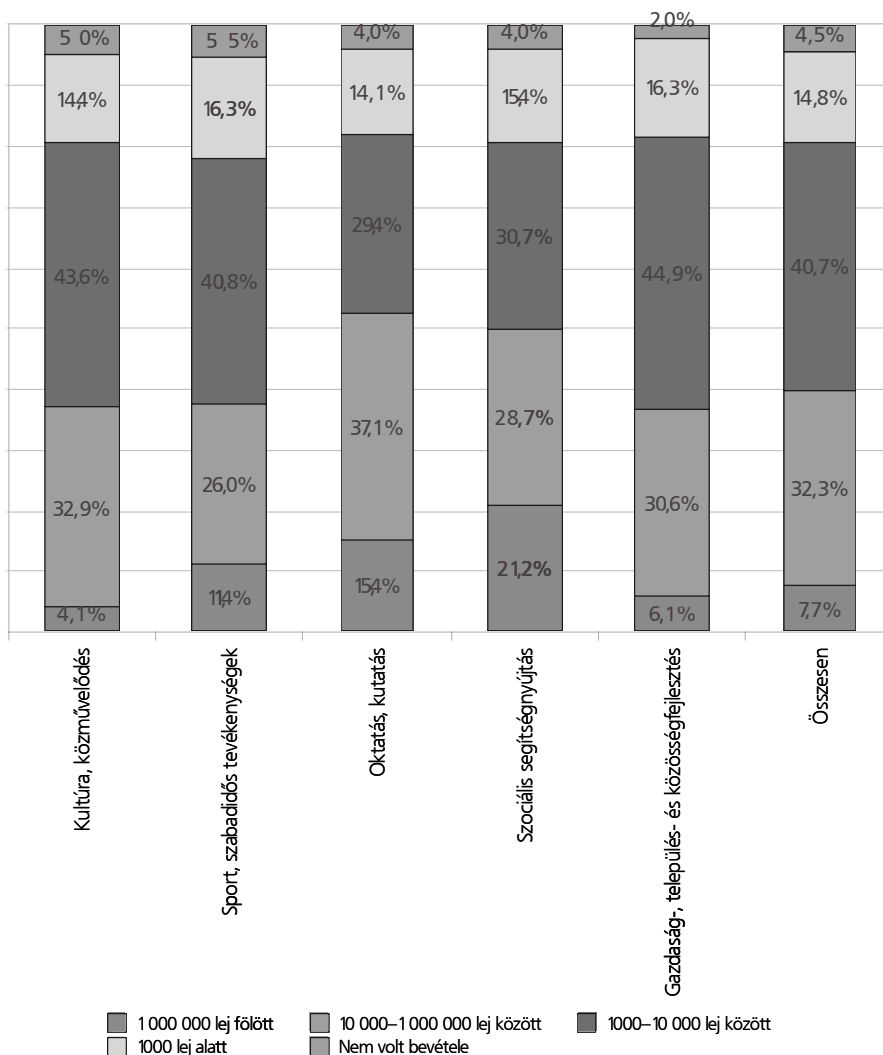


Forrás: saját szerkesztés.

Az összehasonlító vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy akárcsak az infrastrukturális felszereltség esetén, a pénzügyi erőforrások mértéke esetében is az oktatás-kutatás és a

szociális tevékenységet folytató szervezetek rendelkeznek több erőforrással ($\chi^2 = 33,447$; $p = 0,006$). Amint azt a 6. ábrán is látjuk, az említett két kategórián belül a szervezetek körülbelül fele 10 000 lej fölötti éves költségvetéssel rendelkezik, míg a többi kategóriában ezek az arányok jóval alacsonyabbak (40 százalék alattiak). A különbségek a különböző típusú szervezetek között elsősorban a magasabb költségvetési kategóriáknál jelentős, ugyanis a bevétellel nem rendelkező szervezetek és az évi kevesebb, mint 1000 lejből gazdálkodó szervezetek aránya hasonló a különböző tevékenységű szervezetek között.

6. ábra. A nonprofit szervezetek éves költségvetésének összehasonlító vizsgálata tevékenységi terület szerint (lej, %)



Forrás: saját szerkesztés.



Fotó/Katona Krisztina

A bevételek nagyságrendje szerinti kategóriákat összehasonlítva azt találjuk, hogy míg az alsó és középső kategóriák esetén a szervezetek eloszlása nagyjából hasonló és követi a szervezetek általános eloszlását, addig a leggazdagabb szervezetek között (1 millió lej fölötti éves költségvetésű szervezetek esetén) sokkal kiegyenlítettébb arányban találhatók meg a különböző tevékenységű szervezetek. Ebben a csoportban a kulturális szervezetek már csak 32,7 százalékban szerepelnek (míg a többi kategóriában 60–66 százalék között), az oktatási, kutatási tevékenységű szervezetek 24,5 százalékkal, a szociális szervezetek 22,4 százalékkal, de a leggazdagabb szervezetek között a sport- és szabadidős tevékenységű szervezetek is 14,3 százalékkal képviselik magukat. A gazdaság-, település- és közösségfejlesztéssel foglalkozó szervezetek aránya ebben a költségvetési kategóriában 6,1 százalék.

A kulturális szervezetek *bevételeinek eredetével* kapcsolatosan az derült ki, hogy az erdélyi magyar nonprofit kulturális szervezetek között a leggyakoribb bevételi forrásnak a hazai forrásból származó, pályázati úton elnyert támogatások bizonyultak: a szervezetek közel háromnegyede nyert valamilyen mértékű támogatást romániai pályázati forrásból. Gyakoriság szempontjából ezt a szponzori támogatások, a hazai magánszemélyek adományai és a 2 százalékos adófelajánlások követik. A legfontosabb bevételi források listáját a hazai pályázati források vezetik, a „más külföldi források” (valószínűsíthetően a magyarországi pályázati pénzek és támogatások) és a szponzori támogatások előtt. A lista végén az egyházi támogatások találhatók, mivel csupán a szervezetek 0,9 százaléka számára jelentették ezek a legfontosabb bevételi forrást.

5. táblázat. A szervezetek bevételi forrásai és legfontosabb bevételi forrásai (%)

Pénzügyi források	Kulturális szervezetek (n= 468)		Minden szervezet (n= 724)	
	Volt bevétele	Legfontosabb bevételi forrás	Volt bevétele	Legfontosabb bevételi forrás
Pályázati támogatások hazai forrásból	74,6	39,6	65,6	31,4
Szponzorálások	66,8	13,6	58,1	11,5
Hazai magánszemélyek adománya	64,2	7,0	56,5	7,6
2%-os adófelajánlás	59,6	6,5	51,5	1,7
Állami támogatások pályázati úton	45,6	14,8	35,1	10,9
Saját rendezvények, szolgáltatások bevétele	38,0	5,5	28,4	3,7
Tagdíjak	37,4	4,5	31,9	5,2
Pályázati támogatások más külföldi forrásból	35,1	17,3	27,9	13,4
Külföldi magánszemélyek adománya	20,8	1,9	18,0	1,9
Egyházi támogatások	18,9	0,9	15,7	2,1
Állami támogatások alanyi jogon (nem pályázati úton)	16,8	6,4	8,7	2,1
Más forrásokból	12,7	2,5	8,9	2,3
Saját gazdasági tevékenység bevétele	10,2	1,9	7,3	1,5
Pályázati támogatások EU-s forrásból	8,7	4,0	10,2	4,7

Forrás: saját szerkesztés.



Fotó/Katona Krisztina

Az összehasonlító vizsgálat során a három leggyakoribb bevételi forrás esetén nem találunk különbséget a szervezetek között, azonban a 2 százalékos adófelajánlások, a külföldi magánszemélyektől származó adományok, a külföldi pályázati támogatások, egyházi támogatások, valamint az EU-s forrásokból származó pályázatok esetén igen.

A 2 százalékos adófelajánlások a szervezetek 60,5 százaléka számára jelentenek bevételi forrást. A szervezetek között az oktatás-kutatás és a szociális tevékenységű szervezetek vannak felülreprezentálva, előbbiek közel háromnegyedénél (74,4 százalék), utóbbiak több mint kétharmadánál (69,6 százalék) jelenik meg ez a bevételi forrás. Ezzel szemben a sport- és szabadidős, illetve a gazdaság-, település- és közösségfejlesztés tevékenységet folytató szervezetek sokkal ritkábban támaszkodhatnak kétszázalékos adófelajánlásokra (47,5, illetve 52,6 százalék) ($p=0,007$). Mindez nem meglepő, ha arra gondolunk, hogy az oktatási szervezetek között nagyon sok az iskolai egyesület, alapítvány, akik a gyerekek szüleinek keresztül nagyon sok adófelajánlást tudnak gyűjteni, míg a szociális tevékenységű szervezetek számára szívesen adományoznak az emberek.

Az oktatási és a szociális tevékenységű szervezetek szintén felülreprezentáltak a külföldi magánszemélyektől származó adományok, valamint a külföldi pályázati támogatások esetében is. Míg a külföldi pályázatok inkább az oktatási szervezeteknél jelennek meg hangsúlyosabban, addig a külföldi magánszemélyek adományai a szociális szervezeteknél. Az egyházi támogatások szintén a szociális szervezeteknél jelennek meg a leg hangsúlyosabban ($p=0,000$). Míg a szociális tevékenységű szervezetek 41,7 százaléka jelezte, hogy van egyházi támogatásból származó bevétele, addig a többi szervezet csupán 12–19 százaléka. Ennél a bevételi forrásnál erőteljesen alulreprezentáltak a gazdaság-, település-, közösségfejlesztés tevékenységű szervezetek.

A sport- és szabadidős tevékenységű szervezetek azzal tűnnek ki, hogy alulreprezentáltak mind a 2 százalékos adófelajánlás, külföldi pályázatok és a külföldi magánszemélyektől érkező adományok tekintetében, mind pedig az EU-s forrásokból származó pályázatok esetében. Az EU-s forrásoknál ugyanakkor az oktatási, kutatási és a gazdaság-, település-, közösségfejlesztés tevékenységű szervezetek felülreprezentáltak ($p=0,004$).

A *legfontosabb források* esetén az alacsony esetszámok miatt már nehezebb szignifikáns különbségeket találni, azonban három bevételi forrás esetén mégis találtunk ilyet. A külföldi pályázatok az oktatás és kutatás tevékenységű szervezetek esetében szignifikánsan nagyobb arányban jelennek meg, mint legfontosabb bevételi forrás (26,5 százalék, míg az átlag csupán 16,6 százalék), ugyanakkor a sport- és szabadidős, valamint a gazdaság-, település- és közösségfejlesztéssel foglalkozó szervezetek esetén a külföldi pályázatok csupán a szervezetek 7 százalékának jelentenek elsődleges bevételi forrást. A szponzorálás a sport- és szabadidős, valamint a szociális szervezeteknél számít jelentősebb forrásnak (az oktatás és kutatás esetén pedig kevésbé jelentősnek), ugyanakkor a külföldi magánszemélyek adományai, mint legfontosabb forrás a szociális szervezeteknél jelenik meg hangsúlyosan (10,6 százalék, miközben az átlag csupán 3 százalék).

Végül kíváncsiak voltunk arra is, hogy az egyes területeken van-e különbség a szervezetek között abban, hogy mennyire komplex a forrásbevonó képességük, hányféle forrást tudnak mozgósítani a szervezet tevékenységének fenntartására. Az általunk vizsgált

öt tevékenységi kategóriában a jövedelemforrások száma normál eloszlást követ, a 767 szervezet átlagosan 4,2 típusú bevételi forrást tud mozgósítani. A szervezetek 5,4 százaléka nem sorolt fel egyetlen forrást sem, a legtöbb forrást, szám szerint tizenkettőt pedig egyetlenegy szervezet (az esetek 0,13 százaléka) nevezett meg. A legtöbb szervezet öt különböző forrásra támaszkodik. Az átlagot leginkább a kulturális szervezetek átlaga határozza meg (4,2 pont). Az oktatási és kutatási, valamint a szociális tevékenységű szervezetek az átlagnál több (4,5; valamint 4,8), míg a sport- és szabadidős, valamint a gazdaság-, település- és közösségfejlesztés tevékenységű szervezetek inkább az átlagnál kevesebb forrást jelöltek meg (3,7; valamint 3,8). A különbség statisztikailag is szignifikáns ($F=3,039$; $p=0,017$).

A kulturális szervezetek infrastrukturális és pénzügyi erőforrásai között szoros kapcsolatot találunk. A magasabb bevétellel rendelkező szervezetek szignifikánsan több esz-közzel rendelkeznek ($n=393$; $F=17,256$; $p=0,000$), és a bevételi struktúrájuk is komplexebb, ugyanis a kevesebb bevétellel rendelkező szervezetek általában kevesebb típusú bevételi forrást tudnak mozgósítani ($n=393$; $F=33,105$; $p=0,000$).

Hasonlóan, míg a bevétel nélküli és 1000 lej alatti költségvetéssel rendelkező szervezetek 5,6–5,6 százaléka rendelkezik csupán saját gépkocsival, és ez az arány az 1000–10 000 lej közötti bevételű szervezeteknél is csupán 2,9 százalék, addig a 10 000–1 000 000 lej közötti költségvetésű szervezetek 13,3 százaléka, az ennél is nagyobb bevétellel rendelkezőknek pedig 43,8 százaléka rendelkezik saját autóval ($n=386$; $\chi^2=41,863$; $p=0,000$). Mindezen különbségek az öt tevékenységtípushoz tartozó szervezetek mintáján és a teljes vizsgált szervezeti körre is szignifikánsak.³

Humán erőforrások

Az erdélyi magyar nonprofit szervezetek humán erőforrással való ellátottságával kapcsolatosan a kutatás során a szervezetek alkalmazottainak számát, azok iskolai végzettségét, valamint a szervezetek által foglalkoztatott önkéntesek számát kérdeztük. Egy későbbi kutatás során azonban bebizonyosodott, hogy 2009-ben nem sikerült a romániai magyar nonprofit szektor foglalkoztatási potenciálját pontosan felmérni.⁴ Ezért most sem a foglalkoztatottak számával, sem pedig a különböző tevékenységű szervezetek közötti megoszlásával nem foglalkozhatunk, csupán két eredményt emelnénk ki a kutatás tanulságai közül. Az egyik ilyen eredmény az volt, hogy az elért szervezetek között az összes alkalmazottat a szervezetek 13,5 százaléka alkalmazta, a másik pedig, hogy a két legjelentősebb alkalmazó szektor a szociális, valamint az oktatási-kutatási szektorok voltak. A 2009-es adatok szerint az alkalmazottak körülbelül 70 százaléka dolgozott e két típusba tartozó szervezeteknél.

A kulturális szervezetek esetén viszonylag bátrabban fogalmazhatunk az alkalmazottak számát illetően, mivel van esély arra, hogy jobb arányban sikerült megtalálni őket, mint a többi területen tevékenykedő szervezetet. A 2009-es adatok szerint az erdélyi magyar nonprofit kulturális szervezetek 155 személynek adtak munkát, közülük 115 sze-

mély teljes állásban, 44 pedig részmunkaidőben dolgozott a szervezeteknél. Továbbá azt is láttuk, hogy ezeket a személyeket a kulturális szervezetek 14,3 százaléka alkalmazza, a szervezetek döntő többségének nincs alkalmazottja. A szervezetek viszonylag kisméretűek, csupán 0,4 százalékuknak van több mint 16 alkalmazottja, 1,3 százalékuk 6–15, 8,5 százalékuk 1–5 alkalmazottal működik. Sajnos korábbi felmérésekből nem rendelkezünk összehasonlítható adatokkal, csupán azt tudjuk, hogy a nyugat- és közép-erdélyi régióban lévő kulturális intézmények (beleértve az állami háttérűeket is) 32,6 százalékának volt foglalkoztatottja 2003-ban, legtöbbjük egy-két alkalmazottal működött (Csata–Kiss D.–Kiss T. 2004).

6. táblázat. A kulturális szervezetek eszközeinek és bevételi forrásainak száma költségvetési kategóriák szerint

	szervezetek száma	eszközök átlagos mennyisége	szórás	bevételi források átlagos száma	szórás
Nem volt bevétele	18	1,2	2,431	1,4	2,148
1000 lej alatt	57	1,0	1,817	2,8	2,150
1000–10 000 lej között	172	1,5	2,012	4,1	1,657
10 000–1 000 000 lej között	130	2,4	2,291	5,2	1,837
1 000 000 lej fölött	16	5,3	1,922	6,2	2,007
Összesen	393	1,9	2,267	4,2	2,111

Forrás: saját szerkesztés.

A 2009-es kutatás eredményei továbbá azt mutatták, hogy a vizsgált szervezetek (n=835) túlnyomó többségének (81 százalék) nincs egyetlen alkalmazottja sem, 11 százalékának 1–5 alkalmazottja, 3 százalékának 6–15 alkalmazottja, 1 százalékának 16–50 alkalmazottja és kevesebb mint 1 százalékának több mint 50 foglalkoztatottja volt. A területeket összehasonlítva azt látjuk, hogy a szociális szervezetek közel fele rendelkezik alkalmazottakkal, és a kisebb (csupán 1–5 személyt alkalmazó) szervezetek mellett jelentős a több alkalmazottat foglalkoztató szervezetek aránya is. Hozzájuk hasonlóan még az oktatási, kutatási területen tevékenykedő szervezetek között találunk olyanokat jelentősebb arányban, amelyek több alkalmazottat is foglalkoztatnak. A többi területen a nagyobb szervezetek aránya elenyésző.

A 2009-es kutatás során a nonprofit szervezeteknél dolgozók *iskolai végzettségét* tekintve azt láttuk, hogy az alkalmazottak több mint fele felsőfokú végzettségű, harmada középfokú és csak 15 százaléka rendelkezik ennél alacsonyabb végzettséggel. Az összehasonlítható vizsgálat eredményei ugyanakkor azt mutatták, hogy az alkalmazott humán erőforrás iskolai végzettség szerinti összetétele különböző szerkezetet követ a különböző tevékenységű szervezetek esetén (7. ábra).

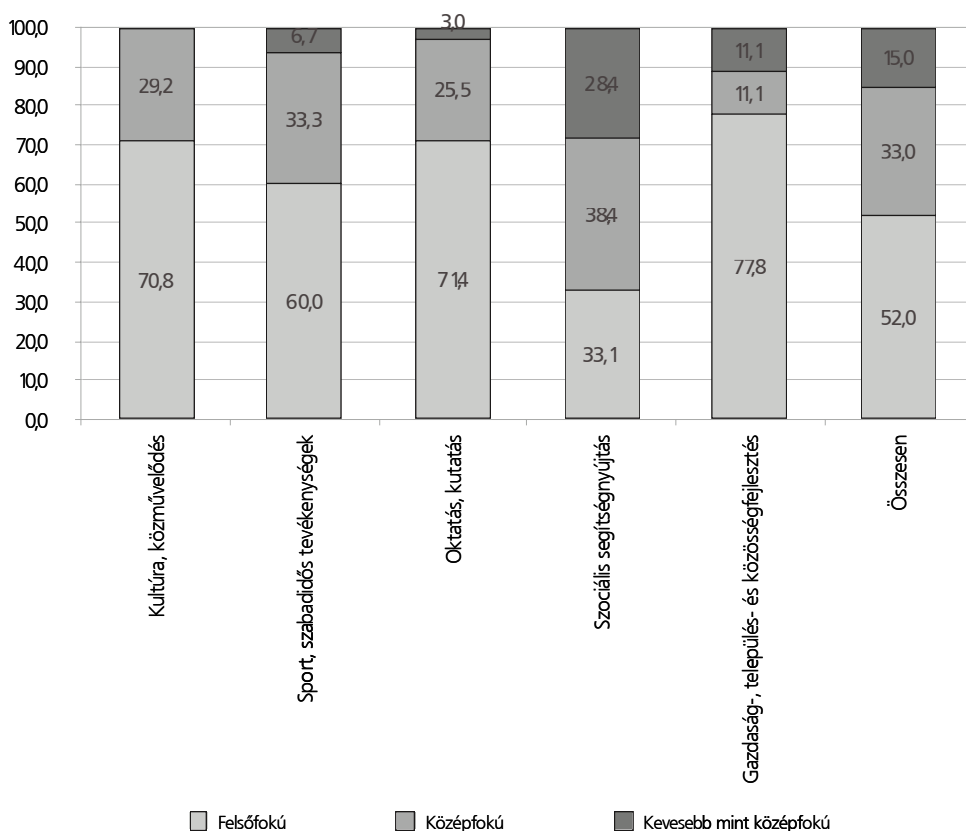
A kulturális szférában egyáltalán nem találunk olyan alkalmazottat, akinek ne lenne legalább középfokú végzettsége, a felsőfokú végzettségűek aránya 70,8 százalék, a



Fotó/Katona Krisztina

középfokú végzettségűeké pedig 29,2 százalék. Ezek az arányok összhangban vannak az előző kutatások eredményeivel is. A 2003-as kutatás alkalmával a kérdést kissé eltérően operacionalizáltuk, de hasonló eredményeket kaptunk. A kulturális intézmények alkalmazottai főleg felső- és középfokú végzettségűek voltak: felsőfokú végzettségű alkalmazottja az intézmények 68,7 százalékának, középfokú az intézmények 62,8 százalékának volt, ezzel szemben alacsonyabb végzettséggel rendelkező alkalmazottakkal csupán az intézmények 13,3 százaléka rendelkezett. Ebből azt a következtetést vontuk le, hogy a kulturális intézményi szféra elsősorban a felső- és középfokú végzettségűek számára nyújt megélhetést. Ez az eredmény érthető, mivel a szóban forgó intézményeknek céljaik eléréséhez elsősorban valamilyen kulturális „szakszemélyzetre” van szükségük, akik az esetek többségében valószínűleg felsőfokú végzettségűek. Az alacsonyabb képzettségű segédszemélyzet alkalmazására csak abban az esetben kerülhet sor, ha az intézmények anyagi lehetőségei ezt lehetővé teszik (Csata–Kiss D.–Kiss T. 2004), illetve valószínűleg az állami, önkormányzati kulturális intézmények esetén a kiegészítő személyzet tartozhat ide.

7. ábra. Az erdélyi magyar nonprofit szervezetek alkalmazottainak szakmai végzettsége (%)



Forrás: saját szerkesztés.

Az oktatási és kutatási területen hasonlóan magasan képzett humán erőforrást találunk, akárcsak a gazdaság-, település- és közösségfejlesztés terén tevékenykedő szervezetek esetén. Utóbbiaknál több olyan személyt találunk, akiknek nincs legalább középfokú végzettsége, de ugyanakkor a felsőfokú végzettségűek aránya itt a legmagasabb. A sport- és szabadidős tevékenységű szervezeteknél a felsőfokú végzettségűek aránya alacsonyabb és egyaránt jelen vannak a középfokú és az alacsonyabb iskolai végzettségűek is. A szociális szféra viszont speciális helyzetben van. Láttuk, hogy ez a legnagyobb foglalkoztató az összes tevékenységi terület közül. A professzionizálódott szociális szervezetek pedig különböző szociális szolgáltatásokat biztosítanak, amelyben egyaránt szükség van a különböző iskolai végzettségű személyekre a segítő szakemberektől a szakápolókön, nevelőkön át egészen a kisegítő személyzetig. Így a szociális szféra által alkalmazott személyek esetében igen változatos képet kapunk. Csupán az alkalmazottak harmada rendelkezik felsőfokú végzettséggel, 38,4 százaléka középfokú végzettséggel és 28,4 százaléka ennél alacsonyabb iskolai végzettséggel bír.

Az *önkéntesek* fontos szerepet töltenek be a nonprofit szervezetek működésében. A kulturális intézmények számára különösen fontosak, főleg, ha azoknak pénzühiány miatt nem áll módjukban alkalmazottat megfizetni. 2003-ban a teljes Kárpát-medencei magyar intézményrendszerhez képest Erdélyben nagyobb szerep jutott az önkénteseknek: az önkéntesek nélkül tevékenykedő szervezetek aránya jelentősen kisebb (12,8 százalék a 19 százalékhoz képest). Ez az arány Székelyföldre is alacsonynak számít, hiszen ott az önkéntes segítők nélkül működő intézmények aránya 16 százalékos volt. Továbbá azt tapasztaltuk, hogy általában az anyagi és emberi erőforrásokkal rosszabbul ellátott szóránnytelepüléseken nagyobb az önkéntesek száma (a 20 százaléknál kevesebb magyar lakójú települések intézményeinek csak 6,5 százalékánál nincsenek önkéntesek). Erdélyben a kisvárosok állnak ebből a szempontból jól (73 százalék), ám tudjuk, hogy Székelyföldtől eltérően e régióban a kisvárosok nagy része egyúttal szóránnytelepülés is (Csata–Kiss D.–Kiss T. 2004).

A 2009-es kutatásunkban már az önkéntesek számát is sikerült meghatározni. Az adatbázisba került szervezetek körülbelül 15 ezer önkéntes rendszeres segítségére számíthatnak. Ezek közül 11952 személy önkénteskedik azon szervezeteknél, amelyek a 2014-es összehasonlító vizsgálatunkba bekerültek. Ezen önkéntesek közel kétharmada (64,9 százalék) végez önkéntes munkát a kulturális szervezeteknél (7 táblázat). A többi szervezet pedig szinte hasonló arányban osztozik meg az önkénteseken, mindegyik szférában körülbelül 1000–1100 önkéntest találtunk.

Bár látszólag úgy tűnik, hogy a gazdaság-, település- és közösségfejlesztés, a kulturális és a szociális tevékenységű szervezetek valamivel több személy rendszeres önkéntes munkájára számíthatnak (16–17 személy szervezetenként), a sport- és szabadidős, illetve az oktatás-kutatás területen tevékenykedő szervezetek valamivel kevesebb, 11–13 személyre. A szervezetek között tevékenységtípus szerint nincs szignifikáns különbség abban, hogy hány önkéntest tudnak foglalkoztatni ($F=1,477$; $p=0,207$).

7. táblázat. Az erdélyi magyar nonprofit szervezetek önkéntes-foglalkoztatási potenciálja tevékenységi területek szerint

	szervezetek száma	szervezetek aránya	önkéntesek száma	önkéntesek aránya	átlag
kulturális	459	61,11%	7760	64,93%	16,91
sport- és szabadidős	74	9,85%	1011	8,46%	13,66
oktatás, kutatás	92	12,25 %	1056	8,84%	11,48
szociális	62	8,25%	1007	8,43%	16,24
gazdaság-, település- és közösségfejlesztés	64	8,52%	1118	9,35%	17,47
összesen	751	100%	11952	100%	15,91

Forrás: saját szerkesztés.

Az önkéntesbevonási képességet sem a szervezetek bejegyzési helye szerinti település típusa, sem pedig a szervezetek alkalmazottainak számával mért mérete nem befolyásolja.⁵ A kulturális szervezetek esetén (n=389) viszont azt találtuk, hogy a nagyobb költségvetésű szervezetek átlagosan több önkéntest tudnak foglalkoztatni, mint a kisebb költségvetésű szervezetek (F=2,489; p=0,043). Ez az eredmény ellentmond a 2003-as kutatás alapján megfogalmazott azon kijelentésnek, mely szerint a kulturális intézmények esetében különösen akkor fontosak az önkéntesek, amikor az intézményeknek pénzühiány miatt nem áll módjukban alkalmazottat megfizetni, ugyanis azt látjuk, hogy legalábbis a nonprofit hátterű kulturális szervezetek esetén a nagyobb költségvetésű szervezetek tudnak több önkéntest bevonni tevékenységeikbe.

8. táblázat. Az önkéntesek számának vizsgálata a különböző költségvetési kategóriák szerint a kulturális szervezetek esetén

	szervezetek száma	önkéntesek átlagos száma
Nem volt bevétele	18	178
1000 lej alatt	56	12,9
1000–10 000 lej között	170	14,2
10 000–1000 000 lej között	130	20,7
1000 000 lej fölött	15	27,1
Összesen	389	16,8

Forrás: saját szerkesztés.

Az adatbázis többi szervezete esetén (n=341) a költségvetés mérete szerint nem találtunk szignifikáns különbséget (F=1,572; p=0,181).

A nonprofit szektor kapcsolódása más intézményszférához – a kulturális szervezetek kapcsolati tőkéje

A szervezetek kapcsolati tőkéje szintén erőforrásaik részét képezi. A kapcsolataik rendszere ugyanakkor azt is jelzi, hogy a nonprofit szektor szereplői az intézményi környezetük közül milyen más szereplőkkel vannak együttműködésben, milyen az intézményi beágyazottságuk (Kiss D. 2010). A civil szervezetek egymás közötti kapcsolatait horizontális, míg más intézményekkel való kapcsolatait vertikális kapcsolatoknak nevezzük. A kutatás során mindkét típusú kapcsolat vizsgálatára lehetőség volt, bár a civil szervezetek egymás közötti kapcsolatait nem vizsgálták annyira részletesen, hogy rákérdezzenek arra is, hogy milyen típusú tevékenységet folytató szervezetekkel van kapcsolatban a válaszadó szervezet. Ezért ezt mélyebben nem tudjuk elemezni, csupán azokat a hasonlóságokat és különbségeket, amelyek a különböző tevékenységű szervezetek között fennállnak az egyes intézménytípusokhoz kötődő kapcsolathálójuk terén.

A teljes adatbázisban szereplő szervezetek a leggyakrabban más civil szervezetekkel vannak kapcsolatban (a szervezetek háromnegyede jelölte be ezt a lehetőséget). Az önkormányzatokkal való kapcsolatokat a szervezetek valamivel több mint kétharmada (68,7 százalék), az egyházzal való kapcsolatokat valamivel több, mint fele (53,2 százalék), gazdasági szervezetekkel való kapcsolatokat valamivel kevesebb, mint negyede (23,6 százalék), politikai párttal való kapcsolatukat pedig valamivel több, mint egyötöde (22,8 százalék) jelölte meg. Ezen kívül egyéb típusú intézményekkel a szervezetek 16,1 százaléka ápol kapcsolatot.

A kulturális szervezetek esetén azt találtuk, hogy leginkább más civil szervezetekkel és a helyi önkormányzatokkal ápolnak kapcsolatokat, ugyanakkor jelentős közöttük azon szervezetek aránya is, akik az egyházakkal is kapcsolatban vannak. Más területen működő szervezetek esetén is hasonló arányokat találunk, azonban van néhány érdekes különbség is (9. táblázat).

9. táblázat. Az erdélyi magyar nonprofit szervezetek különböző intézményekkel való kapcsolatai

	helyi önkormányzat	civil szervezet	egyház	gazdasági szervezet	politikai párt	egyéb
kulturális	71,3%	73,8%	57,0%	19,5%	23,5%	15%
sport-, szabadidős	70,3%	65,2%	25,8%	26,6%	15,3%	10,2%
oktatási, kutatási	51,8%	79,6%	45,7%	28,0%	20,0%	22,8%
szociális	63,9%	80,0%	75,4%	22,8%	22,0%	20,0%
gazdaság-, település-, közösségfejlesztés	79,4%	68,3%	45,2%	40%	19,3%	10,3%
Összesen	69,0%	73,8%	53,6%	23,4%	21,8%	15,5%

Forrás: saját szerkesztés.

Ezen különbségek közül három esetben beszélhetünk statisztikailag is szignifikáns különbségekről. Látható, hogy a gazdaság-, település- és közösségfejlesztő tevékenység-

get folytató szervezetek az átlagnál erősebben kötődnek az önkormányzatokhoz, a szociális, illetve az oktatási-kutatási szervezetek valamivel gyengébben ($\chi^2 = 16,824$; $p = 0,002$). Ugyanígy az egyházakhoz inkább a szociális szervezetek kapcsolódnak erősebben, a sport és szabadidős tevékenységű szervezetek a legkevésbé ($\chi^2 = 37,477$; $p = 0,000$). A gazdasági szervezetekkel való kapcsolatok esetén pedig – ahogy várható is – a gazdaság-, település- és közösségfejlesztéssel foglalkozó szervezetek vannak felülreprezentálva ($\chi^2 = 14,025$; $p = 0,007$).

Szintén szignifikáns különbséget találtunk a különböző tevékenységű szervezetek között abban a tekintetben is, hogy mennyire változatos kapcsolatrendszerrel rendelkeznek. A szervezetek átlagosan 2,4-féle intézménnyel ápolnak kapcsolatokat, azonban a szociális szervezetek, valamint a gazdaság-, település- és közösségfejlesztéssel foglalkozó szervezetek ennél többféle (2,7; illetve 2,5), az oktatás és kutatás, valamint a sport és szabadidős tevékenységű szervezetek viszont ennél kevesebb féle (2,2; illetve 1,8) intézményi kapcsolatot jelöltek meg ($F = 5,132$; $p = 0,000$). A kulturális szervezetek esetében átlagosan 2,4 típusú kapcsolatot találtunk. Az erdélyi magyar nonprofit szervezetekre nem jellemző változatos kapcsolatrendszer, csupán 5 százalékuk jelölt be öt- vagy hatféle intézményi kapcsolatot. A többségük két (27,9 százalék), illetve három típusú (27,1 százalék) intézménnyel van kapcsolatban, csupán egyféle kapcsolatot említett 18,6, négyfélét pedig 13,6 százalékuk.

Bár a kapcsolattípusok száma nem feltétlenül jelenti azt, hogy egy szervezetnek valójában több kapcsolata van más intézményekkel, mégis egyfajta (ha nem is a legjobb) mutatója lehet annak, hogy mekkora kapcsolati tőkével rendelkeznek.

Következtetések

Tanulmányunkban a romániai magyar nonprofit kulturális szervezetek erőforrással való ellátottságát vizsgáltuk. Ennek érdekében a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2009-es kutatásának adatbázisát másodelemeztük, összehasonlítottuk a romániai magyar nonprofit kulturális, oktatási és kutatási, szociális, sport- és szabadidős, valamint gazdaság-, település- és közösségfejlesztéssel foglalkozó szervezeteket.

Megtudtuk, hogy a romániai magyar kulturális szervezetek az átlagnál valamivel kisebb arányban rendelkeznek saját tulajdonú székházzal, leginkább önkormányzati ingatlanokban működnek, vagy valamely tag magánlakásán. Az önkormányzat szerepvállalása, támogatása ugyanakkor elsősorban a tömbmagyar vidékeken jelentős. Infrastrukturális ellátottság tekintetében a kulturális szervezetek minden eszköz tekintetében jelentősen elmaradnak az átlagtól, ami a saját tulajdonú eszközöket illeti, viszont az ingyenes hozzáférésük valamivel jobb, mint az átlagé, ez pedig összességében csökkenti a lemaradásukat. Pénzügyi erőforrásaik megfelelnek a teljes romániai nonprofit szektor egésze átlagának. Leggyakrabban hazai forrásból származó, pályázati úton elnyert támogatásokból, szponzori támogatásokból, hazai magánszemélyek adományaiából és 2 százalékos adófelajánlásokból működnek. A legfontosabb bevételi forrásaik a hazai pályázati források és a „más külföldi források” (valószínűsíthetően a magyarországi pályázati pénzek és támoga-



Fotó/Katona Krisztina

tások). Azt is láttuk, hogy magasan képzett humán erőforrással dolgoznak, bár alkalmazási potenciáljuk kisebb, mint a szociális vagy az oktatási és kutatási tevékenységű szervezeteknek. Önkéntesbevonási képességük megfelel az átlagnak, és úgy tűnik, hogy a nagyobb költségvetésű kulturális szervezetek képesek több önkéntest foglalkoztatni. Intézményes kapcsolataik vizsgálata során úgy találtuk, hogy leginkább más civil szervezetekkel és a helyi önkormányzatokkal ápolnak kapcsolatokat, ugyanakkor jelentős közöttük azon szervezetek aránya is, akik az egyházakkal is kapcsolatban vannak.

A különböző tevékenységű szervezetek összehasonlítása által sikerült azt is megtudnunk, hogy mind infrastrukturális, mind pedig pénzügyi erőforrások tekintetében a szociális és az oktatással-kutatással foglalkozó szervezetek jobban ellátottak, mint a többi szervezet. Az egyes szervezettípusok jelentősen különböznek egymástól bevételi forrásaik szerkezetében és intézményes kapcsolataik szerkezetében is. Ugyanakkor nincs közöttük különbség abban a vonatkozásban, hogy mennyi önkéntest tudnak tevékenységeikbe bevonni. A szociális szervezetek közel fele rendelkezik alkalmazottakkal, és az oktatással, kutatással foglalkozó szervezetek között is jelentős azok aránya, akiknek vannak alkalmazottaik. Ezzel szemben a kulturális szervezeteknél viszonylag kevés szervezet rendelkezik alkalmazottakkal, akik viszont általában magas iskolai végzettségűek.

Az is kiderült, hogy a szervezetek körében az infrastrukturális és pénzügyi erőforrások mértéke között szoros kapcsolat van, az erőforrásokban gazdagabb szervezetek általában többféle erőforrás tekintetében is jobban állnak.

Bár az általunk elemzett adatok már nem frissek, hiszen öt évvel ezelőtt kerültek felvételre, úgy gondoljuk, hogy elemzésük által mégis sikerült nagymértékben hozzájárulni a romániai magyar kulturális intézményrendszer, és főként annak nonprofit szegmensének megismeréséhez, valamint árnyaltabb képet kaptunk a romániai magyar nonprofit szektorról, és sikerült feltárnunk az egyes alszektorok közötti különbségeket.

Irodalom

- Barna Gergely (2004): Erdélyi magyar ifjúsági szervezetek szervezetszociológiai elemzése. *Erdélyi Társadalom*, (2), 85–113.
- Csata Zsombor–Kiss Dénes–Kiss Tamás (2004): Az erdélyi magyar kulturális intézményrendszeréről. *Erdélyi Társadalom*, (1), 133–162.
- Csata Zsombor–Kiss Dénes–Kiss Tamás (2005): Az erdélyi magyar kulturális intézményrendszeréről. In: Blénesi Éva–Mandel Kinga–Szarka László (szerk.): *A kultúra világa. A határon túli magyar kulturális intézményrendszer*. Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 50–75.
- Dániel Botond (2014): Az erdélyi magyar nonprofit hátterű szociális szféra szociológiai jellemzői. *Civil Szemle*, (1), 81–107.
- Evers, Adalbert–Laville, Jean-Louis (2004): Defining the third sector in Europe. In: Evers, Adalbert–Laville, Jean-Louis (eds.): *The third sector in Europe*. Cheltenham–Northampton: Edward Elgar, 11–42.
http://www.untag-smd.ac.id/files/Perpustakaan_Digital_2/NON%20PROFIT%20ORGANIZATION%20The%20Third%20Sector%20in%20Europe.pdf
- Kiss Dénes (2006): Az erdélyi magyar civil szféráról. *Civil Szemle*, (2), 139–155.
- Kiss Dénes (2010): *Romániai magyar nonprofit szervezetek 2009–2010. A szervezetek adatbázisának bemutatása és a nonprofit szektor szociológiai elemzése*. Műhelytanulmányok a Romániai Kisebbségekről, (37), Kolozsvár: Nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

- Kiss Tamás (2012): A 2011-es romániai népszámlálás tanulságai és következményei. *Pro Minoritate*, (3), 9–26.
- Miklós István (2005): Forrásbevonási gyakorlat a székelyföldi kulturális intézmények esetében. In: Blénesi Éva–Mandel Kinga–Szarka László (szerk): *A kultúra világa. A határon túli magyar kulturális intézményrendszer*. Budapest:MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, 76–92.
- Toró Tibor–Székely Tünde (2012): *Erdélyi Ifjúsági Jelentés*. Kolozsvár: Integratio Alapítvány, www.youthreport.ro/_files/YouthReport_HU.pdf

Jegyzetek

- 1 A 2011-es romániai népszámlálás végleges eredményei alapján Romániában 1 millió 227 ezer magyar nemzetiségű személy él. Kiss Tamás szerint Erdélyben a demográfiai trendek „regionális szétfejlődésének” lehetünk tanúi. A demográfiai mutatók ugyanis azt mutatják, hogy három részre szakadt az erdélyi magyarság. A magyarság fogyása Erdély szinten egyértelmű, mértéke és a többségi nemzethez viszonyított arányában azonban nagy különbségek vannak (Kiss T. 2012). A székelyföldi megyékben a magyarság lélekszámának csökkenése viszonylag alacsony (6,3–7,5 százalék közötti), fele a romániai átlagnak (ami 12,17 százalék), aránya pedig stabilnak mondható (73,8–84,6 százalék), sőt Hargita megyében kissé emelkedett is. A partiumi megyékben a magyarság fogyása az országos átlagnak felel meg (11,1–12,1 százalék), arányaiban véve pedig tartani képes az eddigi (2002-es) etnikai arányokat (23–35,1%). A belső-erdélyi megyék esetén (Kolozs, Beszterce) a népességfogyás már nagyobb, 15–20 százalék közötti (a magyarság aránya pedig 5,9–17,4 százalék), míg a „végeken” már 22–43 százalék közötti, az országos átlag duplája-triplája. A magyarság aránya ezekben a megyékben 10 százalék alatti. Vizsgálatunkban a magyarság aránya és a népességfogyás mértéke szerint tehát négy csoportba osztottuk a megyéket (a szórványt mi a demográfiai mutatók alapján is kettéosztottuk), ezeket a csoportokat hasonlítottuk össze. Maros megye sajátos helyzetben van, mivel megye szinten a magyarság fogyása 8,52 százalékos, aránya pedig 11,95 százalékos, azonban a megye egy része gyakorlatilag Székelyföld része, míg másik része már szórvány. Ezért úgy döntöttünk, hogy a megyét két részre osztjuk, a 70 százalék fölötti magyar népességű településeket az első csoportba a székelyföldi megyékhez, míg a többi települést a második csoportba Kolozs és Beszterce-Naszód megyékhez soroltuk. A vizsgálat során ugyanis azt akartuk megtudni, hogy a magyarság aránya a településen hogyan befolyásolja az önkormányzat támogatását, szerepvállalását a kulturális szervezetek működését illetően.
- 2 Az indexben mind a hét eszköz (számítógép, nyomtató, fénymásoló, internetcsatlakozás, telefon, mobil telefon, fax) egyenlő súllyal szerepelt, és egy-egy pontot ért. Az index maximális értéke így 7 pont volt.
- 3 Érvényes volt a 633-as mintán ($F=33,076$; $p=0,000$ eszközök száma; $F=66,007$; $p=0,000$ források száma) és a teljes vizsgált szervezeti körre (743) is ($F=44,418$; $p=0,000$ eszközök száma; $F=80,910$; $p=0,000$ források száma esetén).
- 4 A 2009-es kutatás első eredményei szerint a megkérdezett nonprofit szervezetek összesen 677 személynek nyújtottak állandó jellegű munkahelyet és további 216 személyt foglalkoztattak részmunkaidőben (Kiss D. 2010). Azonban az erdélyi magyar nonprofit hátterű szociális szféra vizsgálatokor, 2013-ban legalább 1500 főállású személyt találtunk, csupán a szociális tevékenységű szervezetek alkalmazásában. A legnagyobb foglalkoztató a Gyulafehérvári Caritas volt 540 személlyel, őt követte a Szatmári Caritas 200 személlyel, a Diakónia Keresztyén Alapítvány 165 személlyel és a Dévai Szent Ferenc Alapítvány 102 személlyel (Dániel 2014). Láthatjuk tehát, hogy csak a négy legnagyobb szociális szervezet alkalmazottainak számát összeadva több alkalmazottat számlálhatunk, mint a 2009-es kutatás által megjelölt 893 fő.
- 5 A szervezet méretével kapcsolatosan tehát nem találtunk szignifikáns kapcsolatot az alkalmazottak száma és az önkéntesek száma között. Bár az általunk vizsgált öt tevékenységi területhez tartozó szervezetek esetén ($n=751$) volt egy nagyon gyenge korrelációs kapcsolat ($r=0,074$; $p=0,046$), a teljes adatbázison végzett vizsgálat ezt nem támasztotta alá ($n=885$; $r=0,007$; $p=0,848$). A szervezetek működési helyét vizsgálva semmilyen szignifikáns különbséget nem találtunk, sem a magyarság arányát tekintve, sem a település típusa szerint. Bár a különbség elég látványos azon kategória javára, ahol a magyarság számaránya 16–35 százalék között van (itt a szervezetek átlagosan 24,1 önkéntest foglalkoztatnak, míg a többi térségben 15,6–17,0 személyt), de a statisztikai vizsgálat nem mutatott ki szignifikáns különbséget ($n=885$; $F=0,429$; $p=0,732$). A település típusa szerint hasonló helyzetet találunk. Bár látszólag városban nagyobb a szervezetek önkéntes-foglalkoztatási képessége (átlagosan 22,1 önkéntest vonnak be a szervezet tevékenységébe), mint vidéken (itt csupán 14,1 személyt), a különbség statisztikailag mégsem szignifikáns ($n=885$; $F=1,171$; $p=0,279$).

BETHLENFALVY Ádám—CZIBOLY Ádám*Színházi nevelési programok és a társadalmi részvételre nevelés*

Jelen cikkünkben arra szeretnénk rámutatni, hogy a színházi nevelés területe milyen sokféle módon és témában kínál lehetőséget a társadalmi részvétel erősítésére, milyen lehetőségeket kínál diákoknak az önkifejezés, az akaratképzés fejlesztésében, illetve az egyéni és társadalmi problémákra való reflektálásban.

A 2012/13-as színházi évad második felében egységes szempontsor mentén felmértük, milyen főbb színházi nevelési gyakorlatok léteznek ma Magyarországon. Ennek a kutatásnak az eredményeit bemutatva vesszük végig, hogy melyek azok az elemei a színházi nevelési programoknak, amelyek kiváltképp alkalmasak a társadalmi aktivitásra való nevelésben.

Színházi nevelési program alatt olyan (tánc-, báb- stb.) színház előadást vagy jelenetsort tartalmazó programot értünk, amelyhez kapcsolódik valamilyen interaktív program, beszélgetés, előkészítő vagy feldolgozó foglalkozás.

Kulcsszavak: színházi nevelés, színházpedagógia, drámapedagógia, társadalmi aktivitás, akaratképzés, önkifejezés, társadalmi problémák

Bethlenfalvy Ádám színész-drámatanár, 1998–2012 között a Kerekasztal Színházi Nevelési Központ tagja, két évig a birminghami Big Brum TIE Co. színházi nevelési társulat drámatanára. Négy éven át a Magyar Drámapedagógiai Társaság nemzetközi kapcsolatokért felelős vezetőségi tagja, 2008–2010 között a drámapedagógia nemzetközi ernyőszervezetének, az IDEA Europe-nak vezetőségi tagja. Tanított számos iskolában, tanárképzésben és továbbképzésben, egyetemen és főiskolán, valamint több színjátszó csoportot vezetett már. Drámatanári tapasztalatai mellett projektvezetői készségei is jelentősek.

E-mail: bethlenfalvy@insite-drama.eu

Cziboly Ádám kulturális menedzser és drámatanár, 1999–2011 között a Káva Kulturális Műhely vezetésében töltött be stratégiai szerepet. Kezdeményezője és projektvezetője volt a DICE kutatásnak (www.dramanetwork.eu), ami 12 országban 111 programnál csaknem 4500 fiatal bevonásával vizsgálta a tanítási színház és dráma hatását a kulcskompetenciákra. Legjobb tudásunk szerint a témában ez a vizsgálat volt eddig a legnagyobb és a legkomplexebb a világon. Dolgozott már drámatanárként, kutatásvezetőként, érdekvérvényesítésben nemzeti és brüsszeli szintereken, trénerként és tanácsadóként.

E-mail: cziboly@insite-drama.eu

Ádám BETHLENFALVY—Ádám CZIBOLY*Educational theatre and educating towards civic engagement*

In this article we present the variety of methods and themes that are present in current education theatre practice in Hungary that offer great potential to students for self-expression, for empowerment and reflection of social and personal problems.

In the second half of the 2012/2013 theatre season we conducted a national survey to map up all existing education theatre programs in Hungary. We present the findings of

this research and at the same time point at those aspect of the field that are offer special potential in civic education.

We define educational theatre programs as containing some form of theatre (including movement, puppet, etc.) and also some interactive program elements, discussions of participatory sessions.

Keywords: educational theatre, theatre in education, civic engagement, empowerment, self-expression, social issues

Ádám Bethlenfalvy has worked in theatre in education companies as actor-teacher, director, facilitator in Hungary and Great Britain since 1998. He taught in schools, worked in the teacher training and has led youth theatre groups. He has been International Liaison Officer for the Hungarian Drama/Theatre Education Association between 2006–2010, he was a member of the coordinating committee of IDEA (International Drama/Theatre Education Association) Europe. Ádám Bethlenfalvy is currently the chair of the Brussels based OMC expert group on Creative Partnerships.

E-mail address: bethlenfalvy@insite-drama.eu

Ádám Cziboly was project manager of 14 larger international projects and another approx. 150 smaller projects in the past ten years as the strategic leader of Káva Drama/Theatre in Education Association. He led a Comenius Multilateral Project called "DICE" with the participation of 12 countries, the first in-depth research into the impact of drama and theatre education methods on Lisbon key competencies. He worked in the field of advocacy for drama education both in Hungary and at EU level in Brussels. He has organized and also participated in master classes of drama education, facilitated drama projects and trainings for organizations as well.

E-mail address: cziboly@insite-drama.eu

KATONA Krisztina

A bennünk élő alkotó felébresztése – A közösségi művészetek útján

A tanulmány áttekintést ad a művészeti eszközökkel való személyiség- és közösségfejlesztés lehetőségeiről, a közösségi művészetek közösségekkel való használatának, különösen hátrányos helyzetű csoportokkal való alkalmazásának sajátosságairól a közösségfejlesztés alapelvei mentén. Röviden bemutatja a Pécsi Szín-Tér Egyesület és közösségi művészeti munkacsoportja, a Murál Morál Mező eddigi munkáját, küldetését, célcsoportjait, az általuk használt főbb módszereket. A közösségi falfestés módszeréről részletesebb leírást ad.

Kulcsszavak: közösségfejlesztés, közösségi művészet, falfestés, Murál Morál Mező, Pécsi Szín-Tér Egyesület, hátrányos helyzetű fiatalok, börtön, alkotás, kreativitás, cigányok

Katona Krisztina művelődési és felnőttképzési menedzserként végzett 2006-ban a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Karán. 2004–2008 között a pécsi Zöld-Híd Alapítvány Öko-Kuckójában dolgozott környezetvédelmi oktatóként.

2007-ben részt vett a „Mural painting as a tool for youth empowerment” nevű ifjúsági cserén Nicaraguában, mely után Magyarországra adaptálta a közösségi falfestés módszerét. 2007 óta alkalmazza a közösségi falfestést és más közösségi művészeteket (dráma, mozgás, zene, reart) főként hátrányos helyzetű gyerekek és fiatalok csoportjaival pécsi és baranyai közösségekben (ifjúsági klubok, iskolák, börtönök, gyermekotthonok), az ország más településein (Kecskemét, Velen- ce, Miskolc, Baja, Kaposvár, Budapest, Sásd, Kémes) és nemzetközi projektekben. 2010–2011-ben egy évig EVS önkéntesként dolgozott a nicaraguai FUNARTE-nál, akik a mural painting módszer kidolgozói. 2011–2012-ben a „HatArtalan értékek” nevű önkéntes ifjúsági projekt vezetőjeként tapasztalatot szerzett önkéntesek mentorálásában, mentorok képzésében, gyermekotthonokban és fiatalok börtönében élő fiatalokkal való közösségfejlesztő munkában. 2007 óta önkéntesen dolgozik a pécsi fiatalok börtönében mint közösségfejlesztő, és 2010 óta működik a Pécsbányai Községi Ház művelődésszervező közösségfejlesztőjeként. 2012-ben a közösségi falfestés Magyarországon való meghonosításáért és a hátrányos helyzetű fiatalokkal végzett közösségi munkájáért a magyarországi Amerikai Nagykövetség „Aktív állampolgár”-díjjal tüntette ki.
E-mail: soldierkrisz@yahoo.com

Krisztina KATONA

Awaken in me ingredients – community through the arts

The study gives review about the possibilities of personal and community developing, the specific use of community arts with disadvantaged groups according to the main principles of community developing. It introduces the work of Colour-Space Association of Pécs and it's working group, Mural Moral Field in general. It gives detailed description of the mural painting method used by Mural Moral Field.

Keywords: community developing, community arts, mural painting, Mural Moral Field, Colour-Space Association of Pécs, disadvantaged youth, prison, creation, creativity, gypsies

Krisztina Katona degreed as cultural manager and adult educator in 2006 at Adult Education and Human Resource Management Faculty of University of Pécs. Between 2004–2008 she worked as environmental educator in the Eco-Corner environmental educational room at Green-Bridge Foundation in Pécs.

In 2007 participated in a youth exchange called „Mural painting as a tool for youth empowerment” in Nicaragua, wich inspired her to adapt the mural painting community developing method to Hungary. She uses mural painting and other community arts (drama, dance and movement, music, Reart-techniques) since 2007 with disadvantaged groups of children and youth in Pécs and Baranya County (communities as youth clubs, schools, prisons, orphanats), in other Hungarian cities (Kecskemét, Velen- ce, Miskolc, Baja, Kaposvár, Budapest, Sásd, Kémes) and in international projects. In 2010–2011 she has spent one year long European Voluntary Service at FUNARTE in Nicaragua, where the mural painting method was invented. In 2011–2012 as leader of a voluntary-youth project of Colour-Space Association of Pécs called „Borderless values” she experienced mentoring of volunteers, training of mentors and community developing work in orphanats and prisons of young prisoners. Since 2007 she works as voluntary community developer with young

boys in the prison of Pécs. Since 2010 she is present in Pécsbányatelep and works as cultural manager and community developer.

For adaptation of the mural painting method to Hungary and for her community work with disadvantaged youth in 2012 she received the Prize of „Active Citizen” from the American Embassy of Hungary.

E-mail address: soldierkrisz@yahoo.com

REISINGER Adrienn

A kulturális tevékenységet folytató nonprofit szervezetek jellemzői, támogatásuk változásai

Tanulmányom célja, hogy rövid áttekintést adjon a kulturális célú nonprofit szervezetek működéséről, támogatási jellemzőiről a rendszerváltás óta eltelt időszakra vonatkozóan, alapvetően statisztikai (KSH) adatok alapján. A cél az, hogy megismerjük a kulturális szervezetek súlyát a szektoron belül és azonosításra kerüljenek azok a különbségek, melyek meghatározóak a szektor egészéhez képest. Az alábbi tématerületek kerülnek elemzésre: a szervezetek száma, jogi formái, tevékenységi formái, területi jellemzői, bevételeik folyó áron és reálértéken vizsgálva, a bevételek összetétele, támogatási formák, foglalkoztatás és önkéntesség.

Az elemzés során arra törekedtem, hogy minél hosszabb idősorok segítségével mutassam be a tendenciákat, azonban nem minden témakör esetében volt lehetőség 1993 és 2012 közötti időszakra elemzést készíteni. Nem minden év került bele az elemzésbe, jellemzően a következő évek adatai kerültek felhasználásra és elemzésre: 1998, 2004, 2006, 2008, 2010 és 2012.

Kulcsszavak: kultúra, nonprofit szektor, kulturális célú nonprofit szervezetek, támogatás

Reisinger Adrienn PhD (1981, Győr) közgazdászként végzett 2005-ben a Széchenyi István Egyetemen, PhD fokozatot az Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskolájában szerzett 2010-ben. Jelenleg a Széchenyi István Egyetem Kautz Gyula Gazdaságtudományi Karának egyetemi adjunktusa, ahol részt vesz a Statisztika, a Közösségi tervezés és technikái, a Nonprofit gazdaságtan és a Közösség és gazdaságtan című tárgyak oktatásában. A szerző kutatási területei a civil/nonprofit szervezetek helyi fejlesztésben betöltött szerepének vizsgálata, a társadalmi felelősségvállalás és részvétel elméleti és gyakorlati vonatkozásainak elemzése.

E-mail: radienn@sze.hu

Adrienn REISINGER

The characteristics of the cultural non-profit organisations and the changes of their donations

The aim of my study is to give a short description about the operation and incomes of the nonprofit organisations dealing with culture, the period of the analyses is the two decade after the system change based on data from the Central Statistics Office (CSO).

The aim is to know the ratio of these organisations in the nonprofit sector in Hungary and to mark those factors which are different from the whole sector. The following topics are shown: the number of the organisations, legal forms, type of activities, regional characteristics, incomes, type of incomes, employment and voluntarism.

In my analyses I tried to show as long period as I can, but there are some topics which do not have data in every year from 1993 until 2012. Data which were used mainly refer to the following years: 1998, 2004, 2006, 2008, 2010 and 2012.

Keywords: culture, nonprofit sector, nonprofit organisations dealing with culture, donation

Adrienn Reisinger PhD (1981, Győr) graduated as an economist at the Széchenyi István University in Győr in 2005, she got the PhD degree in 2010 at the University Doctoral School of Regional and Economic Sciences. Now she is working at the University at the Kautz Gyula Faculty of Economics as an university assistant professor. She teaches Statistics, Social planning and its methods, Nonprofit Economics and Community and economy. Her research areas are the followings: the role of the civil/nonprofit organisations in the local development processes; the theoretical and practical background of the citizen/social participation and the personal and social responsibility.

E-mail address: radienn@sze.hu

TÓTH Ákos

A kormányzás minősége és a bizalom szerepe a civil szektor kulturális szerepvállalásában

A piacközpontú (liberális) és az állam aktív szerepvállalását előnyben részesítő (koordinált) uniós tagállamokban egyaránt az állam a kultúra legjelentősebb támogatója. A támogatás formájában azonban jelentős eltérések figyelhetők meg. A koordinált kultúrafinanszírozási modellt alkalmazó országokban az állam közvetlen anyagi támogatása magas, a rendelkezésre álló keretösszeg elosztása központi irányelvek alapján történik. Ezzel szemben a liberális modellt preferáló országokban többnyire alulról, a helyi civil csoportoktól induló kezdeményezések generálják azokat a kulturális eseményeket, melyeket az állam, a magánszektor és maguk a civilek együtt finanszíroznak. A túlzott állami támogatás negatívuma, hogy kiszorítja a magánkezdeményezéseket, míg a magánszektor dominanciája esetén az állam vonul ki fokozatosan a kultúra támogatásából. Nincs egyetlen mintamodell, melynek alkalmazása biztos sikert eredményez, viszont vannak olyan tényezők, melyek elősegíthetik az optimális egyensúly megtalálását.

A tanulmányban azt vizsgáljuk, hogy a kormányzás minősége, az állam és a társadalom közötti bizalom szintje milyen módon alakítja a civil szektor kulturális szerepvállalását.

Kulcsszavak: kultúrafinanszírozás, civil szektor, Európai Unió, kormányzás minősége, bizalom

Tóth Ákos PhD, főiskolai docens, Kecskeméti Főiskola. Fő kutatási területe a kultúra finanszírozása, azon belül az állam szerepének vizsgálata és a poszt szocialista országok kultúrafinanszírozásának átalakulása.

A szerző aktívan zenél (klarinét, szaxofon, tárogató), így a kultúra területének működését belülről is ismeri.

2005 óta kultúraközi kommunikáció témakörben a Duale Hochschule Baden-Württemberg Villingen-Schwenningen, Németország felsőoktatási intézmény meghívott vendégoktatója.

2007 óta az Association for Cultural Economics International szakmai szervezet tagja.

E-mail: toth.akos@gamf.kefo.hu

Ákos Tóth

The influence of quality of governance and trust on the role of the civil sector in culture

The main financial supporter of the cultural sector is the State both in the liberal (market-oriented) and the coordinated (dominance of the State) countries. However the form of the State support and intervention varies. Among those countries, in which the coordinated cultural financing model is dominant, the central government gives direct subsidy for the actors of the cultural sector and determines the tasks. In the liberal countries the cultural demand is mostly generated locally, the role of the State is to create the institutional background for the efficient financial and cultural operation. The State, the private and the civil sector all take active role in the financing of culture.

Neither the State nor the market is a perfect institution. If the State is dominant in the financing of culture, it can crowd out the private sector and vice versa. So the optimal balance between the State and the private sector has to be created. The balance can be the active role of the third sector in this process as it is independent from both entities. In this article the focus is on how the quality of governance and the level of trust in the society have influence on the active role of the civil sector in culture.

Keywords: financing of culture, civil sector, European Union, quality of governance, trust

Ákos Tóth PhD, associate professor, Kecskemét College, Hungary. The author's main research interests are the financing of culture, the role of the state in the financing of culture and the transition of the financing of culture in the post-socialist countries.

The author is an active hobby musician, plays the clarinet, the saxophone and the tárogató.

He has been teaching as an invited lecturer cross-cultural communication at Duale Hochschule Baden-Württemberg Villingen-Schwenningen, Germany since 2005.

He has an active membership in the Association for Cultural Economics International since 2007.

E-mail address: toth.akos@gamf.kefo.hu

DÁNIEL Botond—Kiss Dénes

A romániai magyar kulturális szervezetek erőforrásainak szociológiai vizsgálata

A romániai magyar kulturális intézményrendszer első felmérésére több mint tíz évvel ezelőtt, 2003-ban került sor. Azóta több jelentős kutatás is megvalósult, amely a romániai magyar nonprofit szférát vagy annak egy-egy speciális szegmensét vizsgálta, viszont a romániai magyar kulturális szervezetek újabb felmérése még várat magára.

Vizsgálatunk célja, hogy újabb (még ha nem is friss) adatokkal járuljunk hozzá a romániai magyar kulturális intézményrendszer és általánosabban az erdélyi magyar nonprofit szektor megismeréséhez. Ennek érdekében a Nemzeti Kisebbségkutató Intézet 2009-es kutatásának adatbázisát másodelemeztük, összehasonlítottuk a romániai magyar nonprofit kulturális, oktatási és kutatási, szociális, sport- és szabadidős, valamint gazdaság-, település- és közösségfejlesztéssel foglalkozó szervezeteket.

Tanulmányunkban a romániai magyar nonprofit kulturális szervezetek erőforrással való ellátottságát vizsgáljuk. Eredményeink azt mutatják, hogy az erdélyi magyar kulturális szervezetek az átlagnál kisebb arányban rendelkeznek saját tulajdonú székházzal és saját irodai infrastruktúra szempontjából jelentősen el vannak maradva az átlagtól. Pénzügyi erőforrásaik megfelelnek a teljes romániai magyar nonprofit szektor átlagának, leggyakrabban hazai forrásból származó, pályázati úton elnyert támogatásokból, szponzori támogatásokból, hazai magánszemélyek adományaiból és 2 százalékos adófelajánlásokból működnek, a források közül a hazai pályázati források és a „más külföldi források” (leginkább magyar állami támogatások) a legfontosabbak. Magasan képzett humán erőforrással dolgoznak, önkéntesbevonási képességük pedig megfelel az átlagnak. Leginkább más civil szervezetekkel és a helyi önkormányzatokkal ápolnak kapcsolatokat.

A kulturális szervezetekkel kapcsolatos eredmények mellett, a kutatás segítségével, árnyaltabb képet kaptunk a romániai magyar nonprofit szektorról, és sikerült megismernünk az egyes alszektorok közötti különbségeket is.

Kulcsszavak: nonprofit háttérű kulturális szervezetek, szervezeti erőforrások, nonprofit szektor összehasonlító vizsgálata, erdélyi magyar nonprofit szervezetek

Dániel Botond szociológus, óraadó tanár a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézetében. Doktori tézisét a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen magyar nyelven végzett szociális munkások munkaerő-piaci elhelyezkedéséről, szakmai életpályájáról írta. Kutatási területei: fiatal diplomások munkaerő-piacon való elhelyezkedése, karrierútjai; szociális munkások életpályája; nonprofit háttérű szociális szervezetek vizsgálata.

Email: danielbotond@gmail.com

Kiss Dénes szociológus, előadótanár a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Szociológia és Szociális Munka Intézetében. Kutatási területei a vidékszociológia, vallásszociológia, valamint az erdélyi magyar nonprofit szektor.

Email: kiss.denes@socasis.ubbcluj.ro

Botond DÁNIEL—Dénes KISS

Sociological analysis of the resources of the Hungarian cultural organizations in Romania

The first comprehensive research about the Hungarian cultural institutional system in Romania was realised more than ten years ago, in 2003. Since then multiple researches

had been made about the Hungarian nonprofit sector in Romania, or some of its segments, however a newer data collection about the Hungarian cultural organizations is still awaited.

The goal of our investigation is to contribute with never data (even if not very fresh) to the understanding of the Hungarian cultural institutional system in Romania and more general to the Hungarian nonprofit sector in Romania. To this end we have made a secondary analysis of the data collected in 2009 by the Romanian Institute for Research on National Minorities, we have compared the cultural, educational and research, social, sport and leisure, as well as the economic and community development organizations of the Hungarian nonprofit sector in Romania.

In our study we examine the resources of the Hungarian cultural nonprofit organizations in Romania. The results show that the cultural nonprofit organizations are less likely to own a private office than the average nonprofit organizations, and in term of office infrastructure are significantly lagging behind. Their financial resources correspond to the average of the Hungarian nonprofit sector in Romania, their most frequent sources of income are grants from national sources, sponsorship, private donations from local citizens and donation of two percent of personal income tax. Out of the different sources the most important are the grants from national sources and the other foreign funds (mainly grants from the Hungarian government). The cultural organizations work with highly qualified human resources, their ability of raise volunteers corresponds to the average. They build up institutional relationships mainly with other nonprofit organizations and with local governments.

Beside the results about the cultural nonprofit organizations, with the help of the research, we have got a more detailed picture about the Hungarian nonprofit sector in Romania, and we managed to get to know the differences between various sub-sectors.

Keywords: nonprofit cultural organizations, organizational resources, comparative study of the nonprofit sector, Hungarian nonprofit organizations in Romania.

Botond Dániel is a sociologist, associate teaching assistant at the Faculty of Sociology and Social Work of the Babeş–Bolyai University. He wrote his PhD thesis about the insertion to the labour market and the professional career of the Hungarian social work graduates of the Babeş-Bolyai University. His fields of research are: the insertion to the labor market and career paths of young graduates, career paths of social workers, nonprofit social organizations.

E-mail address: danielbotond@gmail.com

Dénes Kiss is a sociologist, lecturer at the Faculty of Sociology and Social Work of the Babeş–Bolyai University. His field of research are rural sociology, sociology of religion and the Hungarian nonprofit sector of Romania.

E-mail address: kiss.denes@socasis.ubbcluj.ro

CIVIL SZEMLE

LEGYEN 2015-BEN ELŐFIZETŐJE
a negyedévente megjelenő
Civil Szemlének!

RENDELJE MEG A CIVIL SZEMLÉT,
melynek előfizetési díja egy évre
3600 Ft

Előfizetés
Civil Szemle,
Erste Bank: 11600006-00000000-23902934

CIVIL SZEMLE
szerkesztősége

www.civilszemle.hu
Levelezési cím
1137 Budapest, Pozsonyi út 14. II/9.

Kérjük, megrendelését (amely tartalmazza a nevet, postázási címet
és a befizetés igazolását) – a gyorsabb ügyintézés érdekében – küldje be a

civilszemle@gmail.com
e-mail címre

KÉRJÜK TÁMOGASSA SZEMÉLYI JÖVEDELEMADÓJA

1 százalékkal a

CIVIL SZEMLE

folyóiratot kiadó
Civil Szemle Alapítványt!

Adószám:
18116629-1-41

Támogatását köszönjük!

Honlapunk:
Civil Szemle Alapítvány
www.civilszemle.hu

10%

„... a színházi nevelési programok rendkívül sokat kínálhatnak az önki-
fejezés, az akaratképzés, illetve az egyéni és társadalmi problémákra való
reflektálás, a társadalmi aktivizálódás területén. Ez leginkább akkor lehet
így, ha az ez iránti igényt érzik a színházi alkotók is a pedagógusok és a szü-
lők részéről, és ebben tudnak partnerként együttműködni civil szerveze-
tekkel, iskolákkal.”

(Bethlenfalvy Ádám–Cziboly Ádám)

„Amikor közösen alkotunk, és az egyéni részeket összekapcsolva egy
nagy művet hozunk létre, akkor eltűnnek a köztünk lévő határok, és az a
bizonyos megosztott közös egy alkotásban sűrűsödik össze, és így sokkal
erősebb lesz, mintha külön állna. Mindez észrevétlenül alakítja ki a közös-
ségtudatot, az összetartozás érzését, mely abban is megmutatkozik, hogy
megszületik a »miénk« fogalma, és azért, ami a miénk, vagyis a közösség
sikeréért képesek vagyunk plusz energiákat mozgósítani, kezdeményezőb-
bé válunk, felszabadul a kreativitásunk, a problémahelyzeteket egyre gör-
dülékényebben tudjuk megoldani, és csak arra gondolunk, hogy sikerüljön
véghez vinnünk, amit elterveztünk. És a folyamat íve akkor teljes, ha a nagy
művet be tudjuk mutatni a helyi közösségnek/közönségnek vagy akár a
nagyobb nyilvánosságuknak. Az alkotás ünnepélyes keretek között való meg-
mutatása olyan rítus, melyben a közösség képes tágabb kör előtt vállalni
önmagát, és ezáltal lehetővé válik számukra a nagyobb csoporttól érkező
elismerés.”

(Katona Krisztina)

„A civilektől induló kezdeményezések azért lehetnek hosszú távon sike-
resek, mert a résztvevők könnyebben tudnak azonosulni azokkal a célok-
kal, amelyeket ők maguk, vagy hozzájuk hasonló értékeket képviselő sze-
mélyek fogalmaztak meg. A civil kezdeményezések sikeréhez szükség van
arra, hogy az állam megbízzon ezen szervezetek tevékenységében, és egy-
úttal biztosítsa számukra a működéshez szükséges minőségi intézményi
környezetet.”

(Tóth Ákos)

Ára 900 Ft

ISSN 1786334-1



9 771786 334009